

Jisa

OAMENI CARI AU FOST

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HĂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, CINCIZECI
DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERT,
:: NUMEROTATE DELA 1 LA 50 ::

~~m 1146j~~

N. I O R G A

DAMENI CARI AU FOST

★ ★ ★

BD 283802

lv. J-65

BUCUREȘTI
FUNDATIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II“
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1936

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITATII
BUCURESTI
COTA 18 811

B.C.U. Bucuresti

C20045523

I

GEORGES CLEMENCEAU

Un tinerel nebunatic, îmbătat de idei pe care dacă le-ar fi înțeles, n'ar fi luat în mână revolverul, a tras asupra d-lui Clemenceau. Acesta a răspins ajutorul care i se oferea, fiindcă doar, «nu era nimic», și, cu vigoarea tinerețelor sale octogenare, de care vorbea cu admirație alt veșnic tânăr, Lloyd George, s'a dus pe jos acasă, să-și îngrijească rana.

Atentatul de ieri are un înțeles mai adânc decât alte desmeticii prostești de felul acesta, care înscriu nume idioate în paginile istoriei, menite pentru marii virtuoși și pentru criminalii cei mari.

El nu s'a îndreptat contra unui aspru stăpânitor, contra unui tiran polițienesc, contra unui exploatator și jertfitor de oameni, care trebuie dărâmat pentru ca umanitatea să treacă înainte.

Glonțul care a atins trupul bătrânului care trăiește încă de azi dincolo de viața lui fizică așa de șubredă, înținea politica lui. Și această politică nu înseamnă decât idealism în serviciul celor mai drepte realități, sacrificiu

pentru cele mai scumpe bunuri ale omenirii, revoltă contra celor mai oribile nedreptăți și a celor mai cumplite crime, naționalism civilizat pentru umanitatea viitorului. Căci aceasta a voit mintea superioară a lui Clemenceau în marele războiu, și aceasta a făcut energia lui de oțel. Omul a zâmbit desprețuitor la durerosul omagiu pe care s'a priceput să i-l dea stupiditatea străzii năvălitate și a urmat, fără un cuvânt de înfiorare a nedreptății îndurate, drumul lui.

În aceasta, însă este ca un simbol.

Se vor trage multe gloanțe contra acelor principii pe care le înfățișează Clemenceau, dar, dacă sânge omenesc, nevinovat de atâtea ori, sacru uneori prin virtuțile morale hrănite de dânsul, va curge, ele, eternele principii, care sunt în legătură cu Patria, cu Neamul, cu credința în ideal și iubirea de oameni vor rămâna.

Fiindcă fără ele ne-am întoarce în turma stupidă a bestiiilor din care, prin sforțările miilor de ani, făptura privilegiată a omului a știut să iasă.

II

UN PRIETEN STRĂIN PE CARE L-AM PIERDUT

În totala noastră încercuire dela Iași și chiar după aceea, în așa de grelele legături, mai mult accidentale, între România liberată și liberatorul Apus, n'am aflat despre încetarea din viață a unui om pe care, cu toate legăturile lui de familie, ce-i impuneau simpatii față de poporul maghiar, România întregită l-ar fi bucurat, încă nu se poate ca, o viață întregă, să fi cercetat înveșnică istoria unui popor, să-i fi cunoscut luptele, să-i descoperit vechile suferinți, să-i fi atins sfintele speranțe fără ca între acesta și dânsul să se creeze legături și acelea pe care nimic nu le poate rupe. Acest om, care, astfel, a fost amintit doar într'un colț din ziarul dela Paris al partidului d-lui Tache Ionescu, *La Roumanie*, fără ca presa dela noi, presa, dușmană a sufletului românesc, de aici, din București, ori biata presă lipsită de informații din Iași să ia notă despre dispariția lui, trebuie înfățișat însă poporului nostru la cea dintâi ocazie, fie ea și atât de târzie, veche de aproape jumătate de an, a dispariției sale.

E Émile Picot.

Întâmplarea l-a pus în legătură cu țara noastră. Secretariatul princiar, apoi regal, care a introdus în intimitățile noastre politice atâția oameni fără credință, fără iubire față de noi, fără înțelegere față de inexorabila necesitate a scopurilor noastre naționale, a fost odată încredințat și unui tânăr Francez inteligent și harnic, pe care-l puteau interesa, dacă nu și pasiona — căci Picot nu era nici un romantic, nici un sentimental, și anume *engouements*, totuși atât de nobile, erau străine de firea lui socotită — elementele vieții noastre în trecut, atât cele politice, cât și cele culturale chiar.

Émile Picot, fratele altui învățat, care s'a distins într'un domeniu vecin, Georges Picot, era o fire de erudit, dintre accia cărora dela sine li se alipește — proștii o adaugă și altora, crezând că astfel și-i fac inferiori printr'o condescendentă recunoaștere — calificația de « benedictini ». Avea vocația bibliografului care caută cu neobosită sânguință ceea ce descopere cu o bucurie fără margini, care etichetează cu o admirabilă ordine și care, în sfârșit, prezintă, la vremea sa, când crede că întreg câmpul, până la ultimul spic rătăcit sau ascuns, a fost explorat, cu suprema satisfacție rezultatele unei munci de care puțini pot fi capabili. Astfel învățând românește, răpede și bine, atâta cât să nu uite niciodată, și fără neconținutul contact viu, această limbă, sora limbii sale, cetind în original acele cronici care sunt o comoară de cuvinte și de întorsături stilistice, vrednice să fie cunoscute și înviate, el ajuns, până să aibă ideea unei activități științifice închinată Românilor, la hotărîrea de a începe la Paris lecții privitoare la graiul nostru.

Picot, secretarul domnesc din București, a fost apoi consul la Timișoara, a cumpărat, acolo 'n Banat ori și peste Dunăre, cai pentru remonta armatei franceze.

O bucată de vreme, viața lui avu astfel atingere mai mult cu interese practice, de negoț. Și i s'a părut că pentru Francezi, la cari marea tradiție nobilă a epocii lui Michelet, lui Edgar Quinet, lui Bataillard — ca să nu mai vorbim de epoca lui Vaillant și a directorilor de școală din Iași, cari învățară pe un Mihail Kogălniceanu, — se încheiase, ar avea un interes, în legătură cu activitatea practică ce ar putea să desfășoare în Orient, cunoștința limbii noastre.

Aceasta e originea învățământului de românește la Școala limbilor orientale. Rostul nostru, așa de apropiat de al neamurilor latine din Vestul cu origini romanice, pus alături de graiurile și de jargoanele Orientului semit și turanian, era în adevăr o ciudățenie pe care, deoarece altă catedră de românește nu mai era în Franța întregă și mai ales în acest Paris plin de atâta învățătură în domeniile cele mai neașteptate, o puteam simți și ca o jignire, o mare jignire nemeritată pentru un popor care a căutat totdeauna să cunoască tot ce privește Franța ca pe niște lucruri ce ar face parte din propriul său patrimoniu, din propria sa avere, și a adaus totdeauna la această cunoștință, pe lângă îndemnurile tradiției și cerințele modei, și o sinceră iubire. Dar, oricum, se învăța românește la Paris, și cutare elev al lui Picot, care, în loc de a se face consul ori de a căuta speculații în Orient, era bibliotecar la Naționala, arăta că lecțiile

învăţatului profesor pot deştepta şi anumite curiozităţi distinse în sufletul ascultătorilor, oricât de real ar fi fost făcute.

Dar bibliograful de vocaţie nu se lăasă înnăbuşit de nicio altă preocupare sau îndatorire. Se pare că, explicând şcolarilor săi, ca un adevărat şi simplu text de limbă, leatopisetul bătrânului Vornic Ureche, profesorul ajunsese la ideea de a-l retipări la Paris, nu după manuscrite care nu-i stăteau la îndemână, dar, pentru a fi totuşi o notă de raritate, în litere chirilice, oricât ar fi creat aceasta un zid de veche piatră slavonă între limba noastră şi publicul francez. A pus în faţă traducerea franceză, dar, mai ales, a grămădit în note, nu simpla indicaţie a izvoarelor care luminau şi complectau pe cronicar, ci însuşi textul lor. Işi poate închipui cineva ce mână cerească pentru cercetătorii istoriei dela noi, cari n'aveau totdeauna o bună bibliotecă la îndemână ori cari găseau mai comod să afle « totul » în cuprinsul unei singure cărţi!

Ar fi putut face pentru noi, cu cât ştia şi cu cât era în stare să mai afle, mult mai mult, dacă am fi făcut parte din şi alt cerc decât al curiozităţii sale bibliografice. Dar autorul studiilor asupra relaţiilor dintre Franţa şi Italia în secolul al XVI-lea, alcătuitorul catalogului ştiinţific al bibliotecii Rothschild, n'avea destulă vreme pentru aceasta, şi astfel a trebuit să ne mulţămim cu note asupra istoriei literaturii româneşti (Nicolae Milescu) ori asupra tiparului nostru, dela vechile cărţi slavone de după 1500 la lucrările Rusului Strilbiţchi. În vreme şi mai nouă îmi oferise — din

memorocire prea târziu, — la 1902 o contribuție la Prietenul Sturdza.

Nu știu cât vom fi arătat la moartea lui Émile Picot o recunoștință care e în cele mai frumoase tradiții ale poporului nostru. Sunt sigur că nu s'a luat încă nicio măsură pentru ca să putem avea partea românească din frumoasa lui bibliotecă și notele lui, care trebuie să fie numeroase și importante ¹⁾, asupra vieții noastre naționale. N'am voit însă ca o comemorare pe deplin cuvenită să lipsească în presa României. Și la dânsa să-mi fie îngăduință să adaug o dorință: aceea ca după faza erudiției bibliografice ori a erudiției filologice, care i-a urmat, să se acorde în atenția față de noi a marelui popor francez, care a fost aliatul nostru și un așa de puternic sprijin în războiul unității naționale, aceea fază de înțelegătoare și sensibilă prețuire a sufletului nostru întreg, demn de a fi cunoscut, credem, în totalitatea lui originală.

1919

---

¹⁾ Se află acum la Biblioteca Națională din Paris și au servit lui Georgescu-Tistu pentru un studiu în *Mélanges* ale Școlii române în Franța (1926¹⁾).

III

IOAN BOGDAN

Duminecă, 1 Iunie, s'a stins, după o lungă și grozavă boală, încă unul din oamenii cari aveau înaintea lor o întreagă muncă pe care alții n'o vor putea face ca dânsii: Ioan Bogdan, profesor la Facultatea de Istorie din București, fost decan al ei, un moment rector, săpat și răsturnat de intriga politicianismului, coalisat, al Universității.

Amintirile care mi se trezesc în suflet în această clipă, cuprinzând vicia mea întreagă, sunt prea multe și prea duioase, ele închid prea mult din ce a fost mai intim în ființa mea însăși pentru ca să nu-mi impun, cu atâta greutate totuși, să le păstrez pentru durerea mea. Mă voiu sili să vorbesc lumii numai despre ce o privește pe dânsa pentru ca să poată prețui după cuviință pe acela, care, printr'o modestie exagerată, în mijlocul pretențiilor curente care l-au năvălit și înăbușit și pe dânsul, s'a ținut de o parte în atâtea împrejurări în care el se impunea prin calități incomparabil superioare acelor ale concurenților și rivalilor săi. Voiu fi săvârșit

astfel, odată cu o datorie de pietate, care mă privește printre cei d'întâi, și o mare datorie de dreptate ce trebui îndeplinită măcar față de memoria omului neglijat și calomniat în țara unde, de atâtea ori, compromițând-o și păgubind-o, a triumfat șarlatanismul oamenilor fără cunoștinți și fără talent.

Sfiosul copil care, acum patruzeci de ani aproape, venea din Brașov, unde în casa mamei sale însăși văzuse ce poate fi o muncă de toate zilele, o luptă neconținută cu greutățile vieții și o jertfă neîntreruptă pentru datorie, aducea cu dânsul însușiri din cele mai prețioase oriunde — căci în orice țară el ar fi ajuns la situația pe care și-a câștigat-o aici, dar poate fără suferințele pe care, dacă a tăcut despre ele, nu înseamnă că nu l-au pătruns adânc, zguduindu-i pe încetul puternica sănătate, — dar prețioase, aceste însușiri, mai ales la noi și în acel moment când se trecea dela un romantism definitiv răsuflat, dela un criticism sterp — ca al « Junimii », admiratoare a singurelor ei negații, — la un realism constructiv.

A făcut bune studii de filosofie la Iași, și un raport din tinereță despre învățământul din Germania arată ce competență își putuse câștiga, așa de răpede, în domeniul pedagogiei. Dar, cerându-se un specialist de limbi slave, în care până atunci se pricepea numai genialitatea necritică a lui Hasdeu și tot așa de puțin criticul diletantism naiv al episcopului Melhisedec, el a avut curajul, extraordinarul curaj de a se iniția în câteva luni într'o materie din cele mai grele și, adăugim, din cele mai puțin simpatice.

A făcut solide studii la Universitatea din Austria și a petrecut un timp în mediul rusesc, a cărui limbă o vorbea cu ușurință și eleganță, cunoscând în același timp, cu o stăpânire deplină de filolog, celelalte limbi ale vastei familii slave. S'a întors la București pentru a crea catedra de limbi slave pe care era s'o ocupe trei decenii întregi și care, prin pierderea lui, la cincizeci și cinci de ani abia, rămâne goală fără să vedem cine ar putea primi, dintre cei din țară, o succesiune ca aceasta, care cere cunoștinți, metodă și un spirit critic ales.

Publicații hotărîtoare pentru știința noastră și care până azi sunt punctul de plecare al oricărui cercetări despre istoria noastră mai veche, fără să fi pierdut nimic din valoarea lor, în text și chiar în comentarii, cu toată îmbogățirea, datorită și lui, a cunoștințelor de amănunte, au apărut îndată. Prin el am ajuns a cunoaște, peste târzia prelucrare de compilator stângaciu a Vornicului Grigore Ureche, originalele slave, izvoarele primitive ale istoriei Moldovei, dela însemnările din Bistrița și Putna până la adausurile, supt Petru Șchiopul, târziu în veacul al XVI-lea, ale călugărului Azarie. Tot prin el s'a avut culegerea, de o capitală importanță, a scrisorilor domnești în limba slavonă păstrate în Arhivele din Brașov. Și în sfârșit prin munca lui s'au adunat și publicat, într'o colecție model, în aceeași veche limbă diplomatică, actele lui Ștefan-cel-Mare. Aceste trei lucrări fundamentale pentru istoria noastră vor fi, necontenit, titlul lui de glorie în istoria științii filologice și istorice la noi.

Inzestrat cu un spirit de organizare, armonizare și conducere puțin obișnuit, acela căruia i se datorește și întemeierea « Comisiei Istorice », cu edițiunile ei admirabile supt toate raporturile, ar fi putut îndeplini, într'o societate mai dreaptă în aprecierile ei, și rosturi superioare aceloră în care a lăsat urme care nu se vor putea șterge. Rare ori a fost între intelectualii noștri un om de un mai sănătos simț real și totdeodată de o conștiință idealistă mai sigură decât dânsul. Cei ce l-au cunoscut bine au avut astfel pentru dânsul un respect care, în aceste momente duioase, biruie cele mai firești lacrimi.

În ultimul timp, chinurile bolii nu-l împiedicau de a se gândi necurmat, cu o dureroasă urmărire a tuturor știrilor, la soliditatea mării clădiri naționale pe care ni-a dat-o soarta. Trei, patru zile înainte de moarte, când i s'a vorbit de documentele noastre dela Moscova și de alte averi amenințate, a obiectat: « Totul se poate pune la loc, documente și averi; *țara să rămâie* ».

Țara nu-l va putea uita, și memoria lui va fi cu atât mai vrednic onorată, cu cât discernământul însuși al societății noastre va crește.

ea din Austria și
cărui limbă o
în același
limbi

IV

UN BĂIEȚEL VITEAZ

Dela părinții cari nu-l vor putea uita niciodată primesc o cărticică de amintire, publicată de cineva care l-a cunoscut și iubit, pentru a se ști ce a fost în sufletul tânăr, așa de curând dispărut, al caporalului aviator Ioan Nicolae Romanescu, mort, în mijlocul chiar al aerului pe care-l stăpânea, de nimicitoarea explozie a unui obuz, — fulgerat și ars în plin sbor și încredere biruitoare.

Tânărul de douăzeci și patru de ani era un student al Universității noastre, și războiul l-a chemat la sine prin puterea ineluctabilei datorii. S'a bucurat, s'a îmbătat de dânsul. Când n'am mai avut puterea de a lupta, el a văzut, ca puțini alții, dincolo de steagul lui aceeași cauză sub unul din steagurile înfrățite, sub acela către care cu mai puternice speranțe se îndreptau căutăturile noastre. Părăsind Basarabia într'o zi de iarnă, s'a dus pe frontul francez, neavând altă dorință decât să arăte aici ce poate. Ce poate el și, prin el, ce poate rasa lui, rasa noastră.

Inzestrat cu vîri de entusiasm pe care le-a strâns conducere putî, nu numai un suflet drept și un adevărat întemeiere scrisului, dar și ceea ce lipsește prea mult răbaleului dela noi, din cauza unui sistem greșit de educație, aspru și sec: tinereta însăși. E la dânsul, ca și la tinerii popoarelor în plină expansiune, o nesfârșită dorință de fapte și o nesfârșită bucurie de vieață în tot ce poate ea să deie, până și în loviturile fatale pe care le pregătește împotriva acelor cari o înfruntă prea dârz, în primejdiile ei, ca să nu-și răzbune.

Intre cercetașii noștri, între elevii școlilor dela noi, pagine ca acestea ar trebui răspândite. Ele pot să arăte cum e la vârsta aceea un suflet frumos.

Și atâția ar putea lua exemplul luptei și sacrificiului dela acest băiețel viteaz.

1919

V

O COMEMORARE A LUI EMINESCU

De Alexandri, al cărui centenariu dela naștere se serbează acum, așa cum știm noi serba aici, cu două trei articole șchioape de gazete proaste, nu s'a putut despărți nici cu acest prilej gloria rivală a acelu Eminescu, în care nu știu ce pot recunoaște reprezentanții generațiilor mai bătrâne, dar pe care cei cari n'au cincizeci de ani îl consideră și ca pe spiritul mare care a exercitat cea mai adâncă influență asupra sufletelor lor. Nu se va putea spune în deajuns cât de mult au fost pătrunse două, trei generații în șir, și nu numai de sentimentalitatea specială a poetului — ceea ce înseamnă foarte mare lucru, căci, dacă unii oameni simt cu ideile lor, cei mai mulți judecă obișnuit cu sentimentele pe care le au —, dar și de credințele pe care, și atunci când era pus a vorbi în numele unui singur partid, le exprima cu aceeași convingere și cu aceeași largime omul care a fost și un mare eugetător.

Fată de dânsul avem însă grele datorii, care n'au fost îndeplinite. S'ar putea crede, de cineva venit de

uirea, că nici până astăzi, oricât de mult ar cuprinde
diția dela Iași, manuscriptele dela Academie ale lui
Eminescu n'au fost prelucrate așa cum se face în toată
umea pentru edițiile definitive ale clasicilor? S'ar putea
rede, de același, că nicio ediție portativă, elegantă,
rmos ilustrată a lui Eminescu n'a fost încercată de
ditorii cari au atâta cerneală și hârtie pentru cople-
toarea mediocritate curentă, în cărți și în reviste?

Astfel comemorarea lui Eminescu e și un prilej pentru
ele mai grele muștrări de cuget.

Și ele sunt și mai grele prin amintirea, pe care cei trei-
eci de ani trecuți dela moartea lui o rechiamă în min-
le noastre, a condițiilor de viață mizerabile în care
ceastă genială personalitate a fost lăsată să decadă
ână la izbăvirea prin loviturile nebunului asasin.

1919

VI

JERTFELE CARE NU SE ȘTIU

Bătrânul profesor ieșean, întrebat ce vânt îl aduce pe la noi, în aceste zile de îmbulzeală, a răspuns liniștit: « Vânt rău. Mi-am înmormântat, ieri, băiatul ».

Cetitorii noștri cunosc, din fragmentele de scrisori pe care le-am dat în acest ziar ¹⁾ în vremea războiului pe viteazul ofițer care a fost fiul venerabilului domn Aramă. Scrisorile erau aduse cu atâta iubire și mândrie de părintele astăzi așa de lovit! Erau mângîierea lui pentru lipsa celui chemat de primejdia țării, erau înălțarea sufletească de care avea nevoie pentru a trăi singur. Și, în acel mediu de intenționate șoapte descurajatoare, menite să ne aducă la părăsirea de noi înșine, la pacea dorită de interesele străine, noi toți am scos din astfel de rânduri elemente de încredere în noi înșine, de bune speranțe în viitor.

Războiul s'a isprăvit, dar bolile îndeplinesc și mai departe opera lor ucigașă.

---

¹⁾ « Neamul Românesc. »

I l-au adus dela Hotin, bolnav de o gripă infecțioasă. După câteva zile de zăcere s'a prăpădit. Inima, sguduită de atâtea emoții, n'a rezistat. Ca dânsul, atâția dintre cei mai buni fii ai neamului se duc fără să se cunoască tot ce au făcut pentru ca să existe acea Românie Mare, a cărei ctitorie și-o smulg cu atâta trufie și cu atâta spirit de vrăjmășie personală, de mult trist cunoscut la noi, toți șefii de partide și toți agitatorii mâncați de ambiție. În momentul triumfului, ei se retrag discreți în umbrele morții, unde sute de mii dintre ai lor, ale căror oase sunt răscolite astăzi de plugul recoltelor viitoare, îi așteaptă. Ce le e lor apoteoza care este pentru alții?

Și acei cari i-au iubit, acceptă. Ei știu că așa se face lumea lucrurile mari, — nu cu orice jertfă ci cu jertfa celor mai buni. Și profesorul dela Iași adăogia atâta la pomenirea celui stins de boală la Nistru: «Mai este bellalt la Tisa».

Dacă străinii cari ne judecă ar ști mai bine astfel de suflete!

GENERALUL GRIGORESCU

Nu, asupra morții, atât de premature, a generalului Grigorescu nu se poate trece așa de ușor, cu o notiță de câteva rânduri pierdută în nimicniciile care, strânse la un loc, și cu praful de stradă al așa-ziselor «informații», dau împreună un ziar popular sau de partid în România. Simpatie sau antipatie după punctul de vedere al unuia și altuia, generalul care se coboară în mormânt după ce așa de frumos l-a luminat o așa de curată glorie, a însemnat pentru poporul nostru mult încercat, în suprema lui criză, razimul pe care nimic nu l-a putut sguđui.

În rezistența fără care, cu neutralitatea cutăror inventatori s. g. d. g. sau în lipsa ei, am fi rămas un neam dezonorat, fiecare și a adus partea: unul siguranța metodică a comandantului pregătirilor minuțioase, altul lărgimea planurilor fericite, cutare altul avântul disprețuitor de moarte. Dar el, generalul Grigorescu, a contribuit esențial la izbânda dela Mărășești prin acea însușire, fericită între cele fericite, care e siguranța de sine,

Încrederea absolută în neapăratul succes, farmecul ce aceste calități de voință-l exercită asupra tuturor celor ce stau sub ordinele unui asemenea om, suggestionați de cuvântul, de gestul, dar mai ales de neclintita lui atitudine.

După Ieremia Grigorescu n'au mers numai, supunându-se efluviilor cuceritoare ale voinții lui fără margini de încrezute, ofițerii și soldații armatei căreia-i aparține, ci și comandanți ruși cari credeau că e o cinste pentru ei să-l secundeze. Și aceluiasi prestigiu al hotărîrii neclintite trebuie să i se atribuie considerația respectuoasă de care l-au încunjurat Aliații, dela Franța, cu ai cării ostași a colaborat frățeste, până la depărtata Japonie, care i-a trimis o sabie de onoare.

Prea curând face drumul cel mare generalul dela Oituz și dela Mărășești. Țara avea nevoie de dânsul pentru lucruri în care nimeni nu-l va putea înlocui.

Iar a-l ignora în dispariția lui neașteptată pentrucă, amestecat o clipă în politică, nu s'a afiliat niciunea din asociațiile care tind a monopoliza totul, este o ignominie.

La marginea mormântului proaspăt am ținut ca aceasta să fie spus.

VIII

BĂTRÂNUL MIEU ELEV

La Agapia, în munții Neamțului, s'a stins profesorul ieșean Vasile Botez. Numai celor din orașul lui, colegilor, câtorva elevi, li e cunoscut numele acestui dascăl de istorie, cum, în ce privește studiile, cunoștințele, talentul, sunt așa de mulți, ca dânsul și mai mult decât dânsul. Căci Botez nu s'a deosebit nici prin studii, nici prin elocvență, nici prin publicații. Dar iată ce-l păstrează și-l va păstra totdeauna în amintirea mea pe bietul bătrân.

La Iași, deși n'am fost niciodată profesor acolo, am ținut, ca deputat, apoi după ce nu mai eram deputat și, acum în urmă, doi ani de zile întregi, ca pribcag al luptei naționale, multe lecții din deosebite domenii ale istoriei. Când în aula neîncălzită, de înghețam cu toții, a Universității, când în amfiteatrul dela Anatomie, în miros de cadavre și cu muștile infecțioase bâzâind uneori lângă noi, când într'o cămăruță dela Liceul Național, la lumina lumânării aduse de-acasă de una din ascultătoare.

Afară de anume momente, rari și trecătoare, eram puțini, foarte puțini la aceste lecții. Uneori zece, douăzeci de persoane. Dar printre ele mare lucru să fi fost dacă, dintre atâția profesori de istorie, lipsea Vasile Botez. Asculta. În capul rotund, pleșuv, cu ochii mici, grămădit în umeri, se petrecea o neobișnuită operație de continuu control al cunoștințelor sale. Uneori șoptea, alteori auziam răspunsul dat cu anticipație întrebărilor mele dialectice. Aceste lucruri Botez le știa. Și ce bucuros, ce mândru era că le știe! Unde era însă explicația nouă, ideea originală ori măcar faptul necunoscut, repede lua creionul și, în carnetelul lui, însemna. Nu era să ție curs despre această materie, pensionarul. Dar ce are a face? Insemna. Pentru el, pentru a nu fi în urmă, pentru ca să poată, la cea dintâi ocazie, să dea din cap că și aceasta o știe.

De ar avea învățământul cel nou mulți profesori ca acel bătrân elev!

IX

SPIRIDON LAMBROS

Spiridon Lambros, profesorul la Universitatea din Atena, directorul foii « Neos Ellinomnimon », cel mai însemnat dintre învățații Greciei moderne, și-a isprăvit zilele, înainte de vreme, prin cine știe ce loc de deținere sau internare, ispășind păcatele sale ca șef de Guvern față de politica națională și de interesele superioare ale patriei sale.

În această tragedie, care răpește științii un om cu așa de mari merite și capabil de a munci pentru dânsa încă mulți ani, nu vom căuta greșelile altora care s'au putut adăogi la responsabilitatea lui și nu vom încerca lecția de morală politică ce se desface așa de ușor dela sine.

Și, iarăși, nu avem pretenția de a interesa publicul la întinderea și varietatea unei opere care, prin aceea că a fost risipită în nesfârșite studii speciale, nu constituie mai puțin unul din totalurile cele mai impunătoare, prin bogăția informației nouă, prin critica precisă și pătrunzătoare, uneori și prin liniile generale la care ajungea scriitorul.

Aducând omagiul cuvenit memoriei unui om de o așa de înaltă valoare și regretând, ca Români, pierderea cuiva, care, deși se simțea Grec și numai Grec, aparținea părții din rasa noastră care locuiește în Balcani, vom adăugi numai atâta că, dacă politicianilor cari nu sunt intelectuali anume rătăcirii li se pot îngădui, omul care prin studiile sale a ajuns în contact cu acele largi și curate izvoare morale care sunt graiul, scrisul și faptele neamului său e îndatorit a nu aduce în politică decât ceea ce e mai adevărat și mai generos în ele.

1919

X

ARHIEREUL ANTIM

Încă dela cea dintâi veste a morții arhierelui Antim, ales episcop de Râmnic în Corpuri Legiuitoare a căror operă întregă a fost desființată, m'am grăbit să vorbesc cetitorilor noștri despre răposatul, cu care împrejurările mă aduseseră, acum în urmă, în legături de prietenie. Cum acele rânduri de amintire s'au pierdut, repet acum, așa de târziu, cuprinsul lor.

Fiu de sătean din Vâlcea, preot, mult timp, în Craiova, trecut la călugărie numai în ajunul înălțării sale la treapta de arhieru, fericitul părintele Antim a fost, nu numai un om de treabă în toată puterea cuvântului, cinstit cu prietenii și iertător față de dușmani — dacă ar fi avut și un suflet ca dânsul!, — dar și un cleric de o adâncă și mișcătoare credință, căruia îndeplinirea datoriilor sale bisericesti nu-i era o simplă formă, ci o misiune plină de cea mai grea și mai nobilă răspundere. Această credință n'avea nimic din modernismul, filosofic sau poetic, al atâtor altora; era vechea credință strămoșească, deplină, strictă, deși nu intolerantă. Nimic

din ceea ce Biserica admite nu se putea desface din convingerile lui tari, pe care i s'a sprijinit toată viața.

Era poate o mărginire a cercului de vedere, dar omul impunea respect. Nu se putea uita o liturghie slujită de dânsul, nici priveliștea figurii palide, cu lungile plete și bogata barbă neagră desfăcându-se sub mitra de aur. Și ca predicator și cuvântător era dintre aceia cărora inima le dă cuvinte.

N'avea ambiția de a ieși de acasă, din cămăruțele lui dela Iași, pentru a fi un episcop cu diocesă. Ispită l-a căutat însă acolo, perfida ispită a politicianismului lacom de aderenți, de clienți și de — servitori. Când l-am felicitat pentru întărirea lui ca episcop, nu bănuiam pactul secret pe care trebuise a-l primi. El s'a vădit când în Senat, dintre toți episcopii prezenți, numai Vlădica Antim a dat acel vot pentru judecarea vinovăției, a « crimei » celor cari au făcut războiul, vot care l-a omorât în inima prietenilor săi.

L-a omorât însă și în conștiința lui proprie. De atunci viața i-a fost un chin. Trupul n'a putut rezista suferințelor sufletului. Și, astfel, el s'a stins fără să fi îndeplinit nimic din hotărârile lui și din speranțele celor cari-l cunoșteau.

Aibă-l pe suflet cine i-a stricat liniștea și i-a nimicit viața!

XI

RUSKIN

Anglia a comemorat pe unul dintre cei mai mari scriitori ai săi în veacul trecut, pe unul care era în același timp un adânc și personal cunoscător de artă, — cum dovedesc și schițele lui expuse cu această ocazie și, în forma sa, originală care nu îngăduie metodă și dogmatism —, și un cugetător dintre aceia cari au revoluționat datina despre frumuseță. John Ruskin a fost în afară de aceasta un înțelegător al misterului, un spirit eminentemente religios, al cărui entusiasm descoperea adesea pe căile lui proprii ceea ce-i este interzis cugetării reci procedând după metodele pe care ni le-au transmis vechii Greci, moștenitori ai abstracției asiatice, și pe care ne-am deprins, de reci ce sunt, a le crede veșnice.

Venerat în Anglia sa, Ruskin a găsit mai puțină pricepere în acea Italie care i-a fost așa de dragă, care l-a reținut la sine atâta timp din viața lui, care prin splendorile artei sale i-a dat mijlocul de a înțelege în felul lui marile probleme. Nu știu să se fi făcut ceva în Veneția pentru acela care în « Pietrele Veneției » a dat una din

ărțile cele mai bizar frumoase care s'au scris cu privire la comorile orașului fără păreche. Francezii, cari l-au privit, cu « estetismul » lui, ca o curiozitate a vremii, s'au asociat și mai puțin la omagiul adus memoriei narelui suflet.

Și e ciudat cum potrivește hasardul pomenirea oamenilor cari și-au tras dunga de lumină pe cenușul banalității curente!

Omul adorațiilor către divinitatea frumuseții răsare astăzi, când Veneția se desface abia din sacii de nisip și apărării contra culturii austro-germane. Și Evanghelia lui de pace senină, în numele revelațiilor mistice prin linii și colori, se innăbușă în vâlmășagul urgiei materialiste care, sub toate numele, a năvălit lumea și amenință să facă, în generația viitoare, neînțelese de nimeni alții ca a lui.

Noi, cei de ieri, însă avem datoria să nu-l uităm.

1919

XII

A. D. XENOPOL

*Cuvântarea rostită la înmormântarea lui, în numele
Academiei Române*

Academia Română pierde în A. D. Xenopol, nu un colaborator de fiecare moment, fiindcă de multă vreme, — ani întregi de zile, nespus de dureroși, — el era oprit de a participa la lucrările ei, dar, desigur, pe acela dintre membrii ei, a cărui largă popularitate științifică în lumea întreagă n'a putut fi întrecută de a nimănuia. Suntem datori a spune înaintea aceluia care a reprezentat atâția ani ceea ce avea știința românească mai activ, mai plin de inițiativă și mai amabil în stil, întâiu, fără îndoială, ce-i datorește Istoria Românilor.

Odată, cu oricât entuziasm la unii, cu oricâtă naivă poezie la alții, cu oricât de fericită divinație la câte unul, superior înzestrat, istoria trecutului nostru se desfăcea ca o expunere interesantă sau ca o luminoasă proiecțiune de figuri și scene.

Crescut în cele mai bune tradiții ale școlii economice dela jumătatea veacului al XIX-lea, și, mai presus de

oate, minte filosofică, deprins cu abstracțiunile și cu o ne-
 sfârșită iubire față de subtilele legături dintre dânsese,
 A. D. Xenopol a făcut, prin cunoștințele și aplecările
 sale de spirit, din Istoria Românilor pentru întâia oară
 un sistem. Am urmărit apoi aceeași minte pe care anii
 n'au putut-o obosi, căutând, îndrăzneată, ultimele și
 supremele adevăruri privitoare la doctrina științifică a
 disciplinei sale. Cartea care a rezultat din acest studiu
 reprezintă fără îndoială una din cele mai mari sfor-
 țări ale spiritului românesc aplicat la știință.

Nu vom uita niciodată — și vom înfățișa aceasta ca un
 sublim exemplu pentru tineretul care trebuie deprins
 cu munca spornică și idealismul activ — acel moment
 eroic, epic, așa zice, din viața colegului nostru când el,
 smulgându-se dela speculațiile sale înalte, s'a întors spre
 Istoria neamului său, nu numai cu acea iubire adâncă ce se
 ascundea sub glumele lui ușoare și sub critica lui surâ-
 zătoare, dar cu hotărîrea de a-și asimila imediat rezul-
 tatul muncii de câteva decenii a unei generații întregi.
 Am avut volumele revăzute ale mării sale lucrări:
 ele reprezintă o inițiere fulgerătoare, care inspiră res-
 pectul. Trăsnet, el însuși a căzut. Niciodată căderea
 unui învățat n'a fost mai nobilă decât aceasta.

Dar la acest mormânt părerile noastre de rău se unesc,
 nu numai cu ale unei națiuni întregi, ci și cu ale unor
 cercuri foarte largi din lumea culturală străină.

Acolo el, membru asociat al Institutului Franciei, a fost,
 nu numai învățatul român care făcea cinste patriei sale,
 dar și un sol, statornic și totdeauna bine primit, al dreptu-
 rilor noastre naționale. Ani de zile, el le-a apărat cu tot

talentul său și cu acea vitalitate vioaie care era una din cele mai plăcute însușiri ale marii sale intelectualități.

Când a început lupta noastră pentru drept, luptă pe care o inițiasse prin propaganda care-i măcinase ultimele puteri, succesele ei erau ultima mângâiere a bolnavului zdrobit trupește, și soarta nu i-a refuzat bucuria, reparatoare a tuturor suferințelor, de a vedea miracolul acelei Dacii Traiane a cărei istorie o scrisese.

Am fost martur adese ori al sfârșitului acestei vieți. Duiioase amintiri despre profesorul care avea în cel mai înalt grad interes pentru orice licărire înaintea ucenicilor săi se amestecau în sentimentul de durere pentru nespusa lui suferință. El părea indiferent față de dânsa.

Un zâmbet se rătăcea din când în când pe buzele care nu mai puteau vorbi. În acel zâmbet era ironia ultimă a vieții, dar îndoiala față de ideea eternă nu era.

Pe această idee o vede poate acum întreagă. Servind-o în penumbra existenței mărgenite pe care el a părăsit-o, noi îl vom simți totdeauna lângă noi, ca o veșnică întărire pe drumurile științei, care nu duc la adevărul absolut numai fiindcă la fiecare pas găsim dintr'însul atâta cât ni trebuie aici.

XIII

CENTENARIUL NAȘTERII LUI CUZA-VODĂ

Astăzi, Vineri, se împlinesc o sută de ani dela nașterea lui Cuza-Vodă. Un Domn care nu s'a născut din neam mare, care n'a avut o cultură superioară, care n'a protejat artele, care n'a înălțat clădiri menite să rămâie, care n'a strâns în jurul său pe fruntașii prin talente ai neamului, care s'a arătat indiferent față de opinia serisă. Un Român care n'a iubit solemnitățile și care nu s'a gândit că ar putea să poarte, dacă nu coroana vechilor Domni independenți, măcar cuca lui Alexandru Ghica și a lui Bibescu, a lui Mihai Sturdza. Un stăpânitor care nu s'a deosebit prin fapte de milostenie, prin mari așezăminte pentru ajutorarea semenului său. Un monarh care nu și-a însemnat numele între ale Voevozilor celor cucernici — căci a bruscat pe un mitropolit și a « stricat legea » canoanelor — ori ale celor virtuoși, căci a fost aplecat patimilor pământului și a crescut în Palatul său copii cari nu erau ai Doamnei. Și, în sfârșit, un Domn care n'a purtat niciun războiu, n'a câștigat nicio biruință, n'a adăos o palmă de pământ țării așa cum o apucase.

Dar Alexandru Ioan I a întrupat lupta de veacuri a săracului țaran român, veșnic obijduit și jignit, peste marginele suferinții omenеști, contra acelor exploatatori, din toate neamurile și cu niciun suflet, pe care el i-a fixat cu numele de « ciocoi », — ceea ce înseamnă (s'o știți bine), nu o clasă socială, ci o categorie politică și economică, o varietate morală degenerată a omenirii. I-a sfidat, în ciuda tuturor legăturilor pe care le avea cu dâșii, s'a bătut vitejește cu ei și, a doua zi după împrăștierea care a fost, de fapt, sămânța cea bună pentru viitor, a căzut prin răsbunarea lor. Erou și mucenic al aceleeași cauze, de aceea a rămas pentru poporul nostru, nu idolul de o clipă, ci neuitatul părinte și binefăcător.

Veșnică fie amintirea lui!

1920

XIV

A. D. XENOPOL

— ROLUL SĂU DIN VIAȚA POLITICĂ —

Intellectualitatea românească pierde prin dispariția
a A. D. Xenopol, mucenic liniștit, resemnat, de o blândă
filosofie, al unei cumplite boli de cinci ani încheiați, pe
unul dintre cei mai glorioși reprezentanți ai ei. Știința
istorică va ști să arăte cât de mare a fost rolul aceluia
care, venit într'un moment când studiile de trecut se
concentrau la cercetarea migăloasă a unor amănunte înfăți-
șate fără interpretare și când cugetarea asupra lor
se făcea fără metodă pe verzile plaiuri înflorite ale geniali-
tății romantice, a știut să introducă în orânduirea și tăl-
cirea acelor lucruri de trecut, care condiționează așa
de mult prezentul, metoda științifică obișnuită în alte
științelor, mai puțin deschise ipotezei. Literatura ca însăși
artă trebuie să însemne, recunoscătoare, meritele omului
care, iarăși, străin și de grobieria stilului specialist și
de capriciile poetice dela începutul veacului trecut,
a știut totdeauna să dea o formă interesantă, dar ușoară

de înțeles pentru oricine, considerațiilor asupra Istoriei Românilor. Și acela care va urmări dezvoltarea educației noastre ca popor va trebui să desfacă o largă parte pentru omul care a înțeles — în deosebire de atâția alții — că energia noastră etnică ea însăși crește în măsura cunoștințelor serioase și întinse despre toată această experiență, verificată îndelung, a vieții neamurilor care se cheamă istoria.

Dar și în viața politică A. D. Xenopol, deși atât de scurtă vreme numai deputat, sub un regim liberal, ni se pare a fi lăsat urme care, cu tot covârșitorul rost pe care istoricul și filosoful istoriei l-a avut în domeniile ce i-au fost mai iubite, merită să fie relevate cu tot respectul și recunoștința ce se cuvin, mai ales în ceasul când șanțul negru, plin de infinit, se sapă între el care a fost și noi cari mai rămânem o vreme.

Xenopol a fost un economist remarcabil, pe o vreme când noua economic politică se socotea un indispensabil element de educație pentru oricine se amesteca în viața publică și pentru oricine atingea probleme de viață socială, căci atunci tocmai ceea ce s'a numit apoi, de partidul socialist, « concepția materialistă a istoriei » punca stăpânire pe spirite. Cunoștințele lui în acest domeniu erau foarte adâncite și ar fi putut face mândria unui om de specialitate. Încă de prin 1870 el a dorit o politică reală, practică, sprijinindu-se pe aceste adevăruri ale economiei de Stat, care erau pentru dânsul de un caracter strict național. A scris o carte populară care, din nenorocire, de mult timp nu mai este în circulație, și care — lucru vrednic de a fi remarcat — exprima, cu energie,

păreri opuse aceloră ale mediului junimist în care-l aduseseră împrejurările. În acest sens se poate zice că el este, împreună cu P. S. Aurelian, dar cu o înălțime de concepție la care acesta nici n'a râvnit vreodată, creatorul colii naționale în ce privește cercetarea bogățiilor țării. Dacă ar fi întâlnit tovarăși de păreri, el ar fi putut porni acțiune binefăcătoare, de înnoire a vieții politice. Nu am fi avut încă de atunci o școală națională în lupta partidelor. Venise prea de vreme însă și, în lipsa de înțelegere și de sprijin, el a ajuns — de sigur și de pe urma ideilor sale economice — în partidul liberal.

Odată acest pas făcut, cugetătorul independent a fost, prin acțiune, desființat.

Acei cari, azi, reprezintă, într'un mediu mai favorabil, aceeași concepție, nu pot uita însă pe marele înaintaș.

XV

UN BOIER DIN ALTĂ VREME: DIMITRIE STURDZA ȘCHEIANU

Bătrânul Dimitrie Sturdza Șcheianu s'a stins în casa ultimului său adăpost la București. Acest nume, identic, afară de adausul care arată moșia lui de odinioară, cu al unui cunoscut om de Stat, vărul său, nu spune nimic celor cari n'au pătruns în lunga existență, de o nobilă râvnă pentru cultură, a celui care, de mult dispărut din vicața socială, își află astăzi încetarea suferințelor.

Aceia pe cari împrejurările i-au pus în atingere cu acest mare om de treabă, care a fost și unul din cei mai de samă — deși din cei mai modești — cărturari ai țării, știu însă că el a reprezentat într'o formă deosebit de simpatică pe boierul român, mai precis, pe boierul moldovean de veche viță, așa cum el era în altă vreme decât a noastră. Fiul unuia din stâlpii țării în vremea sa, purtător al unui nume ilustru, posesorul unei mari averi și, pe lângă toate aceste daruri ale norocului, și împodobit cu o bogată cultură, foarte variată,

și-a pus ca scop de căpetenie a vieții —, într'o țară de și atunci puțința unei strălucite cariere, chiar și fără un deosebit talent și mai ales fără prea multă încă, scormonea pe atâția dela ocupațiile folositoare ției —, să adune într'o imensă bibliotecă tot ce putea să găsească ca să lumineze trecutul nostru. Cu nesfârșită răbdare, cu o cunoștință adâncă a istoriei, cu un simț fin de alegere, el n'a pregetat să-și sacrifice pentru această mică țintă întâiu veniturile sale, apoi și capitalul, până să ajungă, și în urma altor împrejurări, nenorocite, din ceea ce avuse odinioară i-a rămas atâta cu cât să-și asigure bătrânețã, adăugindu-se măcar, un timp, și cuvenitul ajutor de aiurea, traiul cel mai modest. Am văzut cândva frumoasa și largă lui casă, din satul, odinioară un oraș, legat și de lupte în epoca glorioasă a vechii țări noastre Domnii.

Alții locuiau acolo unde el se găsisese așa de fericit între zidurile umplii săi tovarăși, cu nerăbdătoare dragoste câștigați în largul lumii civilizate. O gospodărie modernă, care nu amintea prin nimic suprema distincție culturală ce fusese acolo. Unde se înșiraseră pe polițele bibliotecilor zecemii de volume venerabile în care se ascundea câte ceva din isprava veacurilor românești, zburătăcea un col de canari, căci odaia plină de soare se prefăcuse într'o imensă cușcă pentru zglobii favoriți ai casei sale noi. Cărțile, — plecaseră la Academia Română. Condițiile în care ele au putut întregi colecțiile instituției fac cea mai mare onoare acestui boier de vișă purtată. Se poate spune că fără cuprinsul prețios al Bibliotecii Șcheiene » lucrul tuturor istoricilor cari

s'au străduit de câteva decenii ca să dea istoriei naționale o mai mare siguranță și amploare ar fi fost esențial împiedecat. O recunoștință nesfârșită se datorește lui care, fără nicio pretenție, a făcut acest lucru în adevăr mare. Din când în când, ca omul care și-a legat sufletul de ce n'a putut păstra lângă sine, el revenea între ceea ce fusese pentru el, odinioară, podoaba locuinții sale și obiectul celei mai devotate iubiri. Ochii oboșiți se opriau îndelung asupra spinărilor de piele aurită pe care le cuprinsese de atâtea ori în mâinile lui. Ii venise gândul, pentru a-și face un rost statornic pe lângă ele, să li alcătuiască un catalog, să lucreze la o bibliografie istorică. În mișcări încete el mânuia la ceasurile de dimineață fișele cu titluri așa de cunoscute lui, care înfățișau marea aventură a vieții sale.

Știa adânc tot ce privea trecutul nostru, și, când cineva mai îndrăzneț decât dânsul a avut să scrie despre chestia agrară la Români, el a deschis cu cea mai largă bunăvoință saltarele sale, dând fără niciun sentiment de egoism științific tot ce adunase asupra evoluției proprietății de pământ în Moldova.

Apoi într'o zi n'a mai venit la Academiă. Boala îl oprea de a-și face obișnuita vizită. Se despărțise de sine însuși, despărțindu-se definitiv de tezaurul său.

Dar, multă vreme după ce-l va acoperi țărâna, în umbra care se lasă asupra cămărilor științei, ni se va părea că vedem încă pe bătrânul alb strecurându-se printre dulapurile încărcate de ce i-a fost mai drag decât dorul plăcerilor care nu-i mai erau îngăduite.

PREȘEDINTELE DESCHANEL

Doi oameni își stăteau în față în lupta pentru moșterea d-lui Poincaré, care, în presidenție, oricare ar fi fost criticile ce i s'au adus, a reprezentat atâta obiectivitate și nepărtenire câtă se poate cere cuiva care aduce calități așa de superioare ca ale fostului președinte francez.

Unul din ei întrupase, cu puteri supraomenești, aproape neînțelese la un om de vârsta sa, împovărat de sarcina unei lungi și grele vieți politice, voința însăși de a învinge a Franciei, hotărârea ei de a nu se da, nezguduita atitudine luptătoare până la capăt. De-a-lungul veacurilor, când patimile de astăzi vor fi adormit de mult în țărâna celor cari le-au hrănit din ființa lor, se va pomeni incomparabilul moșneag de a cărui voință, netedă și tare, de atâtea ori a atârnat soarta lumii, primejduită dacă, o clipă, ceva s'ar fi clătinat în voia-i neînduplecată. Congresul dela Versailles n'a vrut pe domnul Clemenceau, și el însuși a înțeles că acel care și-a câștigat un așa de mare rol în istorie nu poate pretinde să se deie și contemporanii în lături pentru a-i

face locul cuvenit. Pe de altă parte, aspra politică internă, necruțătoare față de orice idee și față de orice persoană, pe care organizatorul luptei fără preget a trebuit s'o ducă în cursul unei guvernări așa de încordate, lăsase prea multe resentimente și dorinți de răsbunare pentru ca acei ce aveau a se teme de pe urma lor să se poată gândi liniștiți la ce ar veni după alegerea acestei teribile personalități.

Astfel d. Deschanel s'a impus.

Dacă marele său rival avuse și un trecut de scriitor, fin și ironic, pe lângă uriașul ziarist ce a fost, alesul de ieri aduce o nobilă moștenire de intelectualitate pe care a unit-o în chip vrednic cu activitatea sa însăși în domeniul literelor. Tatăl său, Émile Deschanel, a fost unul dintre fruntașii celei de-a doua generații de romantici. Pe lângă atâtea lucrări, din domenii deosebite, ale profesorului dela Louis-le-Grand, care a profesat și la Bruxelles și fusese chemat cândva și la Lausanne, el a schițat în cartea sa « Filosofia scriitorilor și artiștilor sau încercare de critică naturală » din 1864, un sistem de apreciere a operelor spiritului uman care, mult dincolo de Sainte-Beuve, căuta, ca și Taine, să ajungă la siguranțele științifice cerute de epoca pozitivistă. Și, în același timp, el nu se rătăcea nici pe cărările regalismului de aureolă istorică, nici pe acelea ale imperialismului cheazășuitor de ordine, ci, strâns legat de politica Revoluției, a îndurat pentru dânsa asprimile și sărăcia exilului.

În aceste tradiții s'a format d. Paul Deschanel, a cărui viață a început în mijlocul chiar al acestui exil și a cărui copilărie întreagă s'a desfășurat în timpuri când

rintele său și prietenii lui puteau fi considerați, față de strălucitele triumfuri îngrămădite ale lui Napoleon al I-lea, ca ideologii îndărătnici, dar fără simț pentru înfrângeri, ai unei cauze definitiv pierdute. Astfel de concepțiuni însă sunt cele mai potrivite pentru a crea învingeri care nu se mai pot slăbi de nicio experiență. Activitatea sa literară însăși e în legătură cu această multilateralitate, totdeauna vioaie și spirituală, totdeauna preocupată de cele mai frumoase idealuri omenești, care a fost semnul distinctiv al vieții sufletești a lui Émile Deschanel. Ca și la acesta, tratarea chestiilor curente s'a făcut cu senine studii privitoare la marile probleme înseși ale cei mai însemnați dintre aceia cări le-au cercetat. O viciață biruie uneori dincolo de marginile ei. E vorba de unul din acele atribute ale pribeagului din Bruxelles. A prevăzut el vreodată în ceasurile cele mai dureroase că fiul său, mentalitatea sa, ființa sa morală continuată peste granițele morții și îmbogățită cu nouă și vorbitoare experiențe, va stăpâni odată Franța, al cărui Împărat, și usurpator pentru dânsul, îl exilase?

Aceasta s'a întâmplat. Republica, pe care nimic n'o mai amenință și care a ridicat țara la nivelul celor mai mari tradiții ale ei, înțelege a fi condusă pe drumul libertății tot așa de bine, la 1849, de Émile Deschanel în « Libertatea de a gândi » ca și, la 1896, de Paul Deschanel în « Republica nouă ».

Și toate popoarele care așteaptă dela Franța o politică bazată pe aceste doctrine salută cu încredere personalitatea superioară care va intra peste câteva zile la Eliseu.

XVII

SFÂRȘITUL UNUI AVENTURIER: EȘAD

Omul din cauza căruia se vorbea pretutindeni de o Albanie fără ca Albania să se poată înfăptui durabil într'o formă ori în alta, și-a dat sfârșitul la Paris de gloanțele unui asasin.

Eșad-Pașa era însuși tipul șefului de clan din Pindul albanez, îndrăzneț și intrigant; lacom și cheltuitor, tulburător și laș, pentru care totul era să se « plaseze » bine, la un stăpân care plătește, care decorează, care-i asigură o situație, în parte moștenită, în parte căpătată de el însuși prin mijloace așa de mărunte și așa de mult împleticite încât nici el însuși n'ar fi fost în stare să le lămurească.

Apăruse pe scena istorică în calitate de ofițer otoman din epoca hamidiană, în care Albanezul, pe care se sprijinea militărește întregul regim, se bucura de o stimă deosebită. Trimes acasă pentru a întări pe un adevărat viteaz, apărătorul orașului Scutari, el evită o rivalitate cu acesta printr'un vulgar asasinat, pe care mai că l-a recunoscut în public. Dacă măcar el ar fi rămas credincios împăratului său, dacă s'ar fi legat pe vieață de

ereșele poporului său! Dar de loc; șeful de clan nu
ate avea decât o singură ambiție: aceea de a stă-
ai oricând, oriunde, oricum, cu oricine, sub orice
ne, în umbra oricărui steag. Cum i se părea că
ește pentru sine o foarte apropiată regalitate alba-
ă, el, rămas stăpân prin crimă pe Scutari, nu
făcut niciun scrupul — să-l dea dușmanului, ar fi
te prea mult —, dar să-l înlesnească a trece sub
pânirea lui Nichita, regele Muntenegrului, Suveranul
i popor totdeauna în războiu, cu toată rasa co-
nă în fond, cu Albanzii săi.

ustria s'a opus, ca și Italia, acestei restaurări a vechiu-
principat de Zeta, pe care Muntenegreanul pretin-
să-l fi moștenit dela strămoși. Poate fi mirare că,
tă ce lucrurile mergeau așa, curtenitorul tuturor
oacelor s'a prezentat ca dispunător în voie de soarta
unii sale în acea Vienă unde se pricepeau, tot așa de
e ca în vechiul Bizanț, să se măgulească toate vani-
le și să se mulțamească și câte ceva din cupiditățile
eteniiilor de barbari? Soarta dă însă Albania în mâ-
e palidului prinț de Wied, mânat de ambiția vicioasă
oșiei lui cu sânge românesc. Cel dintâi care se pleacă
ne înaintea «mbretului», a «Impăratului» nou al
mpei sale patrii a fost același grăsuț, elegant boier
anez care voia astfel să vadă de aproape pe acela
ării răsturnare grabnică o jurase. În zădar, Wilhelm
— și cel din urmă — se îngriji să-l puie la loc si-
ca uneltitor al răscoalei care nu zăbovise.

e pare că Italianii s'au scutit de serviciile lui, și
oiul cel mare avea nevoie în Albania de unelte

mai tari și mai sigure. Dar neobositul intrigant găsi drumul la Paris pentru ca aici un atentat politic, ori poate chiar o simplă răsbunare, să puie capăt unei existențe pe care nimic n'o putea potoli, pentru că nimic n'o putea sătura. Cu dânsul dispăre o figură din evul mediu, care apasă încă asupra Peninsulei Balcanice.

1920

XVIII

EUGENIA CARE A FOST IMPĂRĂTEASĂ

Aceea care a fost în zilele ei de mare strălucire, când a fost un cuvânt hotărâtor dela Tuileries atârna soarta Europei și a lumii întregi, sfătuitoarea ascultată, prea mult ascultată, a celui mai puternic Monarh, Impărăteasa Eugenia, s'a stins la vârsta Scripturii, în casa din Madrid, de unde a plecat, acum trei șferturi de veac, aima frumuseții și a distincției sale.

Mai mult sau mai puțin, într'o vreme, care, ce e drept, știe să uite foarte răpede, orice om cult cunoaște care a fost influența, la urmă nefastă, a acestei femei a cărei ambiție, bine intenționată, îi întrecea prea mult mijloacele. Și trăiesc încă atâția cari, dacă n'au fost martorii zguduitorii catastrofe în care s'a cufundat gloria celui de-al doilea Imperiu, au fost răgetați de emoția tragică a clipei când moștenitorul în exil al unui tron sfărâmat, tânărul Ludovic Napoleon, urmărit, parcă, de fatalitatea seminției sale, peria, ucis de barbarii negri, într'un colț de țară a Zulușilor, îngropând cu dânsul nu numai nădejțile unui partid,

dar și așteptările unei mame nenorocite. De atunci mai ales văduva lui Napoleon al III-lea a târît după vâlul ei negru numai fantasmеle unei măririi pentru totdeauna nimicite.

Ce se știe mai puțin sunt însă legăturile ei cu poporul nostru și cu țara noastră. La Madrid încă, tocmai în acel palat de Alba, unde mama și sora ei, ca și dânsa, știau să atragă cea mai aleasă societate internațională, ea a primit și omagiile de admirație ale unui tânăr Moldovean care se chema Mihail Kogălniceanu. Iar acei cari au cunoscut pe răposatul Dimitrie Știrbei au putut afla din gura lui cu câtă simpatie era primit în cercul aceleia care purta acum Coroana Franciei. Mai târziu, principele Carol era să fie soțul uneia din tovarășele favorite ale Impărătesei, principesa Ana Murat, care ar fi putut fi întâia noastră Regină, — o Franceză din neamul cavalerescului rege al Neapolei și, după femei, « Bonaparte ».

Relațiile se strică înă, și nu odată lipsa de simpatie pentru noua dinastie românească au plecat din această parte.

Totuși orice amintește mărinimosul sprijin al lui Napoleon al III-lea pentru cauza românească, lipsită în străinătate de orice alt ajutor efectiv din partea vreunui Suveran, ne atinge așa de mult și astăzi, încât floarea recunoștinții românești nu poate lipsi de pe sicriul aceleia care a cunoscut toate mărimile trecătoare și întreaga zădărnicie ultimă a vieții.

XIX

CEI CARI SE DUC: CONSTANTIN LUCACIU

A stins în Ardeal preotul C. Lucaciu, fratele părin-
i Vasile Lucaciu, a cărui zgomotoasă faimă îi um-
plea toată viața. Și totuși acest mărunțel și slăbuț
nu avea calități refuzate de soartă marelui retor de
vremuri al cauzei naționale și osânditului, cu un
de răsunător proces, al Memorandului.

Eu-i lipseau cunoștințele, și, în felul cum le prezenta —
el în cutare carte pe care a tipărit-o prin anii neutra-
ții —, avea curajul de a judeca independent, lovind
agios neajunsurile, fără a se întreba dacă printr'a-
sta supără pe aceia de cari putea să atârne situația
Am vorbit pe vremuri despre această lucrare de critică
mală, în care se atingeau uneori foarte dur, și cu o
înțâ de informație răpede, care era în adevăr remar-
abilă, viciile organizației noastre de astăzi. Vedeam
cauza îndreptarea relelor numai marele mijloc al cul-
turii, bisericești și laice, al unei solide culturi naționale,
care singură, cu adevărat, ni este mântuirea, iar nu
exagerațiile de o clipă ale retoriceii ieftine și în

carnavalesca exhibiție de idoli găunoși și de fetiși surzi și muți.

Pentru acest crez al lui îmi place să-l amintesc astăzi, când la orice se gândește lumea, interesată în câștiguri providențiale și în sorții marelui mezat de conștiințe, decât la condiția sufletească neapărată pentru menținerea și dezvoltarea noastră.

Invățați profesori cari vă schimbați la față după un dar mărinimos, talente care vă prostituiți unde vă prinde ispita, pe piatra murdară a drumului public, autorități recunoscute care cu atâta indiferență pentru faima ce-o veți lăsa vă angajați în întreprinderi rentabile, tineri cu șapte piei la obraz, cari călcați în picioare cele mai sfinte îndatoriri ca să vă căpătuiți cu o carieră necâștigată prin muncă, să știți că dreptatea în ce privește putința unui viitor pentru acest neam nu stă decât în ce spunea acest biet popă pribeag, în exilul neutralității noastre, la 1915.

1920

MOARTEA LUI GHEREA

grele chinuri suportate cu acea răbdare de care
capabile numai naturile cu totul superioare, care-și
avea ele singure o religie a dreptății, a iubirii de oa-
, a seninei supuneri față de legile inflexibile ale
i, s'a stins la București, într'un sanatoriu, oaspe-
de lungi ani al țării noastre și adăugitorul culturii
care a fost în cetățenia românească C. Dobrogeanu,
n literatură, unde urma lui nu va dispărea, I. Gherea.
enerația de azi îl cunoaște prin paginile de corosivă
că socială din *Neoiobăgia*, în care sunt multe cu-
ințe vechi sau neîndestulătoare la originea puter-
or lui deducții.

ultimele timpuri a interesat mult atitudinea lui
de unele apucături zădarnic provocătoare și hotă-
anti-sociale pe care le luaseră oameni din partidul
cari nu-și dau seamă îndeajuns că socialismul începe
sociabilitate pentru a isprăvi la cea mai largă socia-
e morală. Noi, cei ajunși departe în anii vieții,
cunoscut, acum treizeci de ani, nu pe cumintele

bătrân resignat față de rătăcirile doctrinei în care și pentru care trăise, ci pe tânărul, încă tânărul predicator cu barba blondă și ochii blânzi, care, departe de a fulgera împotriva burghezului pentru că e burghez și de a refuza pe motive de copilărești discuții în legătură cu hazardul orb al soartei colaborarea și cu cel mai bun dintre oamenii cari nu lucrează cu mâinile, pentru a se înfrăți și cu un criminal numai pentru că acela bate cu ciocanul într'o fabrică, căuta cu pasiune și întreținea cu dragoste relații în lumea intelectualității românești. În loc s'o răspingă, s'o insulte, să-i dorească înecarea în barbaria generală, el se mulțămia s'o influențeze.

Și i se părea că, oricâte revoluții ar fi să ne zguduie, oricâte ruine s'ar îngrămădi, oricât sacrificiu de sânge s'ar cere pentru binele omenirii, el nu va putea fi servit însă decât tot prin cea ce este superior și celei mai mărețe reforme sociale: schimbarea cea din lăuntru, a inimii noastre înseși.

Il văd alături de cei trei cari s'au dus pe rând: Caragiale, din care n'a putut smulge demonul critic, Vlahtuță, căruia i-a dat optimism, Delavrancea, în sufletul căruia măcar întâmplător a pătruns ceva din convingerea acestui străin din firea sa. Imi aduc aminte de anii când publica *Literatură și artă*, cu noi, cu noi toți. Și, oricât ar vrea să-l izoleze de burghezia noastră cugetătoare sala unui club care nu e al nostru, și noi simțim în sufletele noastre, care, totuși, aveau asemănare cu al lui, ceva din aceea trecere nevăzută a morților de ieri care samănă cu o luare de rămas-bun.

XXI

UN REGE CARE N'A FOST: ALEXANDRU AL GRECIEI

Alexandru I, regele Greciei, s'a stins la Atena, de pe urma unui bizar și vulgar accident. L-a mușcat una din maimuțele — aceasta avea patru picioare — care se găsesc în apropierea tronurilor și obișnuiesc a face rău stăpânilor și cu totul altfel decât prin mușcăturile lor, adecă prin lingușiri dulci și prin sfaturi rele. O ciudată soartă pare a prigoni pe toți accia cari, cu coroană regală sau fără, au ajuns a fi în fruntea Statului grecesc, continuând, după prejudecata națională, pe Constantin Paleologul căzut de arma turcească în apărarea capitalei sale bizantine.

Președintele Capodistria străpuns de pumnalele fraților Mavromihali la intrarea în biserică; Othon de Bavaria izgonit printr'o trivială turburare la capătul unei lungi și nu atât de nenorocite domnii; Gheorghe I, adevăratul fondator al ordinii monarhice, începătorul de dinastie, căzut sub cuțitul unui zălud la Salonic, a doua zi după marile izbânzi ale armatei sale; Constantin, ieri încă înzeit de toată Grecimea, îmbarcat cu de-a sîla de trimșul

francez Jonnart și expulzat ca un indezirabil oarecare, plecând spre locul de deportație unde-l așteaptă pălmuirea de un brutal și pensia de exil a lui Romulus Augustulus; iar acum Alexandru I, murind în chinurile veninului pe care i l-a dat mușcătura maimuței (infecță speță, acolo și pretutindeni!)....

Ce-or fi ispășind toți aceștia, ce păcat istoric, încă nerăsplătit, se ține pe urmele tuturor, făcând din acest tron al Greciei — acum așa de ispititor prin mărirea hotarelor până la margenea neamului, și încă mai departe — una din măririle care inspiră o sacră oroare chiar celor cari doresc mai mult de dânsule! Cel mai puțin vinovat era, desigur, bunul, blândul, inofensivul tânăr care s'a dus. Într'o zi, Venizelos, biruitor în lupta cu suveranul său, a găsit cu cale că trebuie să împartă cu altul puterea pe care i-o câștigase marele său talent politic, în care d-l Take Ionescu vedea un geniu pentru ca el însuși să se bucure de cealaltă calificație: a marelui talent politic.

Realitatea a păstrat-o; forma a dat-o aceluia dintre fiii regelui Constantin care, poate în urma unei înțelegeri de familie, cum se face adesea între persecutați, consimțea să rămâie la Atena pentru a păstra în formă de vicariat drepturile dinastiei.

N'a fost lăsat a domni câtuși de puțin. Ori, în acele condiții cu tatăl și frații, era și aceea de a nu lua de fapt răspunderea niciunui act de Guvern? Cei câțiva ani de regalitate nominală ai lui Alexandru au avut o singură ocupație: iubirea pentru femeia, așa de crud lovită astăzi, care i-a închis ochii, — singurul om cu priință, desigur, care a stat lângă dânsul,

Se pare acum că regele neîncoronat al Greciei caută
un alt copil pentru păstrarea aparențelor.

Il va găsi?

Poate că da. Dar sunt oameni cari cred că, pentru
te a făcut și poate face bune, regalitatea nu merită
această ofensă de a fi un simplu decor atunci când, răs-
punzătoare înaintea istoriei, ea trebuie să fie un simbol.

1920

XXII

LA MOARTEA LUI WUNDT

Cu Wundt se duce fără îndoială cea mai mare reputație filosofică a Germaniei secolului al XIX-lea. Dar este o întrebare dacă actuala Germanie avea pentru octogenar și opera lui — chiar dacă era socotit ca un prooroc al germanismului năvălitor și și pusese numele sub faimosul memoriu universitar, de scuză pentru crimele militare germane, — aceeași stimă ca și oamenii, de acolo sau de aiurea, cari se informau și se inspirau din vasta lui operă.

Când și-a format spiritul și și-a apropiat metoda de lucru, Germania, care nu și realizase unitatea națională și nu râvnea la tirania «civilizatoare» asupra lumii, era muncitoare, modestă și consecventă. Ea se închina respectuos înaintea faptelor pe care căuta să le fixeze metodic. Ea așeza în construcții grandioase de sinteză rezultatele unei migăleli care făcea admirația lumii. A doua zi după desfrâul ultimelor metafizici ca și după îndoiala elegantă dela care a plecat la noi un Maiorescu, sceptic și desprețuitor, era nevoie de pătrunderea străbătătoare în «obiect», totdeauna plin de învățătură pentru

cei bolnavi de prea mult subiectivism liric ori critic. O imensă operă de laboratoriu e rezumată în psihologia marelui dispărut și, pentru a scrie «Psihologia Popoarelor», «Sociologia» sa, el a răscolit uriașe materiale de observație asupra tuturor națiunilor.

Prin această clasificare a informației oneste, lucrarea lui de o jumătate de veac va rămânea. Va rămânea mai ales după ce actuala epocă de nouă metafizică revoluționară și mistică, de care suferă — căci e o boală — și Germania, ușoară de infectat prin temperamentul ei propriu, va fi încetat. Până atunci acci cari, în specialitatea lui, concepută așa de vast, și în intelectualitatea întregă, îl pomenesc cu prilejul dispariției lui dintre cei vii, au, desigur, aplecarea să-l privească și pe dânsul ca pe unul dintre reprezentanții acelei epoci, închise, în care spiritul uman se cobora până la cunoașterea deplină a lucrurilor înainte de a anunța supremele concluzii filosofice și, mai ales, respecta în proclamarea lor acea realitate care ni permite a vedea adevărul în singura formă accesibilă nouă: în fațetele lui, schimbătoare odată cu sufletul nostru însuși.

XXIII

I. G. MICLESCU

La Paris s'a stins, despărțit nu numai de țară dar de viața ei întreagă din ultimul timp și atins de moarte printr'o grea suferință de familie, un suflet deosebit de simțitor și capabil de cele mai nobile înălțări către ideal.

I. G. Miclescu era o fire cu totul distinsă, căruia-i lipsea numai o concepție a vieții bine hotărâtă și o voință neșovăitoare în urmărirea scopurilor sale, pentru a fi una din cele mai remarcabile personalități, în literatură și în politică. Aceste însușiri erau inconciliabile cu cecace formă însăși esența naturii sale simpatice curioase și opuse cerințelor normalului în cugetare și activitate. Un mistic care părea să vie de sub alte ceruri, aducând cu dânsul misterioasele vibrații intime ale altei rase, pe care ar fi vădit-o de altfel și fața lui extrem de delicată, cu fosforica scânteiere a unor ochi de iluminat. Urmăritor pasionat al unor vedenii ce nu se puteau comunica și altora, cari însă erau adânc zguduiți la fiecare din desperatele lui sforțări de a le atinge.

Piesele lui de teatru, răsărite pe neașteptate, fără ca o întregă operă literară să le fi urmat — căci tot ce era consecvență i se va fi părut o înțelenire urâtă, o împotrivire la tănuitele îndemnuri ale naturii înseși, — au atras dela început atenția, fără voia, ba poate chiar fără plăcerea lui, care n'a făcut nimic ca să le împuie ori ca să le susție. Ziarul lui, « Protestarea », în care se ridica violent contra îngăduinții politice a unei Suveran care închina înțelepciunii cerințele morale ale unui temperament sever în autoritatea sa, dar și contra îngenuncherii chiar a acestor cerinți, care erau și ale sale proprii, a fost pentru o societate deprinsă și atunci a vedea și a « înghiți » orice, pentrucă folosea din toleranța ei, o puternică scuturare de conștiință, care a avut o influență asupra tineretului contemporan și a contribuit să aducă în marasmul materialist și de atunci un fior de idealitate indignată, — dar și mai departe « Cumnatul lui Carp » a urmat politica ce se făcea sub numele desprețuitorului ideolog.

În Cameră, unde s'a ales de câteva ori, el vorbea rar, și totdeauna ca pentru dânsul. Ființa lui întregă se încărca de o ciudată electricitate contagioasă pe care prin mișcărilor patetice desordonate ale mânilor sale cu degetele răsfirate o împrăstia asupra tuturor, și a celor cari prin stupiditate congenitală păreau mai refractari. Glasul se cobora până la șoaptă, la confesiunea îndurerată care se îngrozește de propriile ei cuvinte, la apelul șoptit către cine știe ce invizibile entități atot puternice cu care avea înțelegeri oculte. Pomenea de lucruri mari și frumoase, vrăjea amenințări ciudate și profeții uimitoare, desfășura toată gama limbajului cu totul particular al

«nabiilor» biblici. Când isprăvea, vraja se disolva și nu rămânea nimic, — decât un om foarte jenat de ceea ce spusese.

Intr'o lume de trivialitate cuceritoare și de estetism doritor de apreciere, el ducea idealismul său de o speță bizară, pe care parcă voia să-l ferească de orice atingere, chiar și a unei inteligențe prietene. A fost unul din acei oameni cari au cochetăria de a salva, pentru confundarea cu sufletul cel mare al lumii, ce a fost mai sacru în ei înșii.

1920

XXIV

NICOLAE FLEVA

— Încă un exemplu —

Când am ajuns a cunoaște și eu ce se petrece în viața noastră publică, în anii aceia de agonie a « Viziriatului » I. C. Brătianu, când regele era primit la Iași cu strigăte, garda lui era împrășcată cu mere stricate și ouă clocite, cei mai suptiri nobili tineri și de profesori cunoscuți, și noi, tineri din școli, ne dădeam înapoi sub apăsarea adronului de jandarmi călări care se încurca în stră-
ta de lângă « arcul » Academiei Mihăilene, un nume era pe toate buzele, personificând pentru atâția toate sforțările spre libertate: Nicolae Fleva.

Om încă tânăr, vioiu și vesel, gata de luptă și gata de război, aducând în luptele noastre politice o lumină din anii negri șugubeți și un zâmbet din dinții lui albi, el a strălucit în scurtă vreme, și pentru mult timp, să sublinieze acea lume de suprafață din București, precursorii socialismului de astăzi, lângă mahalagiii zgomotoși și gata de război, cari pe atunci formau, între politicianii dormitori, împărțiți în echipe ce-și dădeau aiere de partide,

și între mulțimea sătească fără gând și fără glas, clasa interesantă, aceea dela grațiile cărcia, ca și de ale Suveranului, atârna siguranța guvernelor. Cu cât știau acești oameni și ziarele care scriau pentru dâșii, avocatul Fleva era leit un «tribun al poporului». Zile mari s'au amestecat în vieța lui, și mulțimile și-au purtat în triumf de-a lungul Bucureștilor, dela 1880 la 1890, zeul de care erau mândre. Pe calea zgrunțuroasă a unei opoziții neobosite, în mijlocul aplauselor și al hulirilor, ajunse el la acel loc care avea pe atunci așa de multă însemnătate și pe care el îl dorise așa de îndelung: Ministeriul, Ministeriul de Interne.

A fost acolo un supraveghetor atent al administrației și cel dintâi a cutezat să urmărească relele ei până în peștera lor chiar. Cu căldură a recomandat o descentralizare care i se părea a fi leacul. Apoi, ca și alții, și-a avut scandalul, cu învinuirile obișnuite de corupție, și s'a dus.

Dar faima lui nu perise — nici chiar după nobilul exil ce i se gătise ca ministru în Italia. Adus de acolo prin îngrijirile d-lui Take Ionescu, glasul lui a mai aflat ceva răsunset. Ce fusese altă dată însă, nu mai putea să fie. În Parlament, fără resonanță în mase, el și-a pierdut pe încetul toate calitățile fără a înceta să fie un dibaciu meșter de opoziție. D. Bădărău a simțit-o bine pe pielea sa. A fost tot ce putea da liberalismul român ca agitator. Niciodată n'a ajuns, în vânzoleala sa, nici până în clasa socială, nici până la organismul național. Pentru dânsul neamul era «poporul», și el nu băga de seamă că acel «popor» este numai publicul, și atât. Iar publicul, care

ea un spectacol mai fin, l-a părăsit odată cu înce-
rea modei retorice pe care el o personifica.
și, în 1916, el s'a trezit la îndemâna armatei de
pație.

Locul lui n'a putut fi luat și nu va putea fi luat de
alții. Liberalismul nu poate da alți «tribuni» decât pe
cei care au fost. Și de mult, lumea a dovedit că nu-i vrea. Cine
pofti s'o înceapă dela capăt, vază acest exemplu!

T. V. STEFANELLI

O boală aprigă a luat în câteva săptămâni pe septuagenarul membru al Academiei Române, T. V. Stefanelli.

Vechiu coleg al lui Eminescu, căruia-i păstra o ducioasă memorie, Stefanelli fusese un eminent magistrat, care, în ceasurile-i libere, se ocupa cu interes și de istoria colțului de pământ românesc unde se născuse. Astfel a strâns, ani de zile, asupra republicei de țărani a Câmpungului atâtea documente, care, tipărite dăunăzi, luminează puternic această vieată sătească de un caracter așa de original. S'a ocupat și de stâlpul dela Vama, pomenindu-ni de ultimele biruinți românești în epoca Fanarioților, și a lămurit mai bine începuturile neamului Calmășul, care a dat patru Callimachi ca Domni Moldovei.

În zilele de încercare ale războiului, bătrânul, refugiat la Folticeni, de unde e soția sa, a fost unul dintre aceia cari au pătimit mai greu în vieța lor materială. Bucuros că lucrurile s'au isprăvit cum le vedem, el reîncepuse studiile sale iubite. La câteva săptămâni înainte de

noarte, chinuit de dureri care-i răpiau somnul, el vor-
bia la Academie despre cadastru și cărți funduare în
Bucovina.

De o corectitudine exemplară în toate manifestările
sale, el poate fi dat ca un exemplu tineretului.

1920

XXVI

GHEORGHE TOFAN

În sfârșit, lungul, insuportabilul martiriu al lui Gheorghe Tofan a luat sfârșit. Acela al cărui biet trup era o jalnică ruină — și ce om voinic și frumos fusese pe vremuri, până-l îngenunchiase teribila boală misterioasă! — se odihnește acum în pământul țărișoarei lui bucovinene, pe care, pe vremuri, ca puțini alții — aș zice mai mult: ca nimeni altul — n'o sperase numai românească, ci o visase întoarsă în stăpânirea dreptilor ei moșteni.

În orice a pregătit acolo ceasul fericit al realipirii se va găsi, — atunci când se vor cerceta multele cause adânci ale prefacerilor minunate — urma activității sale. O activitate plină de inițiativă, sau poate, mai bine: o inițiativă plină de activitate. Căci la el ideea era generatoare și nicio faptă nu venea răzleț, ci ca o manifestare necesară, nelipsită, a ideii. Învățător, a știut să prefacă o învățătorime robită până atunci, pe rând, guvernului străin și apoi unei egoiste propagande demagogice, care o întrebuintă ca element «democratic» contra preoțimii conservatoare, a știut s'o prefacă, zic, în elementul de

ăpătenie al refacerii morale a neamului. Pe când un Mihai Chisanovici, alt frământător de suflete, păstra legăturile cu trecutul austriac și exprima în nemțeasca vioaie și spirituală din revista lui, *Wahrheit*, ideile unei noi generații, Tofan a stat neclintit, exclusiv, pe terenul național. Alături de Iancu Nistor, el a căutat să transplanteze în Bucovina, contra spiritului bătrânesc, care trănuia încă, curentul dela *Sămănătorul*, întreg, cu tot ce cuprindea, cu tot ce acoperia, cu tot ce pregătea.

Junimea literară a fost o publicație de importanță epocală în dezvoltarea spiritului românesc din Bucovina și, pătrunzând destul de adânc în lumea învățătorescă, a produs în sufletul ei, pervertit adesea de calomniile austriace contra românismului și mai ales a României, o reacțiune din cele mai fericite. N'a fost de ajuns atâta pentru această energie deschizător de cale, care, sub forma exterioară blajină a ființei sale, ascundea un mare avânt de luptă.

Cursurile universitare pentru toți Românii, și anume pentru ceia ce-i reunea și trebuia să-i strângă în aceleași hotare, sunt opera îndemnului său. El a ținut neapărat la începerea lor, în condiții cât de modeste. El a mânat, an de an, la Vălenii-de-Munte pe cei mai curagioși dintre tinerii Bucovinei. El a apărut acolo cu admirabilul cor al « Armoniei », care a străbătut România întreagă, și nu poți uita seara când în căsuța cea veche, apoi dărâmată, am fost trezit la un ceas din noapte de glasurile măiestre ale cântăreților pământului lui Ștefan-cel-Mare, veniți să-mi dea cea mai neașteptată, dar și cea mai plăcută din serenade.

Să spunem care a fost opera lui în Basarabia pe vremea războiului? Cât s'a cheltuit și acolo dintr'o energie pe care boala o distrugea încet în izvorul ei fizic? Să caut a găci sentimentele cu care acest precursor a intrat acum aproape un an în Camera tuturor Românilor, unde nu mai avea vlagă să vorbească? Să descopăr ce s'a putut petrece în sufletul lui plătând de agonie tocmai în ceasul când știa el bine că se cer puteri și cunoștințe ca ale lui?

Să nu uităm pe acela care în clipa izbândeii nu și-a cerut partea. O școală din Bucovina, școala de pregătire a învățătorilor aș propune să poarte numele lui. Aflând cine a fost el, tinerii s'ar deprinde cu ideea că România Mare nu s'a făcut nici pentru câștiguri materiale, nici pentru succese de partid.

XXVII

UN OM DE BINE: DIMITRIE GRECEANU

În luptele noastre politice, în care cei mai mulți aduc, talente apreciabile și condamnabile dibăcii, o feroce ambiție de a parveni și o lăcomie de scârboasă înfățișare pentru toate plăcerile lumii, dând astfel o notă cu totul sebită de a adevăratului nostru popor, Dimitrie Greceanu, care s'a stins de pe urma atentatului dela Iași, înfățișa o notă aproape numai a lui și care-i va fi totdeauna simpatică amintirea.

Boier dintre aceia cari n'aveau nevoie să se pue în mișcare ca să fie văzuți, boier moldovean, voiu adăugi, care discreția și amabilitatea, care pot părea o rezervă de energie, sunt calități ce se transmit din generație în generație, Greceanu s'a mulțămît, într'o viață care nu i-a lipsit nimic din ceea ce face fericit pe un boier, a fi, la locul unde-l așeza nașterea și înrudirile sale, un element de pace, dar și — căci fără aceasta pacea e o garanță pentru toate păcatele — un element de drepțime. N'a fost o întâmplare că de atâtea ori a avut porțiunea Justiției, unde și-a început cariera ministerială.

Luându-l și păstrându-l, el părea să afirme că într'o societate ca aceasta¹⁾ justiția măcar trebuie să rămâie nebănută, și, fiindcă instituțiile noastre o supun puterii executive, reprezentantul acesteia trebuie să aibă virtuțile unui magistrat.

Rău încunjurat de oameni cari pretindeau a lucra în numele lui, silit a primi tovarășii și conduceri care în fundul conștiinței lui îl rebutau, amestecat în plămada informă a poftelor bestiale, el a știut totuși să reliefeze oricând autonomia sa morală, și aceasta cu o mireasmă de delicateță, semn al rasci. Nu cred că vreun om politic a putut fi jignit vreodată de acela care a fost totuși atât de mult amestecat în viața politică.

Aceasta se va putea spune de dânsul ca lauda cea mai frumoasă și mult timp după ce se vor usca florile pe care înduioșarea morții și fiorul tragediei le samănă bogate pe sicriul lui.

1920

---

¹⁾ Erau cuvinte cenzurate.

XXVIII

CONSTANTIN, FOST REGE AL GRECIEI

Regele Ferdinand a anunțat în Parlament îndoita căsătorie a prințului Carol și a principesei Elisabeta, care în curând vor lega dinastia noastră cu dinastia care domnește în Grecia și al cărei reprezentant mai potrivit se caută astăzi pentru a lua locul nenorocitului rege Alexandru. Aceasta îndreaptă mai stăruitor privilegiile noastre asupra exilatului din Lucerna care din acest adăpost unde a îndurat toate mizeriile și umilințele declară că așteaptă, în ce privește drepturi la care n'ar vroi să renunțe nici în folosul fiului celui mai mare, hotărîrea, prin plebiscit, a poporului grecesc, care, trebuie să recunoaștem, a vorbit prin votul care a răsturnat pe Venizelos.

Acela pe care adversarii săi îl numesc, simplu: «Constantin», a avut în tinereța sa tristul rol de a pierde un războiu cu Turcii, dar, peste câțiva ani numai, pe acela, fericit, de a-și plăti greșeala sau lipsa de noroc printr'o mare biruință contra aceluiași dușman, puind, cu arma în mână, temelile Greciei Mari,

întinsă apoi peste orice aşteptări, de un extraordinar ministru.

Căci să nu ascundem faptul că, dacă această întregire naţională, sub raportul diplomatic, e datorită lui Venizelos, sub raportul militar ea n'are nimic a face cu impulsul acestuia, căci, în marele războiu, în care Grecia a câştigat aşa de mult, ea n'a avut prilejul să plătească jertfa de sânge, aşa de grea pentru alţii, prin care de obicei se câştigă libertatea poporului. Izbânda omului de Stat e dintre acelea care trezesc admiraţia claselor culte, celelalte nu dau iubirea lor fanatică decât ostaşului —, până ce el face greşeala de a voi să fie şi om politic fără a putea câştiga admiraţia claselor culte.

Diplomaţia lui « Constantin » a fost regretabilă, având adeseori chiar aparenţe infame, dar ea se făcea pe răspunderea consilierilor săi, pe când gloria militară a mâncătorului de Turci şi de Bulgari, aceea era o avere proprie, pe care cel izgonit de străini, — fie şi de prietenii şi binefăcătorii Greciei, — n'a pierdut-o. De aici popularitatea, îndărătnică, rebelă.

La aceasta însă a contribuit şi Venizelos.

Nu ştiu cât a înţeles el poporul grecesc, dar ce este regalitatea, n'a înţeles. Sau, şi mai bine: el a văzut regalitatea prin rege, în loc să vadă pe rege prin regalitate. Aceasta e însă o mare greşeală într'o democraţie, care poate da valuri, oricâte, şi furioase, dar îi trebuie şi ţărmuri. Aceste ţărmuri însă le dă regalitatea, regalitatea singură. Şi o regalitate care nu trebuie să arăte că atârnă de altcineva decât de interesele şi conştiinţa

unii. Regi numai din mila lui Dumnezeu nu mai
t, regi din mila unui om nu trebuie să fie.

ine încercă, se expune la ce se întâmplă astăzi cu
nstantin » cel « desființat »: poporul caută un rege,
care să nu i-l fi impus nici cel mai meritos dintre
enii politici.

XXIX

GHEORGHE PITIȘ

Cu totul neobservată a trecut, în mijlocul gravelor evenimente și într'un mediu din ce în ce mai înstrăinat de bucuriile sufletului, moartea, la o vârstă când putea să mai aducă servicii în școala românească, a Brașoveanului Gheorghe Pitiș, — Ghiță, cum îi ziceau cei din orașul lui natal.

L-am cunoscut la « Revista Nouă » a lui Hasdeu, în odăița lui din Strada Regală, unde în jurul magului îmbătrânit care, zdrobit de moartea fiicei sale, ni anunța solemn, în fiecare ședință de Vineri seara, data precisă a morții sale, prevestită prin spirite, se aduna, nu o școală literară, fiindcă Hasdeu nu cunoștea decât prieteni personali și admiratori, ci un număr de persoane care alături de literatură aveau o pregătire culturală ce-i apropia de învățatul conducător al cercului. Era cu puțință deci să stea alături Delavrancea, care venea destul de adesea — Vlahuță figura numai pe copertă între redactori —, Ionescu Gion cu poza lui vană, Șăineanu, exprimând cu dinții strânși idei cumiști asupra chestiilor întâmplător

se în discuție, și Speranță anecdotistul, care-și
a un loc tot mai mare în încrederea marelui
prieten și, apoi, cu poetul Stavri, cu Vasile
novici, și el poet în vremurile prielnice, cu alții,
retul începător.

Pitiș era singurul care aducea în această intimitate
ară a omului care a făcut așa de mult pentru știința
aprecierea sufletului popular cunoașterea adevărată,
onală a acestui suflet și putința de a-l reda în scri-
său. Oacheș și slab, cu dinții albi și ochii jucăuși,
ea că stă gata să înceapă povestea. Și o spunea bine;
at numai că a spus-o prea puțin, căci fără îndoială
a toate însușirile pentru a fi adunătorul basmelor
elene, mult mai puțin cunoscute decât ale noastre,
am avut, până dăunăzi, când ne-am cufundat iarăși
o stearpă literatură artificială, de imitație preten-
să și zădarnică, un șir întreg de harnici povestași.
e pare că interesul lui Pitiș mergea însă mai departe
ât basmul. Studiul lui, vrednic de toată lauda,
pre obiceiurile Junilor dela Brașov poate servi drept
del pentru alții, dar el arată și ce înțelegea să scoată
însuși din cercetarea serioasă a datinelor poporului
nân. Pentru orice ocupație literară continuă mediul
tru este de sigur cu totul neprielnic. Puțini rezistă.
Pitiș izvorul interior nu era destul de bogat pentru
asta.

Profesorul de grecește la Sfântul Sava a trecut astfel
re cei cari au renunțat. Vieța lui a aparținut treizeci
ani numai școlarilor și familiei. Constatând, odată
părerile de rău pentru omul blând și prietenos, această

pierdere mai veche decât încetarea lui din viață, ne întrebăm dacă nu cumva povești nepublicate se găsesc între scrisorile rămase pe urma lui Pitiș. Ele ar trebui păstrate pentru publicarea în vremuri mai bune decât ale sălbătăciei și speculei actuale.

1920

CENTENARIUL LUI NAPOLEON

O sută de ani de când, a doua zi după o furtună cumplită, s'a stins, într'o biată odaie pe care o cutremurau furiile naturii năpustite pe nesfârșita întindere a Oceanului, acela din care, de un an de zile, nu mai rămăsese decât o biată umanitate dureroasă: Napoleon.

Atunci, în 1821, era numai un fapt-divers tragic. Din depărtările « stâncii bătute de unda plângătoare », nu era să se mai întoarcă niciodată cel care îngenunchiase lumea: aceasta o știa oricine. N'a fost măcar o ușurare pentru un regim amenințat: dușmanul cel mare era trecut dincolo de marginile posibilităților istorice. În sufletele credincioșilor incomparabilei glorii a fost numai dispariția fără zgomot a unor speranțe nebune. O nouă regalitate, « cetățenească », a crezut că se asigură arătând că nu se teme de eroul mort, și, sub Ludovic-Filip, pe străzile Parisului care părăsise de două ori pe atletul învins, s'a desfășurat convoiul imens care ducea la Invalizi, în sicriul de porfir, rămășițele desfăcute din groapa meschină a insulei pierdute. Era restituit pământului Franciei pe

care, fie și numai pentru a o servi unei ambiții supraumane, o voise doamnă lumii. Restituirea în istoria însăși a poporului francez a fost mai grea. Victoriile lui, fundațiile lui, legislația și organizația lui încăpeau acolo; personalitatea lui însă, nu.

Teamă de un partid bonapartist, care dovedise la 1848 că poate da, ajutat de dorința unei societăți întregi anarhiste, un al doilea Imperiu? Antagonismul de principii al republicanilor față de tiran? Oroarea sacrificiilor de sânge pentru satisfacerea unei lăcomii războinice fără margini?

Ceva din toate, desigur. Dar mai ales lipsa pentru câtva timp a acelu element care consolidează mai mult și asigură mai puternic națiunile: simțul continuității istorice. Și nu, o nație, oricare ar fi patimile care o desbină la fiecare moment, nu poate renunța la nimic din ceea ce s'a făcut în numele ei și spre folosul ei, material și moral. Și în numele Franciei, pentru creșterea hotarelor ei, pentru mărirea prestigiului ei a făcut acel mare între cei mari opera sa de pace și opera sa de războiu.

Azi se recunoaște aceasta. La o sută de ani după moartea sa omul pătrunde întreg în cetatea cea mai grea de cucerit: inima națiunii sale fără deosebire, căci și cel mai îndârjit socialist simte vibrând în ființa sa ceva la auzul numelui care rezumă o legendă.

E cea mai mare din biruințele lui, și era firesc să vie așa de târziu după însăși desfacerea ființii pământești.

Și cu aceasta Franța se simte mai mare, fiindcă s'a reîntregit într'unul din cele mai glorioase domenii ale trecutului ei.

XXXI

EMANUEL PORUMBARU

Aceste rânduri vor sosi târziu pentru a aduce un magiu memoriei omului de bine și omului de cultură care a fost în politica noastră, întinată de toate patimile, Emanuel Porumbaru.

Intr'o țară unde opinia publică e formată adesea din lumele nesărate ale ziarelor umoristice ori de stupidele eflemele ale «cronicarilor», lumea ajunsese să creadă că Porumbaru era un bătrân mai mult sau mai puțin insignificant sub care se ascundeau aceia cari voiau ca oată conducerea să fie de fapt în mâinile lor. Și nu era așa. Porumbaru, care primise o educație aleasă, avea cunoștințe foarte întinse și mai ales nu ostentia niciodată, până la vrâsta foarte înaintată pe care nu-i plăcea s'o mărturisească, să le întregească printr'o lectură bogată aleasă, cum n'am găsit-o la alt om politic al nostru. Când lua cuvântul, în Parlament, asupra unei chestii, puteai fi pe deplin convins că se aduce înainte, cu mult în simț și cu o aleasă discreție, tot ce se știe mai sigur, până la ultimele date, asupra subiectului. În timpul

războiului, dacă inițiativa n'a fost în mâinile bătrânului, nu i se poate face o vină din aceasta. Și în alte țări strivitoarea răspundere a luat-o, cum era firesc, șeful guvernului. Dar nu se poate spune destul cu câtă simțire patriotică a urmărit el toate actele grozavei drame și cu câtă limpeziciune a judecat evenimentele; mai mult: cu câtă curagioasă încredere a primit el rezultatul final.

Lucrurile acestea vor mai fi fost spuse de cine l-a cunoscut și mai bine pe Porumbaru; am ținut să se adauge și mărturia mea.

1921

XXXII

REGELE PETRU AL SERBIEI

Bătrânul Monarh care s'a stins acum câteva zile a fost unul din oamenii cei mai zguduiți de soartă cari au trăit vreodată.

Strănepotul întemeietorului Serbiei, el a fost fiul unui principe exilat și merit să moară în exil, pe pământul austriac, și nepotul de fiu al unui asasinat, — căci Carageorghe, fugar, apoi întors în țară, a murit sub loviturile unui asasin. A trăit departe în Apus o tinereță grea. Insurat cu fiica domnitorului Muntenegrului, el a văzut-o murind tânără.

A luat parte, când avea ceva mai mult de douăzeci de ani, la revolta Bosniei și Herțegovinei contra dominației turcești, sperând să capete astfel coroana Sârbilor din Balcanii reuniți. Numele lui atunci s'a auzit pentru întâiași dată în Europa apuseană. Apoi, pentru lungi ani, pentru o viață întreagă, el a dispărut. Doar din când în când era vorba de dânsul, iarăși, cu prilejul vre unei conspirații fără rezultat.

Trăia la Geneva o viață de burghez, fără multe mijloace, și-și creștea cu greutate copiii.

De aici o tragedie, în care totdeauna a declarat că n'a avut niciun amestec, l-a făcut Rege al Serbiei.

A intrat ca rege în conacul cel nou, lângă căsuța de pe balconul căreia fuseseră prăbușite trupurile însângerate ale ultimilor Obrenovici. Dar soarta schimbătoare nu-i rezerva numai atâta. Un războiu biruitor, prin care a câștigat Serbia Veche, Macedonia, a îndoit întinderea regatului său; atacat de aliații bulgari, i-a văzut pedepsiți pentru reaua lor credință. Și, în sfârșit, cea mai minunată din schimbările politice ale lumii i-a dat stăpânirea peste toate ramurile nației sârbești, dela Pind până lângă Klagenfurt, dela Pirot până la Ragusa.

De mult, era zdrobit fizicește. L-am văzut în 1913, mișcându-și cu greu mâinile, picioarele înțepenite. Pipăia cu ochii în lacrimi clopotul bunicului său pe care, găsindu-l la Craiova, îl adusesem, și aceiași ochi se aprindeau de dor când vorbea de Bosnia și Herțegovina, pentru care luptase și care erau să-i revie, cu atâtea, atâtea alte provincii.

Dar el nu mai era în stare să le cârmuiască. Bucuria singură-i rămăsese. Și cu dânsa pe față se va fi stins acela care mai mult decât legendarul Ștefan Dușan avu norocul de a strânge laolaltă întregul său popor.

O mare și grea misiune revine fiului său, viteazul prinț Alexandru.

Ca regent el a început-o.

În îndeplinirea ei îl întovărășesc dorințele tuturor cari, și la noi, doresc o Serbie asigurată, dreaptă, bună și prietenă.

XXXIII

DOI DISPĂRUȚI: /

PROFESORUL PRECUP. VASILE SION.

Din Cluj se anunță moartea profesorului Precup. În acest Ardeal liberat, în care principala îndeletnicire e, azi, a se practica politică de partid pentru a se rupe cât mai mult solidaritatea națională și a se face cât mai mult pe placul dușmanilor noștri celor vechi și statornici, Precup era unul dintre acei oameni rari al căror gând se îndrepta numai la cultura românească, aceia care împacă, înfrățește și duce mai departe acest neam rămas în urmă.

Nu-și călca astfel obiceiul unei vieți întregi de muncă și devotament.

Profesorul din Blaj fusese totdeauna între aceia dela cari cu siguranță se cere munca spornică pentru binele obștii. De atâtea ori l-am văzut îndeplinind, modest și bucuros de isprava sa, sarcina care i se dăduse și pe care el o primia recunoscător că poate fi de folos. După unire, ca inspector al învățământului superior, el a adus însemnate servicii. Păcat numai că dorința lui de

a se face numai cele de nevoie pentru școli s'a lovit, mai ales în timpul din urmă, de a-toate-mistuitoarea patimă de partid. Am o scrisoare din ultimele lui zile în care se arată scârbit și gata de a se retrage.

* * *

D-rul Vasile Sion, care și el dispare prea răpede, era cu totul alt temperament. Nervos, iute, gata de supărare și, îndată ce era supărat, de războiu cu oricine, pentru orice, el era odată, cu același foc, la Serviciul Sanitar un administrator strașnic, neadormit, gata oricând să sară asupra epidemiei și s'o distrugă. Nu ca pe o nenorocire publică, ci ca pe un adversar personal, așa zice: ca pe un adversar politic.

Căci violent om de partid era și doctorul! Liberalismul n'a avut niciodată, ca idee și ca alcătuire, un mai militant apărător. Cu o lume întreagă era gata să se ia la trântă pentru « ai lui ».

Tot așa, înainte de războiu, germanismul era pentru dânsul un zeu de care n'aveai voie să te atingi. Acestei foi i-a adresat o scrisoare în care apăra școala germană din România — și cu ce aprindere! Dar, iată, nici pasiunile lui nu țineau mai mult decât interesele țării, fiindcă, pe urmă, când a văzut ce ticăloșii fac prietenii săi, a făcut contra lor o șarjă ca aceea.

Era dintre puținii oameni cari, într'o societate de calcule, aducea pasiune, — și, mai la urmă, acesta e motorul care mișcă lumea. Cine n'o are, păcat; dar cine o are, s'o întrebuințeze cât mai bine!

XXXIV

COMEMORAREA LUI ION BRĂTIANU

În mijlocul diviziunilor politice cu care s'a început viața, plină totuși de greutate și încunjurată de amenințări, a României Mari, fiii lui Ion Brătianu și câțiva din colaboratorii lui, d-nii Costinescu, Pherekyde, Bibicescu, au crezut că suta de ani dela nașterea bărbatului de Stat care mai mult decât oricine a avut pe lângă voința patriotică și fericita putință de a contribui la organizarea Statului român modern, trebuie să aibă un caracter național, fără deosebire de partid.

Idee fericită și foarte potrivită pentru împrejurările de astăzi.

Prin pelerinagiul la mormântul aceluia care a prezidat la declararea războiului pentru Independență și care a înfățișat Domnului biruitor coroana de oțel a regalității, prin serbarea dela București, care va urma, nu se aduce numai cel mai meritat omagiu unui mare om de bine prin fapte și unui idealist care a știut să coboare în realitate spornică nobilele lui concepții, ci se arată, în același timp, un drum: drumul în partea cea mai folositoare

a lungii lui vieți și drumul care ar putea, ar trebui să fie și al nostru.

Domnia lui Cuza-Vodă fusese sfâșiată de luptele dintre partide, adecă, de fapt, dintre personalitățile distinse, unele dintre ele chiar eminente, care adesea nu-și dădeau sama îndeajuns că mai presus de dreptul lor la notorietate și la putere este interesul superior al țării, care a doua zi chiar după Unirea pe care o făcuseră doar toți împreună avea nevoie de ajutorul lor, al tuturor.

Faptele mari din această scurtă Domnie au trebuit făcute cu călcarea normelor constituționale, ceea ce e totdeauna periculos. Iar urmașul întâiului Domn al României n'a putut să se razime mulți ani pe acel concurs de bunăvoinți care singur i-ar fi ușurat greaua sarcină. Ion Brătianu el însuși participase, și cu pasiune, la aceste vrajbe, la actele războiului civil care nu se dădea înlături dela conspirații și comploturi, dela de-tronarea alesului din 1859.

Ajuns însă la vârsta maturității politice depline — căci la 1877 el avea cincizeci și șase de ani —, el și-a dat sama, el singur, de faptul că organizarea țării după războiul desrobitor nu poate fi opera unui partid. Sau că nu poate fi această operă decât cu o condiție: ca acel partid al patriei să cuprindă, fiecare la locul lui, tot ce poate da mai bun o generație, devenind de fapt o coaliție pentru a fi o colaborare

El numise partidul său: revoluționar, conservator-național, apoi liberal-național. Ceea ce-l interesa dela o vreme nu era numele, ci alcătuirea și putința de a se ajunge la un scop superior. De aceea între două activități

de partid el a dat cei zece ani, sfârșiți rău de sigur, dar cari au însemnat între oamenii politici treva patriei și a națiunii.

Lângă mormântul lui Ion Brătianu să-i între în minte
cui trebuie că de aceasta avem nevoie și astăzi!

Astăzi mai mult decât atuncea chiar.

1921

EMIL COSTINESCU

După o grea boală, care-l reținuse mulți ani departe de afacerile publice, Emil Costinescu, unul din fruntașii partidului liberal și acela care în multe privinți i-a fost conducătorul de fapt, a încetat din viață.

Utile politice, care falșifică așa de mult judecata asupra oamenilor de adevărat merit, dintre cari fără îndoială era el, au făcut să se înfățișeze Costinescu numai ca un om preocupat de interese materiale egoiste. Nu astfel îl va prezinta istoria imparțială, în sensul căreia sunt sigur că scriu aceste rânduri.

Ea va da ca model pentru tineret pe acest om care s'a ridicat prin singura lui muncă în afară chiar de învățăturile școlii, pregătitoare de carieră, și care, o viață întreagă, a urmărit un singur țel, cu mijloacele pe care i le dădea o vie inteligență firească, o experiență reală din cele mai largi și o mare putere de muncă. Acest țel a fost pentru dânsul, ca și pentru Aurelian, crearea unei economii naționale românești. Crescut în idei care sunt acuma vechi, el credea că această economie trebuie

să fie completă, chiar dacă materia primă și mâna de operă și debușeul se prezintă defavorabil. De aici greșelile sale. Ele nu pot să-i acopere însă meritele.

Elocvența lui simplă, dar curgătoare și totdeauna reală, avea o mare putere de convingere, și unele din cuvântările lui ar trebui adunate ca prețios material pentru istoria noastră înainte de războiu.

În hotărîrea acestuia pe calca cea dreaptă el a fost dintre cei mai neînduplecați, ceea ce a făcut dintr'însul unul din fericiții izbândeii finale, în care a crezut.

De atâtea ori el a lucrat ca om al țării, și toți trebuie să-l regretăm pentru ceea ce a dat tuturor.

CEL CARE S'A INDOIT: NICHITA PETROVICI

La Antibes, pe țărmul unei mări tot așa de frumoasă ca și aceea care uda, în golful de Cattaro, țărmul Dalmației sale native, s'a stins, între câțiva credincioși, Nichita care a vrut să fie rege al Muntenegrului, dar n'a știut tot ca rege să isprăvească.

Vlăstarul dinastiei voevodale Nieguş fusese crescut în Apus, pe un timp când mai trăiau atunci amintirile romantismului. Nichita Petrovici era și el un spirit pentru care aveau atracție stafiile trecutului și fantasmеle viitorului. Din trecutul rasei și țării lui răsăreau ispите care-l chemau să joace un mare rol de erou legendar, acela de șef al Iugoslavilor porniți la formarea Statului lor unitar.

Mult timp, aceasta nu se putea face din Serbia sfâșiată de lupta dintre două dinastii și nici din mijlocul Bulgarilor, cari n'aveau un organism politic. Astfel îndrăznețul tânăr s'a înfățișat pe sine ca singurul candidat posibil.

Vremea l-a desiluzionat. Serbia s'a întărit, Bulgaria a luat ființă. Regatele slave, răsărite în preajma

lui, l-au îndemnat să caute și el o coroană care nu mai era a unor mari aspirații, ci a unei realități foarte modeste. Dela marea epopeie se făcea un pas către simpla operetă.

Războiul cel mare îl chema la luptă cu puteri mici. S'a încurcat într'însul. Era dator să-l facă, dar nimic, niciun ideal și nicio posibilitate, nu stăteau în fața lui. Deodată lumea s'a trezit că muntele Lovcen, cetățuia inexpugnabilă, a căzut, nu la întâia lovitură, ci la întâia atingere.

Nichita I-iu s'a refugiat în Apus. Socrul regelui Italiei avea loc în Franța, dar regele Muntenegrului încetase de a exista. Moartea n'a făcut decât să ia epava unui naufragiu.

E sancțiunea care atinge pe oricine e cuprins într'o tragedie fără credința care poate însufleți pe protagoniștii ei.

XXXVII

UN POET REPRESENTATIV: IVAN VAZOV

Bulgarii au înmormântat cu cele mai mari onoruri pe poetul reprezentativ al nației lor, pe Ivan Vazov, a cărui lungă, foarte lungă viață i-a îngăduit să fie martor al întregii lupte pentru libertate, din zilele grele pe care le-a pomenit în romanul său « Sub jug » până la căpătarea Independenței și la acea mare situație în lume pe care au zguduit-o actele de nebunie imperialistă din ultimele timpuri, cu aprobarea lui însuși.

Regele a mers după sicriul gloriosului bătrân: fără deosebire de păreri politice toți au plâns pe acela în care trăia conștiința națiunii lui, înălțată în formele imperioase ale literaturii. Clopotele au sunat pentru dânsul în fiecare biserică de sat. Pe alocurea, spune darea de seamă, mulțimea dela sine a format cortegii care au străbătut localitatea cântând marșuri funebre.

Această atitudine e de sigur o dovadă de simțire din partea poporului bulgăresc. Dar ea se datorește și felului în care Vazov și-a înțeles misiunea. Dela început până la sfârșit el s'a identificat cu ai săi. Orice suferință, orice

bucurie, orice speranță a lor a găsit într'însul glasul care a mărturisit-o.

Generații întregi s'au strecurat aducând în materie de literatură estetică altă formulă, care a venit și s'a dus. În forma simplă a interpretului sentimentului societății care l-a produs, el a continuat a spune, în proză și în versuri, povestea, din afară și din lăuntru, a neamului său.

Teoreticienii artei pot spune ce voiesc: nu poate fi pe lume o activitate mai frumoasă și mai binecuvântată decât aceasta și, față de orice tălmăciri filosofice ale operei sale, un scriitor de inimă va primi mai curând soarta lui Ivan Vazov.

XXXVIII

UN BINEFĂCĂTOR CULTURAL: IOAN BIBICESCU

D. I. Bibicescu a dăruit o bibliotecă de optzeci de mii de volume liceului din Severin. E opera de răbdare, de inteligență și de sacrificiu a unei vieți întregi. Neobosit, iubitorul de scrieri bune și de publicații rare și-a sporit, zeci de ani, comoara, și astăzi, când l-au răzbit bătrânețele, închină acest neprețuit prinos orașului care l-a văzut făcând cei dintâi pași în lume.

Cetitorul pasionat, ziaristul cu avânt, culegătorul cântecelor poporului a voit ca în acest oraș, multă vreme strajă față de Banatul rob, să se aprindă o lumină care să se vadă departe și să arăte drumul cel bun poporului său încă atât de adânc cufundat în noapte.

Severinenii, cari au primit acest tezaur, n'au însă numai datoria de a-l instala, de a-l cataloga și de a-l închide în rafturile frumos lustruite. Ei au datoria de a-l întrebuința întâiu. Este acolo un liceu și este atâta lume care a făcut studii mai înalte. Profesorii trebuie să îndemne pe școlari la munca personală, iar acei oameni culți să formeze o societate literară și științifică în jurul bibliotecii.

A doua datorie e de a ține biblioteca la dispoziția vizitatorilor de aiurea, căroră bogăția ei să le fie împărțită printr'o analiză sumară a cuprinsului și prin amănunțita însemnare a pieselor rare.

Vor fi oameni cari să înțeleagă că un dar e o datorie, cu atât mai mare, cu cât mai mare e darul?

1921

XXXIX

FATALITATEA HABSBURGICĂ: MOARTEA ÎMPĂRATULUI CAROL

La Funchal, între părăzii unei vulgare vile închiriate, departe de oraș, s'a stins acela care, acum câteva luni, după ce visase a lua Ungaria sa cu armele, așteptând ca Austria să-l recheme la rândul ei, trecea prin România, unde cutare voia să-l facă rege în locul lui Ferdinand I-iu, ca un învins, aproape ca un prizonier de Stat, ca să se îmbarce la Galați către portul ursitelor sale.

Odată un simpatic și destul de popular arhiduce, Franz-Joseph-Karl a fost chemat în timpul supremei crize a războiului provocat de inconștiența moșului său pe tronul acestuia. Putea el să salveze cu tinereța și bunătatea sa, cu farmecul soției sale, cu legăturile acestei urmașe a Sfântului Ludovic în Apusul gata de biruința finală, vechiul Stat rămas în urmă, care pârâia din toate încheieturile sale? Unii cred că da și că numai influența nenorocită a camarilei, sfaturile sălbatece ale unui Czernin, obișnuința de a-și schimba auxiliarii ca niște simple cămăși au provocat catastrofa.

Alții văd în prăbușirea Statului de monstruoase împărecheri fatalitatea legată de toată dinastia tragică a Habsburgilor. Ea, al cărei sânge cursese în timpuri de pace prin lovituri năprasnice ale sorții, se putea să nu unece în sângele omenirii sacrificate printr'un războiu infam?

Data aceasta, tragedia s'a isprăvit fără demnitatea care se potrivește genului. Acela asupra căruia căzuse sânda istoriei nu s'a încremenit în atitudinea pe care o impunea fatalitatea. S'a zbatut: a intrigat, a făgăduit, s'a rugat, a călătorit pe pământ și prin aier, s'a prit descurajat înaintea luptei și, supus înaintea înfrângerii, a apucat, zâmbind dureros, drumul exilului unde-l ștepta mormântul.

A înjosit coroana pe care o purtase un moment și de care nu putea să se mai apropie.

Aceasta ucide însă, nu un om, ci o dinastie.

XL

DUILIU ZAMFIRESCU

Vestea despre moartea lui Duiliu Zamfirescu m'a uimit.

Era în acest om, sangvin, voluntar, dârz, mândru, nu numai de scrisul său și de talentul său, dar de puterea sa fizică și de eleganța căutată a îmbrăcăminții sale material cu care s'o ducă înainte măcar douăzeci de ani. În ultimele zile când l-am văzut la Academie, cu tot părul lui alb, era gata să poarte războiul oricând, cu oricine, pentru convingerile sau numai pentru fantaziile sale, care-i erau mai presus de orice. Dacă l-a răpus ceva, a fost de sigur osteneala zădărniciilor politice la care l-au supus în ultimii ani anume prietenii. Căci în politica românească nu l-a adus pe dânsul o aplecare deosebită, o chemare netăgăduită, nici o credință careia să fi fost în stare a-i sacrifica totul.

Nu, s'a dus unde nu-l reclama nimic și unde n'avea nimic de îndeplinit. Cu exagerata lui simțire de poet, cu ușoara poză a romanticului din generația lui s'a frământat cu toată lumea, și-a înstrăinat prietenii, nu și-a

câştigat duşmanii şi a otrăvit un organism extraordinar de puternic, care n'a putut rezista.

Acei cari la mormântul lui au aflat laude pentru dânsul, puteau găsi motive de muştrare pentru dânsii.

«Partidul» se putea completa şi fără să ruineze pe acest om distins.

1922

XLI

VASILE LUCACIU

O amintire mare, scăzută de mizeriile zilei prezente, dispare d'inaintea ochilor noștri odată cu bătrânul cleric care și-a isprăvit, singuratec, suferințele la Sătmar.

Odată, pe când oamenii cari îmbătrânesc astăzi își începeau viața, contra urgiei Ungariei desnaționalizatoare, a lui Tisza tatăl și Tisza fiul, s'a ridicat un popă de sat român, ca în zilele acelea eroice când ajungea o reverendă veche și o cruce de lemn pentru ca mii și mii de țărani să samene cu trupurile lor calea dreptății. A fost un simbol pentru mulțimile care văd și simt, lucrează și biruiesc prin simbol. Și el a știut, prinzând dela început sufletul neamului obișnuit a voi « preoții cu crucea 'n frunte » mai presus de avocați și alte spețe de oameni, să fie vrednic de această credință a mulțimilor care prin el mergeau spre luminosul necunoscut.

Frumos, cu capul roman rotund, cu liniștii ochi mari negri, cu gura fin tăiată ca de un artist antic, zdravăn și proporționat în toată făptura sa deplină, el aducea înaintea închisiției Curților maghiare ceva din

cea maiestate a Romei pe care-i plăcea s'o amintească. Și, pe lângă aceasta, din studiile sale prin seminariile catolice ale Romei nouă, acca elocvență de amvon, solemnă și răsunătoare, care, pe atunci mai ales, trezea reală admirație și la dușmani când atingea lucrurile cele mari ale lumii și ale omului.

I-a trebuit, pentru romantismul popular, și fondul de întunec al unei temniți. Curtea s'a grăbit să-l dea îndărătnicului.

Și atunci către acei păreți de piatră s'au dus gânduri recunoscătoare, îndemnuri de stăruință până la capăt triste doine răsărite spontan în răzlețirea satelor care erau mult n'aveau pe cine să cânte.

Ce a fost pe urmă? Imprejurări omenești...

Cine știe ce se va prinde cândva de fiecare din noi când nu vom putea stăpâni vremea noastră! Nimic nu va putea distruge însă în marturia acelor timpuri această icoană desfăcută pe linia de mucenicie a unui salvat.

Azi, când bătrânul ia cu sine elementele din care s'au format românismului acest neuitat episod, e drept că auzul pe care greșelile vrâstei o întunecaseră să încunere din nou capul celui adormit.

XLII

TAKE IONESCU

Cu dispariția lui Take Ionescu, mort între străini, se împruținează însăși viața publică a țării. Căci el aducea cu dânsul, împreună cu un cald patriotism, cu o largă inteligență și cu o activitate care nu s'a încetinit nici odată, ca și cu darul special de a găsi imediat soluții potrivite problemelor momentului, o avere extraordinar de prețioasă pentru țară: tezaurul unei imense experiențe de lucruri și de oameni.

Mulți oameni au făcut politică la noi. Atâția chiar i s'au consacrat exclusiv. Nimeni însă n'a practicat politica așa de mult și așa de întins ca dânsul. Nu era om pe care să nu-l cunoască, nu era chestie pe care să n'o fi pătruns. Și nu numai în țară.

Legăturile lui în străinătate erau de un neprețuit folos pentru apărarea intereselor noastre.

Pretutindeni găsea bună primire, găsea ascultare și găsea crezare.

Nu odată pentru el, pentru plăcerea de a-l îndatori s'au făcut concesii care altfel n'ar fi putut să fie obținute,

Dacă bărbatul politic era acesta, în om era o inco-
mensurabilă bunătate. Nimic mai natural decât abuzul
ce se făcea de dânsa și care i-a cășunat atâta rău, atri-
buindu-se intenției ceea ce se datora numai slăbiciunii,
mileniului de mizeriile omenești pe care nu le putea lăsa
a trece pe lângă dânsul nemângâiate.

Ceda și da. Din al Statului? Ba și dintr'al lui! Cât
de mult... Căci punga ca și casa lui erau deschise ori-
cui, și celui cari l-ar fi vândut de zece ori.

De aceea tare suflet trebuie să mai aibă astăzi acela
care, când surâzătoarea figură se duce într'un subit
nor de tristeță nesfârșită pentru tot ce nu-i mai era
dat să împlinească, nu simte o adâncă părere de rău
pentru sufletul care, făcând politică în România, n'a
știut ce e ura și nu s'a coborât până la prigonire.

XLIII

ANDREI BĂRSEANU

Andrei Bârseanu, președintele «Asociației», părăsește Ardealul său, acela care l-a născut, l-a crescut și de care nu s'a depărtat niciodată, fără a se gândi însă a face din el o armă contra siguranței marii patrii răsărite ca prin minune. Il părăsește tocmai atunci când e mai mare nevoie de oameni ca dânsul.

Suflet de poezie, el a dat versuri de o liniștită, dar duioasă și nobilă inspirație. Inimă iubitoare de tineret, el, căruia nu i-a fost dat să crească în casa sa copii cari să-i ducă numele și fapta mai departe, a fost, o viață întreagă, idealul profesorului care nu știe ce e supărarea, cum nu știe ce e oboseala: din graiul lui măsurat și blând s'au desfăcut nu lecții de un ceas, ci învățătura de o viață.

Minte perfect echilibrată, stăpânind armonios însușiri pe care le făcea să reiasă numai cu cea mai perfectă discreție, el a trăit între cărțile sale, luând din ele doar ce era mai potrivit ca să completeze frumoasele cunoștinți pe care și le căpătase în studioasa-i tinerețe. Intr'o

lume silită la izolarea provincială, adesea rău sfătuitoare, înțețitoare la ambiții și trezitoare de uri, el a fost totdeauna prietenul celor buni, îndreptătorul celor șovăielnici, acela dela care și cei mai răi erau siguri că, pornind pe altă cale, vor găsi cea mai deplină iertare și primirea cea mai frățească.

Era în ființa acestui om palid, cu privirea tristă, cu glasul învăluit de o veche suferință, alinată prin cele mai iubitoare îngrijiri casnice, ceva care-l pune la o parte de trivialele încăierări ale puterilor ce se luptă pentru a stăpâni o societate — și aceasta-i crea un loc cu totul deosebit, în care era ceva misterios și sacru, ca oriunde o mare onestitate stă alături cu o modestie încântătoare.

«Asociația» nu putea să aibă mai bun președinte. Pentru întâia oară ea își recunoștea într'însul misiunea ei înseși. Cuvântările acestui om de adevărată cultură, cu o superioară valoare etică, sunt lecții de morală publică și capitolele unui catehism al ideii cultural-naționale. Nimic din nerăbdările, din violențele și nedreptățile acestor timpuri tulburi n'a putut atinge conștiința înțeleptului. Jignit crud el însuși, el n'a găsit un cuvânt de protestare contra moravurilor războiului civil în care trăim. Dacă în Ardealul care și-a pierdut cumpătul în clasele de sus ar fi rămas numai un singur om mai presus de partidul său, de confesiunea sa, de provincia sa, acela ar fi fost de sigur Andrei Bârseanu.

Sunt oameni cari pot transmite, când închid ochii, sufletul lor întreg instituției pe care au condus-o, cauzei căreia i s'au devotat. El era dintre aceia, Nimic nu trebuie

adaus la ceea ce a fost el, nimic nu e iertat să se retragă din această comoară morală.

Astfel, la dispariția lui, avem sentimentul atât de rar că nimic nu s'a schimbat în jurul nostru, nimic alta decât bunii ochi blânzi pe cari nu-i vom mai vedea niciodată și zâmbetul trist care mângâie însă toate tristețile umane.

1922

XLIV

VASILE LIȚU

Tânăr încă se stinge la Vatra Dornei profesorul bucovinean Vasile Lițu.

Când a pornit în Bucovina mișcarea națională, care a dat Românilor de acolo, împărțiți, învrăjbiți, descurajați și gata a primi toate impunerile unei stăpâniri tiranice, dar foarte dibace, o încredere în sine fără care nicio nație nu-și poate urma menirea, s'au găsit în generația care se ridica atunci mărturisitori și luptători de tot felul, fiecare lucrând după puterile sale și după temperamentul său. Dar între ei toți niciunul n'avea dârzenia neînduplecată, focul în privire, hotărârea în glas, însușirile care fac pe cineva în stare să târască mulțimile după dânsul ca frumosul Câmpulungean sprinten, cu fața fină, mărturie de rasă bună și veche, care a fost Vasile Lițu.

L-am văzut venind spre mine, nu cu sfiala unui student care-și caută calea și simte nevoia de ocrotire morală și atunci când e pe drumul cel bun, ci cu siguranța unui ostaș care știe bine unde-i e steagul și nu

pregetă să sară oricând în apărarea lui. Nu l-am auzit vorbind mulțimilor, dar avea tot ce trebuie pentru a li impune și a le face să vie după dânsul unde ar crede el că e bine să se ducă.

N'a arătat niciun fel de șovăire în ce privește viitorul neamului său și acela al Statului din multe petece care stăpânea și prin acele văi românești.

Simțea, din puterea credinții sale, că Austria se duce și se apropie ceasul nostru. Li va fi părut bine, în timpul războiului, că această oblăduire, reprezentată acolo prin turbata prigonire a unui colonel Fischer, îl trimete la loc de popreală, bănuind că prin el duhul cel rău ar intra între «supușii» țărănești ai Bucovinei austriace. Nu era om care să se dea înlături la apropierea suferințelor necesare, care răscumpără și înalță.

De ce, pe urmă, când izbăvirea a venit, răsplătitoare și pentru cei cari nu speraseră și nu aduseseră jertfa, el, care pe vremuri avuse un puternic, fie și uneori greșit, amestec în meschinele lupte de clopotniță dintre partidele micii sale patrii, n'a arătat nicio dorință de a se manifesta într'o vieață politică în care era nevoie și de francheța, de energia lui?

S'a mulțumit cu un loc în învățământ, și moartea l-a prins la școala lui.

Oricine l-a cunoscut trebuie să regrete că ni s'a luat înainte de vreme una din acele puteri adevărate, care, oricât s'ar ascunde, totuși pot fi descoperite și întrebuințate.

MIHAI SĂULESCU

S'a dus dintre noi un om ales, nu spirit studios, un iubitor de cărți rare și de vechi hrisoave, un cinstitor al trecutului țării în care și ai lui avuseră un rost, un profesor iubitor și iubit și o inimă bună.

Totuși, Mihai Săulescu n'a avut un rol important în viața politică spre care nu-l ducea nici o ambiție, nicio pasiune, și nici măcar una din acele convingeri care, și fără mijloace superioare, sunt în stare a face minuni.

Prieten al lui Petre Carp, « porumbel » din glumeața lui suită, învățat cu ironia care distrugea gruparea, el s'a găsit, într'un moment, total desorientat.

A avut destul curaj pentru ca să vie la Iași, pe când șeful rămânea la București ca dușman al războiului național, dar n'a avut destul curaj pentru ca să refuze de a intra în ministerul Marghiloman.

Apoi, conștient de greșala pe care o făcuse, s'a retras la catedră și la lecturile sale.

O natură atât de distinsă ca a lui nu putea face altfel.

LOUIS DUCHESNE

O știre din Roma anunță moartea Monseniorului Louis Duchesne din Roma.

Rare ori un cleric a adus în cercetarea originii și dezvoltării Bisericii sale mai mult spirit critic, mai multă libertate în concluzii, mai multă toleranță față de adversari și, cu deosebire, o inteligență mai largă pentru toate posibilitățile de interpretare, care rămâneau pentru dânsul deschise, fără niciun fel de falș amor — propriu, chiar dacă el însuși apucase a se rosti asupra unei probleme, — decât dânsul.

Aceasta i-a îngăduit să înlăture, în reluarea cercetărilor despre « Roma subterană », despre catacombe, atâtea din legendele la care ținea, dintr'un interes ușor explicabil, catolicismul oficial. Și tot acestor calități li se datorește putința de a înoi cu desăvârșire toată istoria mai veche a creștinismului, căreia i-a consacrat o mare operă, menită a dura secole după moartea lui.

Editorul, de o nesfârșită erudiție, al biografiilor celor dintâi Papi, cuprinse în *Liber Pontificalis*, era însă și un încântător om de societate, care aducea în

conversația sa scântâietoare, atingând toate slăbiciunile adversarului fără a-l jigni câtuși de puțin, ceva din acel spirit al secolului al XVIII-lea care se pricepea să ție și cele mai grele probleme la îndemâna oricui dorea să se informeze, atât de mult ajuta forma, de o aleasă-eleganță. N'avea nevoie cineva să adopte de ocazie față de dânsul acea atitudine de jenată concesie care e de rigoare adeseori față de cine are calitatea, mai mult chiar: datoria de a reprezenta, în ciuda progreselor spiritului uman, dogma intangibilă. Am avut onoarea de a mă număra, acum peste treizeci de ani, printre elevii lui la Școala de Inalte Studii din Paris, și păstrez încă impresia de uimire pe care am avut-o când s'a apropiat zâmbitor de ceea ce se părea inviolabil celor ce poartă aceeași haină ca dânsul.

Mai târziu membrul Academiei de Inscripții ajunse director al Școlii Franceze din Palatul Farnese, și m'am învrednicit să stau la masa lui, cu admirabila priveliște a Romei sub ochi, având alături pe neuitatul lui coleg Gabriel Monod și pe fiul acestuia, Bernard, atât de curând smuls științii în care făcuse pași siguri. Ultima oară, acum câteva luni, obosit de vrâstă, dar cu aceeași putere în ochii negri străpungători, el se informa despre isprăvile Sovietelor în Rusia, și de pe buzele lui fine cădea această osândă: « Oh que le monde est bête, oh que le monde est bête! ».

Scepticismul lui aparent nu va fi împiedecat pe ilustrul învățat de a spera, încheind rosturile lungii sale vieți, că măcar acolo unde se duce nu mai este aceeași stăpânire a prostiei.

ION SÂRBU

Amintesc în acest loc, după datoria ce o are față de dânsul historiografia română, pe Ion Sârbu, paroh din Rudăria, pentru cine nu i-a cunoscut munca științifică de mult întreruptă, iar pentru scriitorii și cetitorii paginilor de istorie unul din cei mai răbdători și conștiincioși printre aceia cari în ultimele decenii s'au trudit să deslușească, până la amănunte, trecutul, plin de exemple și făgăduieli pentru viitor, al acestui neam.

Format la școala de migăleală critică fără orizont a Vienci, întors de acolo cu o perfectă cunoștință a tehnicii capabile de a fixa detaliul material, el aducea o istețime firească și un dar de a răzbate până la ultima expresie a precizunii, care fac parte de sigur din calitățile ce trebuie să aibă un istoric.

Astfel a putut să dea, și după izvoarele ungurești, pe care putea să le utilizeze, o istorie a politicii lui Matei Vodă Basarab, dincolo de care e imposibil a se merge, ca atentă fixare a faptelor, de toată ordinea.

Această lucrare germană a fost foarte bine primită de critică, în țară și aiurea. Aceasta l-a îndemnat pe Sârbu să caute un mai important subiect. Pe el, ca Bănățean, îl interesa cariera fulgerătoare a lui Mihai Viteazul.

A consacrat acestuia ani de zeloase cercetări în arhivele vieneze, și, când i s'a părut că a terminat recolta materialului, s'a pus să redacteze. Intâiul volum din cartea plănuită foarte vast a primit marele premiu al Academiei. E și aceasta o lucrare foarte prețioasă. Dar eruditul nu era un scriitor. Mai mult, îi lipsea cunoștința deplină a limbii literare, și pretenția lui de a serie «bănățenește» n'a putut fi luată în serios. Aceasta a împiedecat răspândirea scrierii, care trebuie socotită oricând ca un indispensabil mijloc de control.

Neajunsuri de caracter, porniri polemice care-i făceau mai mult rău lui decât presupușilor adversari, un fel de firească antipatie față de orice prietenie și solidaritate științifică au condamnat întâi la izolare pe om, și pe urmă i-au întrerupt și opera. Azi, când el dispăre de o moarte timpurie, e o datorie să se caute în hârțiile lui ceea ce ar putea duce cu un pas mai departe expunerea critică a marelui subiect și să se dea publicității întregirea la cele două volume apărute.

XLVIII

ILARION PUȘCARIU

S'a dus dintre cei vii, în cămăruța lui sibiiană, bătrânul episcop titular, « arhiereul » Ilarion Pușcariu, și pe multe biserici ortodoxe din Ardeal steagul negru a fost ridicat pentru a se vădi sentimentul dureros pe care l-a provocat, mai mult decât dispariția simpaticului moșneag, încetarea prin această dispariție a ultimei faze, întrupată în el, din epoca șaguniană.

Ca și Vlădica Popea din Caransebeș, Pușcariu a fost unul dintre cei mai de aproape ucenici ai regalului stăpânitor bisericesc peste cea mai mare parte din România de peste munți. Dela el a luat tânărul Brănean de pe vremuri și grija învățăturilor bisericesti, pentru care a redactat prețuite manuale de istorie, care se întrebuințează și până astăzi, și cultul pentru trecutul acestui neam, cuprins în desfășurarea organizației lui religioase, cult pe care l-a manifestat și printr'o prețioasă culegere de documente referitoare la preoții episcopiei Ardealului său. Tot dela Șaguna și acea superioară conștiință de demnitate care l-a făcut capabil să steie, în ceasurile cele mai

grele din istoria neamului său, împotriva străinului poruncitor și amenințător.

Căci bătrânul a mers în războiul mondial dincolo de ce ar fi voit și făcut marele lui învățător. Regimul lui Tisza impusese Românilor rușinea de a avea pe acel Scaun unde unul ca dânsul n'ar fi putut ajunge, ca bun Român ce era, pe zdreanța morală ce ajunsese a fi Vasile Mangra. Pe acesta nu l-a servit ca vicariu acel care avuse această înaltă sarcină sub mitropoliții naționali. Cu bucurie a lepădat dela sine această demnitate exterioară, care, cu un asemenea șef, nu putea să se împace cu cerințele inexorabile ale conștiinței lui.

Lăsându-și mica avere pentru creșterea școlarilor săraci și pentru alinarea durerilor omenеști, el a isprăvit în aceeași credință din care i se hrănise vicața întreagă: că numai prin cultura bunului nostru popor se pot întări temelile marii și frumoasei țări a cărei unire avuse fericirea de a o vedea înainte de a i se închide ochii.

XLIX

ERNEST LAVISSE

Franța a pierdut în foarte bătrânul istoric Ernest Lavisse, nu numai pe un om de știință a cărui operă, ca scriitor, despre formarea și desvoltarea Prusiei, mai ales, și de organizator pentru marea operă de Istorie Universală și de Istorie a patriei sale, nu poate fi prețuită în deajuns, ci mai mult decât atâta: pe inspiratorul atâția ani, al învățământului ei, și mai ales al celui superior.

Acest învățământ trebuia înnoit, apropiat de cerințele și de nevoile vremii. Prin Școala de Inalte Studii închinată erudiției active, plină de avânt, dar stăpânită pe metodele criticei de azi, se începuse reforma. Sorbona se apăra încă, în vechile ei ziduri medievale. A trebuit timp, a trebuit stăruință, mult prestigiu personal și multă influență pentru ca și aici să pătrundă aerul liber al curentului getării actuale, al preocupărilor din timpul nostru.

Lărgindu-i-se cadrul de litere, acordându-se un mult mai mare loc științelor, Universitatea Parisului a devenit școala de care Franța și lumea au nevoie azi. Ș

pentru a se adapta și mai bine, pentru a se complecta și mai bogat, nu-i trebuie decât să meargă mai departe pe calea deschisă de generația pe care a condus-o în atâtea privinți Lavisse. Așa cum e, noua clădire pare că simbolizează întinerirea instituției care a câștigat în curs de multe veacuri dreptul la stima întregii umanități culturale.

Și amintirea lui Lavisse, ieșind din frumoasele lui cărți, care vor fi și ele cândva învechite, se va păstra ocrotitoare asupra Sorbonei, cu acea putere pe care n'o are decât ctitoria marilor opere colective.

L

EUSEBIU POPOVICI

Eusebiu Popovici, octogenarul cleric al cărui sfârșit îl deplâng, nu numai Românii din Bucovina, dar și toți clericii, așa de mulți la număr, cari s'au împărțășit de învățământul lui, solid și clar, precum și toți aceia cari, cunoscându-l, au avut noțiunea întrupată a omului bun și sfânt, fără altă preocupare decât a datoriei sale și a folosului aproapelui, a fost în cel mai larg înțeles al cuvântului un profesor.

În lungii ani de zile cât a cuprins o catedră la Facultatea de Teologie din Cernăuți, predând cursul său pe care alții l-au adunat și publicat, pentru a da astfel științii românești un foarte folositor manual de Istoria Bisericii universale, el n'a luat o parte mai activă la luptele ce s'au dus acolo pentru drepturile nației românești în prezent, pentru desrobirea ei în viitor.

Temperamentul lui, de o excepțională discreție, l-a împiedecat de a ieși în lume altfel decât dela înălțimea catedrei lui. Dar nu se poate zice că el n'a folosit poporul său în războiul care s'a isprăvit numai ieri; i-a folosit, și

cât de mult!, prin dovada de virtuțile acestui popor, rezumate în persoana sa, prin marele său prestigiu și superioara sa influență între colegii de alte națiuni, rivale sau dușmane.

Bătrânul era de atâta vreme închis între zidurile căsuței lui sărace, dintr'un colț al Cernăuțului. În liniștea lui, care părea netulburată de împrejurările schimbătoare ale vieții, înțeleptul ascundea o rană adâncă, de care nimeni nu-l putea tămădui. Cu toată truda de care era capabil, cu toată iubirea ce se revărsa din inima lui, el crescuse nației un fiu pentru a-i fi apărător și conducător. Și, la capătul atâtor izbânzi ale lui, Gheorghe Popovici isprăvea nenorocit într'un fund de străinătate, printr'o sinucidere, la capătul unei grozave tragedii.

Moartea-i va fi fost o mângâiere părintelui fără noroc, care aștepta cu siguranță dincolo de această vieță — revederea.

MOARTEA UNUI TÂNĂR: NICOLAE BELDICEANU

Tânăr și-a isprăvit Nicolae Beldiceanu zilele întuncate la sfârșit de una din cele mai schimonosite forme ale nebuniei.

Era dela « Semănătorul », s'a spus, — și de aceia cari-și înfățișează acea epocă de solidaritate, de armonie, de utilitate morală și de avânt național a literaturii noastre ca pe o închisoare în care sub o ferulă de dascăl — și Dumnezeu știe cât de mult ea lipsea! — talentele n'aveau voie să se consulte pe sine, ci erau datoare să se supuie unei direcții, unui control, poate chiar unei umilitoare pedagogii.

Și cazul, așa de trist, al lui Beldiceanu vine toamai să lămurească o neînțelegere pe care anumite interese, tot atât de urâte în fond, pe cât sunt de grosolane în felul de exprimare, caută a o face să dăinuiască. Incepând a scrie alături de d-l Sadoveanu și făcând din acesta modelul său statornic până și în potolita armonie a frazei moldovenești fluide, Beldiceanu n'a avut niciodată, — ca și oricare din ceilalți, — să treacă pe la ortopedii estetice

pretențioase, de care totdeauna mi-a fost prea silă la alții ca să le practic eu însumi. Criteriul era numai acesta: E bun? E sănătos? Da, și sănătos... Fiindcă fără aceasta literatura e un păcat, și nu înțelegeam a-i fi complice.

Aceasta era deci o direcție. Dela o vreme ea fost părăsită de cei mai mari, iar cei mai mici au apucat unde au vrut și au scris ce au vrut. Cu același talent, desigur, dar nu cu același echilibru, fiindcă literatura fără inspirație etică se lovește cu capul de toți păreții.

Beldiceanu n'a căzut în falsificațiile de modă, fiind pentru aceasta un Moldovean prea cuminte. Dar rodul ostenelilor sale s'a fărâmițat și s'a pierdut în bună parte, și nici mulțămirile marilor camaraderii oneste, pe care nu le pot înlocui măgulelele ipocrite ale cenaculelor de fabricație literară, nu le-a gustat în anii din urmă ai unei vieți prea repede isprăvite.

Ceea ce era de constatat.

MOARTEA UNUI ÎNTELEPT:
MINISTRUL CEHO-SLOVAC RASIN

În persoana ministrului său de Finanțe, Rasin, Cehoslovacia nu pierde numai pe un financiar de mare experiență, în curent cu toată viața economică modernă, și un dibaciu cârmuitor în problemele încurcate ale valutei mondiale, dar și pe unul dintre acei patrioți cu larg cerc de vedere și puternic frâu al pasiunilor, cari, deși amestecați în furioasele și tulburile valuri ale vieții politice, se înalță dela sine, prin avântul unui suflet curat, către culmile sacre ale înțelepciunii.

Acel care a stăruit până la sfârșit să se ierte păcatul tânărului nebun ori stupid de mâna căruia s'a sfârșit, a îndreptat de pe patul de moarte către poporul său iubit cuvinte de acelea care prin importanța lor morală pot servi spre călăuzirea oricărui alt neam. A recomandat două lucruri pe lângă iubirea chiar între adversari, cari numai așa pot îndrepta răul fără a distruge binele: uitarea de sine și mărturisirea adevărului îndată ce poporul e în stare a-l primi.

Două sfaturi decât care nu pot fi altele mai bune pentru orice popor iese din războiu slăbit prin însăși mărirea lui. Și ca un *memento mori* pentru oricine e perspectiva teribilă pe care omul de Stat ceh o pune înaintea alor săi, dacă n'ar ținea samă de acele două condiții ale bunei dăinuiri și progresului: periclitarea operei înseși cu atâta greutate îndeplinite.

Cuvintele acestea ale înțeleptului pe pragul marelui mister au fost auzite și la noi. Oare pentru toți fără folos?

1923

LIII

MOARTEA LUI RIBOT

Unul dintre cei mai bătrâni oameni politici al Franței, Ribot, s'a stins în plină activitate, la aproape optzeci și unul de ani.

Vieța aceluia care nu odată a putut aduce servicii esențiale patriei lui și care a lăsat să fie înmormântat în orașul său de naștere fără flori și fără discursuri, cuprinde într'însa învățăminte care merită, de sigur, să fie relevate.

A început cu un crez politic, din care s'a dezvoltat un program. Cu acest program a ajuns la putere. Dar el n'a plăcut opiniei publice din acel moment. De două ori a căzut cu dânsul: odată după singure trei zile de cârmuire. Și ce-a făcut pe urmă? Integrități și intrigi? Revoluție, comploturi, uneltiri în umbră? Nu, în alte domenii a muncit pentru Franța sa iubită. Și, mulțumit că măcar în acelea îi este dat să poată servi, el a stat în opoziție nouăsprezece ani.

În acest timp a fost el oare inutil ca om politic? Cine știe că în orice țară de cultură guvernarea se face în

colaborație cu opoziția însăși, care, la vremea ei, vine de-și ia răspunderea, va înțelege că nici ajutorul lui n'a fost refuzat și nici el însuși n'a pregetat să-l dea de câte ori gândul lui putea fi pus în legătură cu o nevoie a patriei.

Apoi marele războiu i-a dat satisfacție. Președinția Consiliului, Ministeriul Afacerilor Străine i-au fost încredințate în momente mari și grave.

Și el a găsit tinereța trebuitoare pentru a îmbărbăta o nație martirisată, fiindcă avuse grija să păstreze această tinereță în fundul inimii sale.

Un exemplu.

1923

LIV

TEODOR BURADA

Un bătrân a cărui vieță întreagă a fost numai dorință de a ști, plăcere de a comunica, sentiment pentru binele obșteșc și modestă hărnicie în serviciul patriei, s'a stins la Iași, în vârsta fericită a patriarhilor.

Pelerin pe toate plaiurile rătăcirilor românești, din Moravia până în Asia Mică, cercetător al Dobrogii Moacanilor și Cojanilor încă înainte de alipirea ei la țară, purtător entusiast al dorințelor noastre prin orașele tuturor țărilor, el a consacrat ani de zile cercetării Teatrului ieșean, pe vremea când artiștii lui îndeplineau ca o misiune națională.

Colecția adunată cu atâta trudă, știință și gust, trebuie păstrată întreagă, așa cum este.

Singurul ministru care reprezintă Moldova în cabinetul actual trebuie să se îngrijească de aceasta.

Va rămânea după el însă și altceva decât cărțile, ziarul, placardele și afișele lui: va rămânea exemplul unui om care a adus tinereța creatoare până la ultimele hotare ale dăinuirii pe care soarta a lăsat-o omului pe pământ.

SFÂRȘITUL TRAGEDIEI REGELUI CONSTANTIN

Regele Constantin a sfârșit la Palermo tragedia vieții sale. A fost el vinovat pentru toate lucrurile care s'au făcut în numele lui și chiar pentru acelea pe care el însuși le-a făcut?

Dușmanii, cari se vor învierșuna și asupra memoriei lui, vor zice: da. Judecătorul imparțial va păstra o înțeleaptă îndoială.

A fi al doilea dintr'o dinastie nu e lucru ușor, oriunde.

Dar mai ales într'o țară unde republicanismul, pasionat, zgomotos, sfâșiat de partide, setos de revanșe, e în moravurile poporului.

Este în această Grecie de azi ceva din atmosfera cetăților elene din epoca mai târzie, când ideea interesului comun era prea dese ori umbrită de interesele facțiunilor.

Constantin a fost, pe rând, pentru o opinie publică așa de capricioasă, copilul în numele căruia se încorporea idealul bizantin, tânărul oropsit pentru înfrângerea, fatală, din Tesalia, regele slăvit pentru revanșa contra

otomanismului, creatorul « Greciei Mari ». Apoi, dela începutul marelui războiu, jucărie a valurilor pe care nu le putea stăpâni. Cu acel mare și teribil Venizelos lângă dânsul, el știa, în aceste vremuri cumplite, că poporul său nu e dintre acelea care iartă o înfrângere pentru că o înțeleg, dar nu se simția în stare să asigure biruința pe care i-ar fi dat-o împrejurările.

Neutralitatea era ea pentru dânsul o plăcere? S'ar crede mai curând: un refugiu. A fost silit să părăsească tronul pentru ca Grecia să poată merge spre ursitele ei, dar, adus de partidul său înapoi, opinia publică l-a silit să ducă mai departe ceea ce nu se putea menține. Și, odată cu catastrofa, l-a zvârlit.

Oricine are simțire va înțelege că în acestea toate au fost puteri mai mari ca voia unui om.

LVI

ENVER-PAȘA

E sigur se pare că, lângă marile monumente din epoca lui Timur-Lenc, Enver și-a găsit căpăt zbuciumului său pe pământ.

Din locotenent în garnizoană de provincie, cap de revoluție; din rebel, ministru, pașă, factor hotărîtor într'un Stat care-l văzuse omul supus al tradiției. Apoi, deodată exil, rătăcire, luptă pe sama lui proprie, ca a vechilor șefi de triburi în deșert. In cine știe ce întîlnire cu bolșevicii deveniți asociații cei mai sinceri ai țării sale, el a perit, — se zice în ultimul asalt cavaleresc contra inamicului ereditar.

Legenda va lua în stăpînire această figură. Ea nu știe ce sunt inconsecvențele, poftele de aventuri, patimile personale.

In Asia creatoare de faime, acela care între cei dintâi a ridicat steagul de independență al tineretului turc va rămînea așa cum putea să fie și ar fi fost bine să fie.

LVII

OMORUL DELA SOFIA: GHENADIEV

Bulgaria a avut un om politic inteligent și vioiu, care înțelegea că politica, oricât de națională, trebuie să ție samă de existența și a altor națiuni, în același Stat sau în alte State. Ghenadiev era așa, fiindcă așa-l făcuse Dumnezeu și fiindcă, născut în Bitolia, era fiu de Româncă. Adversarii lui politici l-au ucis. Generația de astăzi nu vrea să se lase mai prejos decât aceea care pe aceleași străzi ale Sofiei a căsăpît cu iataganele pe Stambulov, singurul adevărat om politic pe care l-a produs poporul vecin.

Era un timp când puteam vorbi de asemenea fapte odioase ale unor oameni cari, neputând combate un adversar, îl suprimă, cu superioritatea pe care ni-o dădea lipsa la noi a unor cazuri asemănătoare, strămoșescul nostru obicei de a opune gândului gândul și cuvântului cuvântul. Astăzi ni vine mai greu s'o facem.

O școală detestabilă, care, pornind dela fantasmagoriile unor predicatori de dogme păgâne, predică asasinatul ca armă de luptă, s'a ivit și la noi fără ca acțiunea

justiției și condamnarea întregii opinii publice să convingă pe cei înșelați de greșeala lor și să intimideze pe acei cari îndeamnă tineretul la asemenea fapte.

Exemplul bulgăresc, care întâmpină osânda întregii lumi civilizate, vine la timp ca să adauge la înfruntările noastre oroarea crimei săvârșite.

1923

DUPĂ MOARTEA LUI DIONISIE BEJAN

Bătrânii sunt de mare folos unei nații, unei țări, unei societăți.

Ei, când sunt onești — și e întâia lor datorie, căci stau să încheie socotelile cu viața, — pot da o experiență prețioasă și un simț de măsură, ieșit din multe încercări, înfrângeri și suferințe ale lor.

Dar ei pot fi și foarte periculoși pentru rosturile în care, uneori fără voia lor, sunt amestecați, atunci când alții mai tineri, cari i-au pus ori i-au menținut acolo, se servesc de vârsta lor venerabilă și de numele lor respectat pentru ca să acopere ceea ce nu trebuie să fie: măcar inerția.

Aceste gânduri vin în mintea oricui la vestea săvârșirii lui Dionisie Bejan, octogenarul președinte al vechii societăți care, potrivit cu numele ei, are în samă literatura și cultura românească în Bucovina.

Sunt ani și ani de când această societate nu se manifestă prin nimic.

N'a publicat o carte, o revistă, un anuar, — o carte postală ilustrată. Sub numele ei, dacă nu mă înșel, nu

s'a ținut o conferință. O excursie nu s'a făcut din îndemnul comitetului ei. Nu s'a știut măcar când s'a ținut adunarea ei generală. Din sărăcie? Dar de unde! Săraca, ridicul de săraca Liga Culturală poate face toate acestea, și câteva altele încă. « Asociația » ardeleană, așa cum și-o smulg partidele politice, lucrează totuși cu spor. « Societatea » din Cernăuți are însă un frumos imobil, care pe o vreme ca aceasta poate, și trebuie, să producă sume foarte importante. Și nimic nu iese din venitul ei.

Acuma bătrânul s'a dus. Cine stătea în umbra lui trebuie să apară. Să apară și să-și dea samă.

Iar, pe urmă, conform cu datoria lor, să lucreze!

1923

UN PRIETEN DISPĂRUT: VRATOSLAV JAGIĆ

În zăbava veștilor din străinătate și în mijlocul grijilor felurite, în ruperea legăturilor celor mai strânse cu străinătatea dușmană, nu s'a găsit prilejul de a pomeni și aici, cu sentimentele cuvenite, moartea lui Vratoslav Jagić.

În Boemia s'a vorbit mult și duios despre dânsul. Acest filolog iugoslav, care atâția ani a condus cu trăinicie și cu tact marea publicație care e « Archiv für slavische Philologie », nu era numai un căutător norocos de etimologii, un meșter deslușitor de schimbări fonetice.

Poate, — pare ciudat s'o spunem, — el nici nu era aceasta, deși putea să fie. Idealist din vremurile de largi concepții, de simțire caldă, de atingere cu vieța practică, — știința reprezentând și o țintă, dar și un punct de plecare, — el și-a început activitatea din curentul romantic care ducea la cercetarea tuturor limbilor înrudite ale mării familii slave, și a avut totdeauna în vedere putința unei tot mai strânse legături între ele. Limba germană, ca și catedra universitară din Viena, erau pentru dânsul numai mijloace — și instrumente de prestigiu.

Prin tot ce ne apropie de Slavi, el a fost îndreptat și spre noi.

Mult timp și-a căutat la noi ucenicul. L-a găsit în munca, răbdarea, claritatea de cugetare și măsura de formă ale lui Ioan Bogdan, care i-a fost și colaborator prețios și prieten mai tânăr.

Dacă Bogdan ar fi trăit, dela dânsul am fi avut paginile mișcate pe care i le-ar fi dictat lungi și sincere relații. În lipsa aceluia care avea toată competența specialistului, fie-mi îngăduită această recunoaștere, ca unuia care, știindu-i numai vieța și reputația, caută a trage din lungile zile ale acestui conducător însuflețit exemple și pentru noi.

UN UITAT: PARTENIE COSMA

Cu pompă mare s'au adus la Sibiiu și s'au înmormântat rămășițele lui Partenie Cosma.

Partenie Cosma? Mulți dintre aceia cari cunosc perfect ideile politice ale d-lui Sever Dan și cari au admirat atacul dela Buftea al părintelui Man, ba chiar dintre membrii dela București și dela Podul Iloaiei al «partidului național român», cari azi nu mai e de nicăieri fiindcă eși din Chișinăul d-lui Sinadino, nu vor fi știind că răposatul a fost și în provincia românească unde atâția sunt exploatare și dărâmatore, cu pretenții, un biet creator, fără pretenții. Ajuns prin singura lui muncă la o situație hotărâtoare în mijlocul poporului românesc din Ardeal, el a întrebuințat-o pentru a-i da instituții și organizații. Pe acestea le-a condus, dar cu discreție, cu tact, ferindu-se ca nu cumva opera sa să pară că e a sa și mai ales să ajungă a-i servi lui.

Unirea, la care se va fi gândit și el pe lângă atâția cugetători cari totuși înainte de săvârșirea ei se umiliseră în tabăra dușmanilor, nu l-a găsit în Ardealul

renegărilor oportune. Nu s'a lepădat ca Petre de trei ori, ci pe pământul luptei românești i-a împărtășit și amarul și biruința. Când ea s'a îndeplinit, era oare prea bătrân ca să aibă o acțiune?

Nu era prea bătrân, de sigur, ca să aibă o părere. Și, dacă l-ar fi întrebat cineva de dânsa, în vremea când la douazeci de ani fiecine e lămurit asupra tuturor problemelor vieții de Stat, el ar fi recomandat ceea ce și astăzi recomandă orice om cu priință pentru această țară: lăsați la o parte toate, și construiți.

Căci, în vremi grele, el așa făcuse.

UMBRA LUI ȘAGUNA

Înainte a celor adunați azi la Sibiiu, oficiali și opozanți, Ardeleni și oameni de dincoace, ortodocși și uniți, burghezi și țărăniști și socialiști și cum li mai zice, cu nesfârșitele deosebiri pe care intriga și ambiția le-au tăiat în trupul bieteii nații românești, va răsări oare în clipa când se vor înălța cântările pentru odihna lui Andrei Șaguna, mitropolit al Ardealului de lege veche, umbra omului mare, singurului om mare pe care, dela Ioan Corvinul și dela fiul său Matiaș, l-a produs România din Ardeal?

Dacă va răsări, ea nu va spune decât aceasta: Pe vremea lui, era silit cineva să caute la vechile « praguri prea-înalte » izbăvirea și norocul neamului românesc de pe acele plaiuri, pentru că acest neam însuși, cufundat încă în incultură, nu era în stare să se ajute singur. El a căutat să pregătească prin cultură vremea acțiunii independente a poporului său. Astăzi, dacă, prin inferioritate morală și inconștientă politică, prin neînțelegere și lipsă de direcție, prin neîncredere în sine și, mai ales,

prin coborîrea în ultimul rând al preocupărilor actuale a grijii de o cultură națională și populară, neamul românesc de pretutindeni — fiindcă aceasta e osânda unității naționale — se va arăta incapabil de a se ajuta de sine prin cea mai înaltă solidaritate, el va ajunge la noi « praguri prea înalte »....

1923

TEODOR ROSETTI

Omul care s'a dus modest cum a trăit, încărcat de ani și poate puțin bucuros că i-a fost dat să vadă la vrâsta sa lucrurile pe care le vedem noi de o bucată de vreme, a fost poate ultimul boier al țării noastre.

Boier de rasă în țesătura uriașă a corpului său, boier de rasă în chibzuiala perfectă a acțiunilor sale, dar mai ales în ceea ce a caracterizat această speță, azi dispărută, în exemplarele ei cele mai bune: cea mai mare demnitate personală unită cu cea mai desăvârșită simplitate.

Cumnat de Domn, a desprețuit să fie un favorit. Suspectat al noului regim, n'a căutat să-l îmbuneze. Urmaș al uneia din cele mai mari rase moldovenesti — care, lucru de reținut, în niciuna din ramurile sale nu s'a intitulat prinți, deși un Rosetti a domnit în Moldova, — el a consimțit să rămâie numai un magistrat. Și, iată, când una din cele mai bune idei politice ale regelui Carol, aceea de a nu pune față în față partide care s'au urit și s'au terfelit pentru ca să nu se dea lumii nici

spectacolul crud al răsbunărilor, nici acela, demoralizant, al împăcărilor de interes, ci de a încredința frânele guvernului unui împăciuitoare și unui legalist, unui « constituțional », Teodor Rosetti, care n'avea nici morga lui Carp, nici dogmatismul lui Maiorescu, a format Ministeriul dela 1888.

Apoi, când a trebuit să plece, nici n'a stăruit, nici nu s'a supărat. A reluat viața sa de modest cetățean. Ce se ascundea însă sub rezerva ei s'a văzut pe vremea Germanilor. El, care credea — și mi-a spus-o cândva de mult — că întregirea noastră se va face, a refuzat conducerea băncii care i se oferise de ocupanții pe cari târâșia-i curteneau, și a înlăturat, cu un gest care arăta pre bătrânețele lui, amenințarea lor.

O viață care mai ales azi ar trebui povestită.

DIMITRIE ONCIUL

Cu Dimitrie Onciul pleacă din mijlocul nostru, de sigur la o vârstă când putea să mai aducă multe și însemnate servicii învățământului, inițiatorul însuși al studiilor critice de istoria Românilor.

Incepându-și lucrul într'o vreme când o școală învechită nu-și dădea osteneala de a strânge de aproape izvorul și nu-și impunea disciplina necesară pentru ca să nu întrecă rezultatele cercetării obiective, el a fost prin scrisul său învățătorul la noi al doctrinei germane cu toate însușirile ei, pe lângă care sunt și neapărate defecte. Ca profesor, a fost același strict păzitor al unei doctrine severe, pe care a transmis-o cu autoritate elevilor săi.

În multe prilejuri cuvântul său grav a servit pentru exprimarea demnă a sentimentului general.

Pretutindeni unde, ca la Arhivele Statului și la Comisia Monumentelor Istorice, o sarcină administrativă i-a fost încredințată, el a îndeplinit-o cu o scrupulozitate care poate servi de model.

Cu aceste însușiri pozitive va rămânea el în amintirea elevilor săi și a opiniei publice, îndurerată azi și totdeauna recunoscătoare.

1923

LXIV

NUMAI UN FUNCȚIONAR...

La Brăila s'a stins vechiul și harnicul funcționar care a fost doctorul Ionescu, inspector al pescăriilor.

Dacă ar fi făcut puțină politică în locul așezării sale, ar fi avut panegirice vorbite și scrise, care ar fi înșirat lucruri adevărate și neadevărate cu privire la o activitate îndreptată în mare parte către propriul său folos. Dar așa el n'a făcut altceva decât să robească o viață întreagă ca funcționar, ca harnic și devotat funcționar.

Cât a făcut răposatul pentru creșterea bogăției Statului român o pot spune numai aceia cari au întovărășit în trudele sale îndelungate la Dunărea-de-jos pe acest specialist, care a fost, nu numai un gospodar, ci și un creator. Ucenic și ajutor al d-rului Antipa, el a contribuit esențial a face din pescuitul pe marele fluviu o ramură bine organizată a avuției naționale și, când stăpânirea noastră asupra malului basarabean ni-a dat și brațul Chilia, el a fost imediat la postul său, făcând și aici ordine, dacă nu creând și bielșugul ce putea ieși din altă concepție.

Planurile lui ar fi fost mai largi dacă n'ar fi fost prins într'un sistem care suferă esențiale critice. Dar, în condițiile date, el a făcut destul ca să nu-l uităm.

1924

UN ACT DE PIETATE

S'a ridicat la Bârlad un bust lui Alexandru Vlahuță. Știm ce puțin înseamnă pentru o literatură rătăcită și nărăvită acest frumos nume de conștiință și onestitate literară.

Liber e oricine să creadă că o nouă formă a geniului uman s'a sălășluit în tărăcuța sa craniană! Noi, toți cari ne-am încălzit și ne-am mângâiat din scrisul lui, câțiva având și aleasa onoare de a-l fi cunoscut în mândra lui discreție, vom continua să păstrăm în ce are mai adânc sufletul nostru, nu numai amintirea, ci prezența vie a acestui suflet superior.

Dar monumentul dela Bârlad nu e numai omagiul adus unui literat, ci mai mult decât atâta.

Poate l-au așezat acolo pentru faptul, întâmplător, că poetul s'a născut în Tutova. Dar acei cari i-au urmărit vieața în mijlocul celei mai complicate vijelii prin care a trecut neamul nostru, se gândesc la altceva.

Vlahuță a fost un om de critică și de credință. De nemiloasă critică tocmai pentru că puternică și nezguduită

era credința lui. De natură înalt-etică, ea a întrebuințat literatura ca un mijloc. Dar ținta nu era frumosul, întru câtva schimbător, ci nația eternă. Când a pornit războiul, el a fost unul din acei cari nu s'au clintit. A vrut să sufere pribegind, dacă nu putea s'o facă luptând. Și, neputând organiza lupta, el a căutat să organizeze, unde a fost, conștiințele.

Astfel în Bârlad, ca și în Iași, el a fost îndemnător, îndrumător și sprijinitor. Și de aceea se cuvine acolo să se înfățișeze chipul lui, pentru zilele de ieri ca o amintire, pentru cele de azi — ca o mustrare.

IANCU FLONDOR

Să-i zicem așa, cum îi ziceau ai lui înainte de 1775, când în țara furată nu ploua asupra boierilor mari și mici titlurile de cavaleri și baroni, particulele nobiliare ale Austriei stăpânitoare: Iancu Flondor.

Purtătorul acestui nume se cobora din cele mai vechi neamuri. Incercarea de a lega pe Flondorești de un Albotă al Moldovei-de-sus, boieria lui, oricât de lustruită prin școala și societatea austriacă, nu-l smulgea dintre mulțimile românești ale Bucovinei sale.

Totuși o anumită demagogie, care a trecut la străin în timpul războiului, a lui Aurel Onciul, l-a fixat în tabăra boierilor. De fapt, ea era înainte de toate o tabără națională, plină de amintiri ale trecutului, plină de aspirații către viitor.

În timpul războiului cei ce făceau parte dintr'însa n'au avut un moment de nesiguranță. Iar șefului lor, de un timp depărtat de politică prin desgust, i-a fost rezervată suprema bucurie de a prezida adunarea care a readus Bucovina la trupul cel liber al poporului românesc.

A știut să-și guverneze noul ținut eliberat, cu prestigiu și autoritate. Cei cari l-au răsturnat o vor recunoaște azi, alături cu aceia cari s'au folosit apoi de dânsul în tristele noastre discordii de după războiu.

Nu însă în mijlocul lor va rămâne amintirea lui, ci în mijlocul luptei pe care a dus-o sincer și cavaleresc și în mijlocul biruinței pe care a meritat s'o reprezinte.

1924

SIENKIEWICZ

Poporul polon plătește azi datoria lui de recunoștință față de unul din scriitorii cari, în veacul al XIX-lea, de sfâșiere și suferință, i-au făcut gloria.

Henric Sienkiewicz aparține de mult umanității. Cărți cum e *Quo Vadis* sânt scrise pentru lumea de oriunde și din orice vreme, asupra căreia autorul lor a aruncat o suflare de nobil sentiment creștin, înălțând și purificând sufletele. În « Fără dogmă » cetitorul de orice nație s'a putut lăsa prins de același farmec al celor mai delicate schițări de sentimente omenești. Marele povestitor polon a fost un sol de bine, un mângâietor, un îndemnător pentru oricine are simțul sfințeniei vieții morale.

Dar, vorbind umanității, el a rămas omul nației sale. Ar fi puțin să se spuie că a iubit-o; el a trăit în ea și pentru ea, înlocuind vremelnicia cu conștiința existenței marelui suflet polon de-a-lungul secolelor. Și de aceea țara lui îl primește azi pe dânsul, pribeagul, nu numai cu admirația pe care, ieri, Franța o dădea, la mormânt, altui scriitor de mare faimă, ci cu acea duiosie care se cuvine

numai celor cari mult au suferit și au sperat mult, crezând în om și în viață, în cele bune și în cele drepte.

Sânt ani de când Polonia slavă ducea la locul de odihnă, cu o grandioasă manifestare de solidaritate, pe pictorul Siemiradzki. Pe Sienkiewicz îl readuce la sine cu același sentiment de frăție națională Polonia liberă, dovedind că la popoarele alese fericirea nu corupe.

1924

LXVIII

AVRAM IANCU

— O comemorare și o învățătură. —

Se împlinesc o sută de ani dela nașterea lui Avram Iancu, și s'a luat — unii zic de președintele Consiliului de miniștri, alții de alt președinte, al Asociației, fostul ministru sub conducerea aceluiași, — inițiativa unei comemorații. Cum există și un partid țărănesc, el n'a uitat să-și trimeată delegații la Tebea, — pentrucă sub Avram Iancu au luptat țărani și pentrucă el a făcut o revoluție, de și nu o revoluție internațională.

Avram Iancu nu aparține însă nici oficialilor de azi, nici celor de mâine, oameni firește cumiști. El nu aparține nici țăranilor, ca unul care în vieța lui n'a rostit cuvântul de clasă, și, necerând foștilor săi luptători decât o bucată de pâne și o gură de apă în rătăcirile cumplitei lui suferinți, nu poate fi considerat ca țărănist. N'a urit niciun alt Român fiindcă s'a născut aiurea sau în alte împrejurări. Fiindcă n'a călcat niciun cuvânt și n'a îngenunchiat nicio hotărîre, fiindcă a dat tot și n'a râvnit nimic, ba a refuzat ce i s'a oferit, n'a fost nici bărbat politic; altfel

muria baron von Iancu și purta decorațiile lui Franz Joseph. El a fost numai, dela început până la sfârșit, un mare nebun generos al desperării neamului său.

Și, de aceea, dacă vorbele regale ce se vor spune vor ajunge la mormântul lui, împreună cu câteva lacrimi sincere ale smeriților de azi, nicio floare de retorică nu se va înrădăcina pe mormântul lui.

1924

MOARTEA UNUI MORT

Articolul, plin de firească recunoștință, al unui publicist sas, prețuitor al politicei care ne-ar despărți de Franța și ne-ar duce iarăși în apele, astăzi așa de scăzute, ale Germaniei, ni aduce vestea morții lui Alexandru A. Beldiman.

O suferință se curmă astfel, de care nu e vinovat decât acela care a fost pedepsit prin urmărirea, neapărate, ale faptei sale. Să ne amintim numai ce a fost acest om, ce interese i-au fost încredințate, ce siguranță se punea în acțiunea lui și să alăturăm atitudinea lui, nu numai față de țara pe care o servea, nu numai față de nația din care făcea parte, dar și față de Suveranul care-l onora cu cea mai desăvârșită încredere.

Ministru al României la Berlin. Deținător al celor mai mari secrete de Stat. Confident al Regilor Carol și Ferdinand, cu dreptul de a corespunde direct cu persoana regală, peste capul ministrului de Externe. Autoritate respectată în tot ce privea legăturile din afară ale României.

În ceasul decisiv, el se arată mai mult al Germaniei, unde era trimes, decât al României care-l trimesese. Aruncă la începerea unui războiu național de desrobire situația din care nu-l putuse împiedeca. Până aici, e numai greșala omului politic, lipsit de prevedere. Dar el merge mai departe. După înfrângerea armatelor românești, vine în țară împreună cu cuceritorii.

E fals că a stat tot timpul numai la Copenhaga, în țară neutră, și, chiar dacă ar fi așa, nu poate fi țară neutră pentru cine face parte dintr'un popor beligerant. Vine în București și se pune în fruntea mișcării care trebuie să înlăture pe Rege, pe Regele său, pe acela care se sprijinea într'însul.

Ar crede cineva că omul vinovat de asemenea păcat a putut să se întoarcă sub același Rege, după biruința cauzei naționale pe care o combătuse, la moșia sa din acel Ardeal a cărei desrobire n'o voise? Că acolo până la sfârșit a intrigat — d-l Korodi o spune — contra singurei politice care poate menține România unită? Și, totuși, da, Beldiman a murit la Dârste, lângă Brașov. Ce bună țară! Dar și ce fii are pentru bunătatea ei!

LXX

UN PLUGAR

O înștiințare din Toplița Română vestește că a fost dus la mormânt « plugarul » Gheorghe Cristea, tatăl Mitropolitului Primat al României.

Om de nouăzeci și doi de ani, căsătorit de șaiszeci și patru de ani cu soția care-i supraviețuiește. Un lung șir de fii și de nepoți, atîția dintre dâșii și ei așezați pe pămîntul muncit de dânsul, înștiințează că bătrînul a trecut la cele veșnice. Și mii de oameni s'au adunat ca să-și iee rămas bun dela patriarh. Pe astfel de temeiori cum a fost vieța fericitului « plugar » Gheorghe Cristea se sprijină vieța neamului nostru din Ardeal.

Nu pe pretențiile cărturarilor, pe ambiția advocaților, pe lăcomia de avere a domnilor din bănci, oricâte elemente bune, unele chiar cu totul superioare, s'ar găsi și în aceștia. Nu, oricum, pe certele politice care otrăvesc acest frumos ținut românesc și-l desonorează. Când fiara țărănismului adulmecă sânge și acolo în Ardeal, mi-a plăcut să amintesc cu pietate vieța aceluia care a fost numai, în sensul cel mai mare și mai nobil, un țăran.

QUIDDE

Germania revanșistă mai are un trădător de urmărit și de pedepsit.

E profesorul, istoricul Quidde.

Acest rău patriot, al cărui nume se cetește acuma în lumina verde a urii conaționalilor săi cari cred că o țară nenorocită are ca întâia datorie, nu să se refacă, material și moral, pe sine, ci să provoace din nou nenorocirea, cât mai deplină și mai neîntârziată a altora, nu e la cea dintâi greșală a sa față de nația care l-a născut.

În adevăr sunt vreo treizeci de ani — dacă -mi aduc bine aminte — de când același scriitor era amenințat cu alte fulgere pentru că-și permisesese, în plină strălucire a domniei lui Wilhelm al II-lea Impărat și Rege, considerat de majoritatea Germanilor ca un nou Lohengrin, învățare cavaleriească a rasei, să găsească oarecare similitudine între tânărul Cesar germanic îmbrăcat în platoșă de argint și Caligula însuși.

Caligula, Maiestatea Sa Impărătească! Dar se poate o blasfemie mai teribilă decât aceasta? Toți zeii din

Walhala urlau de mânie și Wotan era gata să trăsnească pe acest profesor obraznic... Dar, vezi, vremea a trecut și an de an, zi de zi, dreptatea nerespectuosului cunoscător al trecutului roman și al prezentului nației sale ieșea mai limpede la iveală.

După întâiul farmec de noutate, Monarhul care scria în cartea de onoare a Primăriei din Berlin dictonul homeric că « nu e bună stăpânirea a mai mulți, ci unul să fie stăpânitorul », destăinuia prin gesturi desordonate ce se ascundea sub explosiva-i genialitate falsă; imensa vanitate a lucrurilor cum nu le-a mai făcut nimeni, patima furioasă de a uimi.

Actul însuși al războiului a încheiat demonstrația: istoricul avea dreptate.

Dar el se îndărătnicește s'o aibă încă mai departe. În locul unui om vărsând pe nas ca un zmeu focul patimei sale și întinzând dinții să mănânce jeratec ca un cal năzdrăvan, e un popor întreg. Germanul învins nu se rezignează.

El nu caută în el pe vinovatul catastrofei, ci aruncă răspunderea asupra aceluia pe cari i-a atacat. Propria lui însănătoșire-i e indiferentă, numai să cadă asupra dușmanului urgiile Iadului.

Din colțul lui, Quidde, acum gârbovit de bătrânețe, judecă. Răspingând pentru el ispita nebuniei încunjurătoare, el cere poporului său un curajos examen de conștiință, o hotărîre eroică împotriva propriei lui dureri și sfătuește să se crească noua generație, sălbătecită sistematic, după principii de bunătate și de înfrățire.

Nu va fi ascultat. Dar vreme multă nu va trece în Germania lui Ludendorff și Hitler și poate din nou, el va auzi cu urechile de om viu vechea constatare: Quidde a avut dreptate.

1924

STINNES

A murit acela care ținea în mâni firele tuturor intri-gilor împotriva păcii dreptului național, acela care a întrebuințat imense mijloace bănești și o energie fără pereche, o cutezanță fără margini, un absolut dispreț de orice risc în servirea Germaniei capitaliste. Căpetenia baronilor industriei întrupa ceea ce noua Germanie avea mai caracteristic: materialismul avid de dominație, pofticios de stoarcere și construcția uriașă care trebuia să-i servească în atingerea celei mai mari satisfacții.

Ridicat, dacă nu din nimic, măcar din cercurile nebăgate în seamă ale câștigului obișnuit prin mijloace obișnuite, el și-a făcut aripi, nu atât prin ambiția sa proprie, cât prin împingerea spre înălțimi a unei societăți dispuse cu patimă a escalada cerurile.

Dar pornirile lui furioase către culmile puterii prin ban, numai prin ban, n'ar fi ajuns atât de repede dacă, după viziunile nebune ale nației sale, sfărâmate de rezistența morală a lumii civilizate, n'ar fi urmat față de înfrângere

atitudinea pe care măcar trei șferturi din societatea germană o urmează până astăzi.

Pentru doritorii de revanșe, pentru iluzioniștii de putere Hugo Stinnes făcea o concurență puternică lui Ludendorff și venerabilului *Kraftmensch* Hindenburg. Omul care cumpăra tot, care exploata tot și, în fundul sufletului sătul de izbândă, își bătea joc de tot era o mângâiere pentru sufletele jignite de dispariția unei hegemonii de apăsare și stoarcere.

Azi, această mângâiere dispăre. Omul fără uniformă și fără gloriolă s'a dus în mormânt, trăgând cu dânsul acolo o iluzie germană mai mult. Iar opera lui se va destrăma. Vor trece luni numai, și nimic din ea n'o să mai învie. Materialismul în sine nu poate avea decât victorii trecătoare, dar, când se adaugă și individualismul aventuros, și mai trecătoare e opera lui.

Iar cei cari cred în altceva decât în munca pentru aur și în aurul pentru plăcere, pot privi încă odată cu o satisfacție intimă la zădărnicia clădirilor, oricât de mărețe, în care sufletul omenesc n'a fost întru nimic și care pentru aceasta în nimic sunt menite a se preface.

1924

LXXIII

HELFFERICH

Germania turburată de neîmpăcate uri, contra altora și contra ei înseși, nu mai are nevoie să-și ucidă conducătorii. O fatalitate-i culege acum unii după alții. După cei uciși de glonte vin cei pe care-i lovește o soartă îndărătnică.

Strivit și ars într'o oribilă catastrofă de cale ferată, în momentul chiar când, pe deplin întărit, revenea pentru noi încăerări pătimașe, Helfferich lasă, ca și Stinnes ieri, un loc care nu va putea fi împlinit de altul.

Acest omuleț slăbănog, numai nervi și în nervi numai zbucium, fusese cândva unul din întelepitorii la războiu. Văzuse ca și ceilalți corifei ai atacului deslănțuit contra libertății lumii cum opera nefastă piere prin blăstămul păcatului care-i dăduse naștere.

Dar, cât despre aceea, sigur de puterile poporului său, de capacitatea lui, incontestabilă, de a se reface după înfrângere, el nu se dădea bătut.

Versailles era pentru dânsul o rană care nu se putea închide. A, să fi fost învinși dușmanii, ar fi plătit până la

istovirea puterilor lor! Doar restul lumii nu merită decât soarta sclavilor... Dar Germania s'ar înjosi ispășind, ea, care a fost cruțată de grozăviile războiului, măcar cu banul ei, pe care-l ascunde, dar îl are.

Atunci, cu toate puterile unei cugetări fanatice, ale unui temperament pornit pe bătaie, el s'a apucat să stârnească tot ce nenorocirea și mizeria, de o parte, tot ce trufia și setea de a domina, de alta, pot să aibă mai neîmpăcat pentru a sfărâma « lanțurile » Germaniei sale.

A văzut rezultatul criminal ieșit din excitările lui neobosite și, oricât s'ar fi jurat că n'are nimic cu oamenii, ci numai cu politica lor, s'a bucurat în adâncul conștiinții sale.

Oricât de înverșunată în ura ei, societatea germană a trebuit să capituleze. America, până ieri șovăitoare în filantropia ei, a recunoscut că puțința de a executa tratatul este. S'a pregătit o bază pentru conviețuirile viitoare.

Aceasta nu putea s'o ierte însă omul în sufletul căruia ardea iadul furiilor nesatisfăcute.

Astăzi el e o mână de cenușă. Dar flacăra din el va trece în alții și în alții, pentru nenorocirea lor și a omenirii. Căci niciodată instinctul cel mai barbar nu poate face atâta rău ca o cugetare metodică rătăcită prin pasiune.

AMINTIREA LUI BYRON

E ușor a comemora când ai uitat. Și cei comemorați cu mai mult zgomot sunt aceea asupra cărora de multă vreme a trecut valul greu de mituri al uitării.

E și cazul lui Byron, care iese din nou la suprafață, în legătură și cu unele nevoi ale Greciei de azi, împovărat de amintiri biografice, de liste bibliografice și de anecdote discutabile, dar fără acea atmosferă de mișcată înțelegere care singură face valoarea unor asemenea serbări.

El a fost furtunosul reprezentant al unei stări de suflet, violente, dar trecătoare. Ieșise lumea din vârtejul epopeii napoleoniene, și el însuși plecase din imensul amestec omenesc, stropit larg cu sânge, al Revoluției. Oștile tricolorului străbătuseră Europa, apropiind țările și amestecând neamurile. Omenirea se deprinsese a trăi mai larg, în vaste îmbrățișări, de ură și de prietenie, pe care nu le mai cunoscuse.

Un cadru unic se deschisese și poeziei. Personalitatea exagerată până la nebunie a oricui se putea cufunda în

undele răscolite ale veacurilor și putea să sboare până în fundul zărilor geografiei și legendei.

Supraom, cuprinzând vulturește totul cu priviri de îndrăzneală și de sfidare, călător călcând împărătește țărna tuturor regiunilor și spintecând rezistența oricăror obiceiuri tradiționale, astfel porni tânărul Englez având o singură călăuză: steaua, neconținut întunecată de negura pasiunilor, a egoismului său imens.

Astfel a răscolit tot ce poate încăpea în domeniul poeziei, dar nu s'a oprit cu credință și cu iubire nicăeri. Și n'a respectat măcar instrumentul poetic cu care lovea, în toate stâncile, și din ele ieșea foc mistuitor pentru dânsul, dar apă răcoritoare pentru nimeni.

Iar, admirându-l azi, îi găsim o singură lipsă, dar hotărâtoare: fiind poet așa de mare pentru el, l-am fi dorit cât de puțin și pentru noi.

UN OM CUVIINCIOS: CONSTANTIN BURDEA

În Banat a murit un om cuviincios. Acum câțiva ani, când nimeni nu se putea gândi la un războiu de desrobire, când Ungurii erau mari și tari în Monarhie, cu toate încercările desperate ale Vienei de a înșela pe naționalități, când nu se putea zări un sfârșit al acestei dominații păgâne, erau oameni care-și puteau zice că esențialul e să se capete cât mai multe concesii pentru ai lor, indiferent de condițiile în care ele s'ar cere. Astfel s'a alcătuit, dacă nu un partid întreg care să lucreze prin Unguri contra Ungurilor, un grup românesc ai cărui membri lucrau fiecare pe sama sa pentru a smulge din gura lupului tot ce era cu putință.

Fiecare lucra și după temperamentul său. Când el era violent, pornit, «amicul Ungurilor» trecea dincolo de linia de purtare pe care și-o impusese și astfel el avea tot aierul că a părăsit tabăra sa națională pentru a trecea în alta. Așa a făcut episcopul Vasile Mangra, pe care valul l-a luat înainte, ducându-l în vâltoarele trădării, în care s'a înecat moralicește, clericul român devenind mitropolitul maghiar al Românilor de peste munți în vremea când România liberă sângera pentru dânșii.

Alții, mai stăpâni pe dânșii, se opreau înainte de a trece pragul blăstămat spre care erau ispitiți.

Opinia publică românească-i apropie pe unii de alții. Pactarea cu dușmanul național interesa, nu punctul până la care mersese fiecare. Pentru ai lor ei erau ca morți, oricât de sus ar fi plutit fantasma existenței lor politice.

Printre asociații cunoscuți ai guvernului unguresc era Bănățeanul Constantin Burdea.

Prin sprijinul oficial Burdea a ajuns un om puternic în ținutul lui, acela fără care nimic nu se putea face. Comunitatea de avere devenise aproape vistieria lui personală; agenții lui erau înălțați în funcții. Mâna lui nevăzută se simțea în toate.

Și iată că războiul a izbucnit. El a făcut inutile vechile legături cu maghiarimea, taxând de criminale pe acelea care după aceea ar mai fi avut loc.

Dar iată deosebirea.

Alții după aceea au căutat mâna, plină de sângele nostru, a biruitorului de o clipă. Aici la noi ei se bucură de multă considerație, joacă un rol politic și aspiră la situații în Stat. Burdea a făcut altfel. Și-a dat sama că, vinovat ori ba, i-a scăpat de sub picioare baza vieții sale publice. S'a tras deoparte ca un animal rănit, căutând peștera unde să poată muri în pace. Și oamenii de acolo i-au făcut singura grație care se poate: l-au uitat.

Burdea mai cuviincios, judecătorii lui mai cinstiți față de țara lor.

Aceasta era de constatat.

WILSON

A murit omul prin ale cărui idei, — intrate în cercul de visiune al diplomaților la capătul războiului, impuse prin valoarea intervenției americane și menținute cu o energie nesguduită, — trăim noi astăzi între hotarele Statului național aproape deplin, întemeiat prin voința însăși a marii majorități de locuitori ai lui.

Și, dacă ideile lui ar fi fost sincer adoptate până la sfârșit, astăzi Societatea Națiunilor n'ar fi prea adeseori redusă a exprima desiderate, ci în legătura ei, primită cu convingere adevărată, s'ar rezolvi toate problemele încă deschise și care vor rămânea probabil tot astfel până la noi vărsări de sânge.

Acel care a izbutit a stabili o așa de binecuvântată realitate și a începe îndeplinirea unui și mai îndrăzneț program a jucat un astfel de rol, unic în istoria omenirii, prin două împrejurări care nu pot fi în destul de prețuite.

A vorbit în numele unei țări, mare cât o lume, care era în deplin acord, măcar în ce privește sfântul principiu.

al liberării popoarelor prin dreptul lor de autodecizie, cu șeful său oficial. Și, mai ales pentru că propunerile lui nu veneau din chibzuirea cât de deșteaptă, a unei situații de fapt, ci din tezaurele neprețuite ale unei ideologii la care ajunsese prin gândirea unei vieți întregi.

N'a fost o lecție mai usturătoare decât aceea care s'a dat Europei, mândră de cugetarea ei milenară, de către acea societate americană pe care cei mai mulți o considerau ca închinată cuceririlor materiale.

Un binefăcător al omenirii s'a trecut din viață. Nu însă fără a lăsa formula, simplă și mare, prin care opera lui poate fi continuată.

Dacă Wilson ar mai fi rămas să conducă soarta marii Republici de peste Ocean, dacă ar fi reușit să miște mai departe opera de împăciuire politică la care i se ducea gândul, el ar fi trecut poate și la alt capitol din orânduirea lumii: la acela, așa de important și de greu, al noilor așezări economice.

Am ajuns acolo, în adevăr, încât războaiele nu mai sunt pornite din capricii sau pasiuni de suverani, atât de reduși în acțiunea lor, nici din neastâmpărul unei clase militare, nici din furia nesocotită a unor mulțimi fanatisate, ci din necesitatea, — tristă necesitate! — de a învinge, altfel decât prin calitatea și cantitatea producției, pe un adversar economic.

Trăim în faza asasinatelor în masă, cu milioanele, pentru a servi interesele producătorilor industriali, cari strâng o nație întreagă în jurul avântului de cucerire, de înlăturare, de cotropire.

A stâmpăra această furie de producție anarhică și prea adesea ori inutilă, a cruța și mijloacele naturii și energiile umanității, a distribui roluri prin care popoarele să se completeze în loc să se împiedece, a supune munca rasei noastre unui program din care să poată folosi oricine, această reglementare ar fi, fără îndoială, după aceea a Statelor Naționale de drept național, cea mai mare pe care, astăzi, o poate dori conștiința lumii.

A stabili apoi, după mulțămirea cui se află în Statul pe care l-a vrut și a știut de ce-l vrea, și aceea a muncitorului care lucrează la ce și-a ales și, știind că ajută la altceva decât câștigul capitalismului, adesea anonim, a pune problema socială ca și cea politică pe bazele conștiinței umane, aceasta ar încorona opera lui Wilson.

Cine o va face cândva, atâta timp după moartea inițiatorului, nu va uita însă tot ce se cuvine acestuia.

LXXVII

CEL CARE DISPARE

D-l Venizelos nu e în momentul de față nici președinte al unei Republici care se va proclama, nici președinte al unui Consiliu de Miniștri care a fost, nici șef al unui partid care se destramă, aici, cu toate aclamațiile de dio care l-au întovărășit în drumul către locul de înmărcare, idolul unui întreg popor.

Venit ca să hotărască soarta Greciei, de unde plecase în omul pe care l-a urât, el și-a pierdut liniștea bătrâneții, sănătatea ultimilor săi ani și iluziile despre pacea între cari s'a născut. În urmă-i rămâne cea mai înviersunată luptă între partide și între indivizi, cu perspectiva zilnic deschisă asupra unui războiu civil, în care nu e măcar scuza unor mari idei care se ciocnesc, unor sentimente nobile care se exclud, ci numai pofta de a parveni și a domina, blăstămul democrațiilor celor mai rele.

Un tragic sfârșit pentru omul venit din mijlocul celei mai curate lupte naționale pentru a pune capăt, el, cretanul, frământării de partide din Atena. El însuși, a

174
CĂMERE CARE AU FOST

fost absorbit de acest spirit de partid, nesimțitor pentru orice interese superioare calculelor sale. Incetul pe încetul a alunecat pe povârnișul rostogolirilor de ambiții neînfrânate. În loc să fie stăpânul unei țări, a ajuns robul unei grupări, cea din urmă, dar asemenea cu celelalte. Ai săi i-au întetit pornirile de a se substitui suveranului și au făcut nenorocirea unuia ca și a celuilalt.

I-au sfărâmat cu voce sau fără voce pe amândoi. Ei însiși, au ieșit zdrobiți din luptă. Invingătorii chiar, creatorii de mâne ai unei republici improvizate, nu sunt decât uneltele castei militare revenite, după două decenii, la puterea tiranică asupra Statului.

Cel care dispăre n'a luat totul cu dânsul.

A lăsat marile învățăminte ale unei tragedii politice care se precipită.

LXXVIII

IOAN HUSS

Boemia a celebrat aniversarea lui Ioan Huss. Boemia în cea mai mare parte a ei, nu numai aceea care urmează în domeniul religios pe căile marelui « eretic », ale martirului ars pe rug pentru că, în folosul obștii poporului, credea altfel decât Sfânta Biserică singură mântuitoare de suflet.

Căci amintirea predicatorului unui crez mai apropiat de mulțime, căreia i se dădea dreptul de a înțelege Scriptura și de a participa prin entuziastul ei cântec la serviciul divin, se ridică deasupra certelor aprinse și luptelor sângeroase, întocmai precum la Constanța, în timpul suferinții celei din urmă, nobila figură a celui care credea se înălța deasupra flacărilor furioase ce-i mistuiau carnea.

Simbolul afirmării înseși a dreptului la viață al națiunii. Husitism ca al luptătorilor lui Ziska era în sufletul acelor legionari cehi cari până în depărtata Siberie duceau neînfrânta lor hotărîre de a-și învia, după trei secole de robie, patria. Și astfel nu e decât drept ca în

ziua triumfului să nu se uite acela din al cărui suflet s'a rupt biruința.

Noi, al căror scris românesc a început acum cinci sute de ani dela ucenicii lui, ne asociem și pentru aceasta din toată inima la comemorarea din Praga.

1925

LXXIX

UN NEASIMILABIL: MATEI CANTACUZINO

Cu Matei Cantacuzino, a cărui figură nobilă încercăm s'o schițez acum câteva săptămâni, când se aduceau omagii cuvenite marelui profesor și avocat, oratorului de o rară distincție, dispare nu numai o elegantă figură aristocratică din viața noastră publică, nu numai un diletant plin de o cavaleriească grație în politica românească, dar și tipul neasimilabilului cu viața de astăzi.

Pentru a se impune cineva în jocul partidelor actuale se cere ori complecta lipsă de scrupul și de caracter, ori o nemlădioasă hotărîre. Originea și educația lui Cantacuzino îl puneau la adăpost de orice greșală în cea dintâi direcție, dar îi lipsea, din nenorocire pentru rolul ce ar fi putut să aibă, însușirea cealaltă.

Îl interesa pe dânsul atitudinea sa, determinată de criterii estetice, și nu soarta însăși a luptei în care o clipă fusese amestecat.

Dar, dacă el n'a putut fi un dominator, memoria lui va rămânea curată, tocmai fiindcă a rămas un neasimilabil.

MIHAIL RISTICI

Se anunță moartea diplomatului sârb Mihail Ristici.

Dintr'o familie care a mai adus servicii Statului sârbesc, Ristici, care a fost între timp ministru la Paris și la Roma, era, de sigur, dintre cei mai pregătiți pentru delicatele funcțiuni pe care le-a îndeplinit, în zile din cele mai grele pentru nația sa. În afară de ce a putut să ajute însă cauzei sârbești, el e vrednic de a fi pomenit de oricine l-a cunoscut, pentru alesele sale calități sufletești, pentru bunătatea și blândeța sa, pentru fineța deosebită a purtărilor sale, și nu mai puțin pentru ideologia sa înaltă pentru credința mistică, aproape religioasă, pe care o avea în dreptatea care, orice ar fi, trebuie să biruiască.

Era la București în momentul când furtuna de ură austriacă a pornit asupra micii lui patrii. Il trimeseseră din Italia la noi, unde cunoștea și era cunoscut, ca să vadă cu ce am putea să ajutăm strâmtorarea Serbiei amenințate. Il văd în acea zi de 1 Iulie 1914, în localul Legației din Strada Dorobanților, pe care plecarea lui îl golise de mobile și care în această părăsire era ca imaginea țării sărace și lipsite

de sprijin. I-am arătat adâncea părere de rău pe care o simțiau toate cugetele drepte că Statul român nu poate face nimic pentru o așa de dreaptă cauză. Iar bătrânul, ridicându-se cu un avânt de luptător, a spus așa:

— În Belgrad sunt toți ai miei și toată averea mea; am pe mama mea bătrână acolo. Austriecii pot distruge ce vor. Distrugă! Dar dreptatea noastră tot va birui.

Și el a avut dumnezeiasca mulțămire de a o vedea pe deplin satisfăcută.

1925

O AMINTIRE DESPRE TOMA STELIAN

S'a vorbit de calitatea de bun «soldat» al partidului liberal pe care a avut-o Toma Stelian.

«Soldat?»

Dacă aceasta înseamnă om cu soldă, desigur că răposatul n'a fost «soldatul» nimănui.

Dacă e vorba de un ascultător al oricăror porunci venite dela un stăpân neînduplecat, atunci el n'a sămănat cu aceia cari la un gest din partea creatorului lor dau răspunsul credinței comune.

Cum era Stelian față de partidul său, o arată următorul caz:

Se aduna în 1914 comisiunea pentru reforme. In ea întrase și un reprezentant al opoziției, declarând că înțelege ca schimbarea constituțională să plece dela Adunările înseși.

La întâia ședință însă șeful partidului a venit cu lucrul gata făcut, considerând pe membrii comisiunii ca pe niște simpli dătători de iscălituri. Stelian prezida. Cu acea

demnitate care a fost podoaba vieții sale, el s'a ridicat imediat, și protestul a venit dela dânsul. Incercarea de impunere a căzut prin aceasta.

Așa «asculta» Toma Stelian.

1925

TOMA STELIAN

Cu Toma Stelian se duce dintre noi, după o lungă și cu îngrijire ascunsă agonie, ferită de dușmani și de prieteni, un om.

Fiul de burghez sărac din Oltenia, ridicat prin singurele sale merite, printr'un talent mai fin decât al multor purtători de genealogii ilustre, prin darul unei elocvențe formate la cea mai bună școală franceză, în care fiecăare cuvânt, fiecăare gest își are însemnătatea, prin știința al cărui maestru ajunsese, nu și-a prostituit demnitatea omească înaintea niciunuia din idolii de carton ai protipendadelor și credităților.

De aceea, membru influent al partidului liberal, fostul ministru al Cabinetului Sturdza a fost încunjurat, în era nouă a partidului său, era oamenilor de casă și a parveniților ajunși în genunchi, de cea mai pătimașă ură, ascunsă în formele celei mai convenabile ipocrizii. Tot ce se poate pune în lucrare a fost întrebuințat pentru a desgusta pe un om, pentru a-l izola, pentru a-l face uitat.

Prin ultima lui voință Stelian interzice fățarniciei de a-i aduce un omagiu care ar fi o insultă pentru memoria lui.

E singura-i răsbunare, de aceeași discreție ca și toată viața lui.

1925

LXXXIII

UNUL PE CARE NU L-AM UITAT: GENERALUL LAFONT

O văduvă și două fiice vin din Franța prietenă ca să îngenunche la un mormânt. După atâția ani dela sfârșitul războiului care ni-a mărit și înălțat țara, pentru întâia oară se trezește astfel, public, amintirea aceluia care pe pragul triumfului a fost smuls serbătoririi: generalul Lafont.

Fuseserăm siliți a înceta lupta. Armele noastre se cărau cu grămada în depozitele trufașilor învingători. Delegatul lor, un « ministru » de ocupație, un Român, venia la Iași și constata că « mâncam prea bine » și se mai putea lua ceva pentru biata Germanie flămândă. Uniformele stăpânilor răsăriau pe străzile Iașilor unde-și făcea zilnic plimbarea colonelul care-și dădea aiere de guvernator.

Reprezintanții aliaților noștri plecaseră, noaptea, dela o gară de suburbie, Regele, Regina, furișându-se pentru a-și lua rămas bun. Chipiurile roșii dispăruseră. Dar între aceia a căror vedere singură inspira încă speranța

era, în haina lui civilă, purtată cu distincție, un ofițer francez încă tânăr și voinic, sprinten și mândru, generalul Lafont. De câte ori din convorbirile cu dânsul s'a desprins încrederea în rezultatul final!

Profețiile lui se apropiau. Ceasul liberării stătea să bată. Atunci o undă nouă de suferințe se abătu asupra noastră. Și una din victimele bolii, ostnelilor și lipsurilor a fost el. În căsuța dela Copou, el s'a stins strângând mâna colegilor săi, cu mintea trează, arătând cum cade la datoria lui un ostaș. Și o lume imensă-l întovărășea apoi la locul lui de odihnă pe acela care murise între noi și pentru noi.

Doamnă Lafont, soțul d-tale iubit e în pământul nostru, dar mai mult încă în inima noastră.

LXXXIV

DOCTORUL BOTESCU

S'au adus la București rămășițele doctorului Botescu, mort în îndeplinirea datoriei sale de medic și de Român în cele mai triste zile ale războiului de unitate națională. Politica noastră nu s'a întâlnit cu politica lui, dar e o datorie pentru oricine vorbește publicului românesc să îndrepte către dânsul o amintire recunoscătoare.

Partidul său îi dăduse grija sănătății publice, în orașul tuturor miasmelor. Nici nu s'a gândit să-i impue a îndeplini de fapt sarcina sa. De-asupra unei lumi sistematic neglijate, din vechiu orientalism leneș, se urmează nume indiferente de funcționari cari iscălesc în registre și primesc leafa.

Botescu a înțeles lucrul altfel, și ani întregi de zile el și-a distrus popularitatea electorală umblând din tainiță în tainiță, din speluncă în speluncă, în dorința de a însănătoșa imensa capitală împuțită.

Cu aceeași hotărîre, cu același entusiasm s'a pus el în serviciul unei armate pe care o copleșeau cele mai teribile boli. Din lagăr în lagăr, din spital în spital alerga el,

aducând ajutor și mângâiere. În mijlocul nespusei suferințe, în fața agoniilor sfâșuitoare el își păstra vioiciunea și avântul; pe fața lui bărbătească era chiar ca o ultimă licărire de viață. Până ce boala cumplită s'a prins de dânsul și l-a zdrobit.

Din nou amintirea ceasurilor mari trece asupra noastră, și în fața profitorilor se profilează umbra mustrătoare a martirilor.

1925

UN OM DE BINE: GHEORGHE DIMA

Ardelenii au dus la mormânt pe una din cele mai respectabile personalități pe care le-a produs în a doua jumătate a secolului al XIX-lea România de peste munți.

Brașoveanul Gheorghe Dima era icoana însăși a meritului modest, aproape timid, a omului de muncă pe care-l mulțamește numai rodul silințelor sale oneste, a omului de talent care caută a se despersonaliza pentru a intra numai, ostaș devotat, în rândul acelor cari, solidar, continuă și înalță o tradiție.

Acest compozitor muzical n'a înțeles arta sa ca o magie străină de viață și superioară ei. Crescut în cele mai bune tradiții germane, vrednic de recunoașterea acelor cari în străinătate pot fixa, neinfluențați, rangurile, el a pus priceperea sa, dorul său în serviciul ideii naționale fără a crede că prin aceasta el e mai puțin un fervent adorator al muzicii internaționale.

Elevii lui din Cluj au de păstrat dela dânsul cunoștinți care nu se întâlnesc pe toate drumurile. Dar mai presus

de toate un lucru: convingerea prin exemplu că pentru a fi un «maestru» nu se cere niciunul din caracterele exterioare pe care le poate da, pe nimic, orice frizer și orice croitor, că divina creațiune poate trăi și într'un simplu corp de burghez, credincios nației sale și părtaș disciplinat al vieții sociale.

1925

UN CREATOR: ANGHEL SALIGNY

Bătrânul pe care l-au dus la mormânt ieri reprezintă altceva decât o pricepere tehnică și o mare putere de a munci, altceva și decât triumful, pe deplin răsplătit, al ostinelilor sale și acele nesfârșite legături care au umplut un moment de o lume amestecată casa în care el a lucrat neconținut până la ultimele zile din viața sa.

Anghel Saligny a fost unul din corifeii unei generații spornice, al mănunchiului de creatori căruia-i datorim atâta din ce are și din ce poate astăzi țara.

În oamenii aceștia cari erau în plină vigoare pe la 1880—90 trăia conștiința că România nu e un teren de exploatare pentru norocoși și nici o arenă nepăzită, prin culoarele subterane ale căreia aleargă intriganți ca să ajungă mai răpede decât aceia cari în vederea tuturor aleargă la suprafață. Ei aveau credința adâncă a necesității creațiunii.

Nu erau atunci hotarele vaste ale României Mari și nesfârșitele mijloace pe care le oferă astăzi o admirabilă situație în lume.

În cuprinsul mic însă s'au făcut planurile mari, și ele au legat numele lui Saligny de podul de peste Dunăre și de alte memorabile înfăptuiri.

De ele nu-i plăcea să vorbească. Dar, când, la Iași, a văzut cu ochii dureroși cum s'a făcut fără spirit creator războiul, el, căruia i se dăduse de formă grija munițiilor, care au lipsit, mi-a mărturisit mișcat ce grea răspundere și-au luat, în preocupările meschine de joc de șah, răii gospodari ai unității naționale.

Nu credeți că apusul acestei vieți deprinse cu alte metode și alte scopuri a fost întunecat de melancolia pretențioaselor vremi sterpe ale epigonilor?

LXXXVII

NICOLAE MILEV

Pe străzile Sofiei a căzut scaldat în sânge Nicolae Milev. Ziarele noastre au dat o scurtă biografie a celui asasinat mișelește de o brută incapabilă de a lupta altfel. Au spus că ucisul era profesor, că a condus mult timp ziarul « Slovo », că era un adversar al egalizării prin îndobitocire cu forța care se chiamă comunism fiindcă e comun.

Țin să adaug, dintr'o țară pe care Bulgaria n'o iubește și i-a arătat-o în chipul cel mai brutal și mai jignitor, ce mai trebuie ca să onorăm, din punctul de vedere al culturii pe care orice om o poate aprecia, amintirea acestui om.

Milev era poate cel mai cult om la vecinii noștri. Istoric stăpân pe cele mai sigure metode, povestitor calm și interesant, aproape desbrăcat de prejudecățile așa-zise naționale, el scria limba franceză cu precizie și cu grație. Cred că nu mă înșel spunând că admirabila foaie franceză din Sofia care și-a schimbat după războiu numele în *La Bulgarie* e opera lui, cred chiar opera lui exclusivă.

În ultimul timp, el a încercat să reia relațiile cu noi. Anumite amintiri erau încă prea recente, și n'a fost cu putință.

Trebue să afirm însă că n'am refuzat fără o adâncă părere de rău.

1925

LXXXVIII

GH. M. MURGOCI

Lunga și nespus de dureroasa agonie pe care Murgoci o purta în mijlocul prietenilor îndurerați a luat sfârșit. Marele muncitor, sufletul preocupat de neconținută emiteră a ideilor, de creațiunea veșnic nouă a plecat spre singura odihnă pe care demonul din el nu o va tulbura.

E greu de spus în câteva rânduri de ziar ce pierde în el știința românească. Ani întregi de muncă i-ar fi putut el cheltui încă pentru cunoștința mai adâncă a pământului care spunea acestui fiu dorit al lui toate tainele sale. Opera definitivă pe care în deslănarea capricioasă a vieții lui a tot zăbovit-o s'ar fi putut înjgheba. În străinătate, unde numele lui era rostit cu un deosebit respect, am mai fi avut ani întregi un reprezentant de prima ordine al intereselor noastre. Geolog, și prin aceasta geograf, el n'a rămas cu totul străin niciunui domeniu de cunoștințe privitoare la România. Și, când era vorba de a comunica prin graiu sau prin scris rezultatul cercetărilor sale, totdeauna poetul se amesteca: un poet cald și îndrăzneț. Cartea lui pentru școlari e o capodoperă a geniului și ar

trebui tradusă pentru folosul atâtoro cari s'ar lumina printr'însa asupra ființii noastre teritoriale.

N'am văzut om în care spiritul să cerce mai mult a domina materia, de mult deficientă. Aproape distrus, acum câteva luni încă, el făcea conferințe și lecții de o sfâșietoare frumuseță.

Și astfel ceva din glasul ultimelor lui rostiri pare că a rămas definitiv în jurul nostru.

1925

LXXXIX

L V O V

Prințul Lvov s'a stins într'o localitate din Franța. Iși mai aduce aminte cineva de marele senior cu tendințe « democratice », care, îmbătat de lecturile sale și întetșit de spectacolul luptelor din « dumele » de grație ale țarismului « constituțional », a crezut că odrasla unei vechi familii aristocratice poate domina valurile, odată răscolite, ale unei revoluții la un popor incult și dezorientat?

În starea de spirit a seniorilor francezi din secolul al XVIII-lea, acest cneaz rusesc a socotit că o poate face, și, lăsându-se prins de ambițioși cari n'aveau nici ideile, nici instrucția, nici creșterea lui, a consimțit, cu naivitate, ca numele său, până atunci puțin cunoscut în străinătate, să fie legat de întâiul act, zăpăcit, al unei mari catastrofe politice și sociale.

În mizeria unui exil fără capăt el a înțeles ceea ce mulți ca dânsul din clasa lui nu înțeleg: că sunt pe lume atâtea sporturi agreabile și deloc periculoase pentru

persoane fără o ocupație serioasă, așa încât nu e nevoie ca timpul gol să fie întrebuințat la prăbușirea unei ordini de lucruri și la dărâmarea unei patrii.

1925

PETRU PONI

În tumultoasa viață politică de azi se uită ușor și aceia cari, fără a fi bătrâni, nu se amestecă, din desgust, în triviala ciocnire a nesățioaselor patimi. Cu atât mai mult aceia cari, făcând parte din generații aproape total dispărute, nu mai puteau da vieții de astăzi decât acest așa de puțin lucru: un model de cinste, de rezervă, de modestie și de muncă.

Astfel vestea că Petru Poni și-a isprăvit lunga viață de optzeci și patru de ani și că are parte, în sfârșit, de odihna la care de mult râvnea, nu va trezi o deosebită emoție într-o vreme care simte nevoie de alte temperamente și de alte direcții.

Dar ce frumoasă înfățișare a omului din rândul celor cari au întemeiat cultura acestei țări! Neclintit la datoria sa, neiertător numai față de sine, plin de bună-tate față de neajunsurile și greșelile celorlalți, purtător în orice împrejurări al socotelii chibzuite și al vorbeii de împăcare, astfel a fost Poni. Că bătrânul senin care stătea în fața acestei lumi crispate era unul din marii

chimiști ai țării, că el contribuise la organizarea învățământului ei, că fusese sfetnic al Coroanei pe vremea când această demnitate impunea respect, cine ar fi crezut-o!

Când se va scrie însă un Plutarh al nației sale, Petru Poni își va avea de sigur locul în el, în rândul cucernicilor înțelepți și al făcătorilor de pace.

1925

ALEXANDRU MARGHILOMAN

Un om s'a stîns care a fost, cu sau fără voia sa — nu înaintea sicriului unde zace trupul său torturat vom sublinia-o prea mult — tragica victimă a unor grozave împrejurări.

De un mare talent oratoric, unul din acele talente care n'au nevoie să strige nici să facă gesturi, ci sunt numai afluxul nesilit al unui suflet vibrant, de o dezinteresare personală absolută într'o țară unde politicienii cei mai bogați sunt și cei mai nesățioși, de o perfectă amenitate în raporturi într'o societate unde cine se crede puțin își atribue dreptul de a fi brutal, Alexandru Marghiloman a fost o podoabă a vieții noastre politice.

Locul și l-a cucerit singur și fără artificii.

Nu i-a pregătit nimeni o situație, și el n'a dobândit-o prin alte mijloace decât ale talentului și priceperii. A venit însă războiul. Să spunem un adevăr: Marghiloman a greșit, și a primit cea mai grea pedeapsă: a înlăturării lui dela afacerile publice unde altfel el ar fi jucat și mai departe un rol de căpetenie.

Dar atitudinea lui n'a fost totdeauna aceasta. Mai mult decât odată el a înțeles bine, și mai mult decât odată cei mai fericiți decât dânsul, afară de doi: N. Filipescu și Take Ionescu, au șovăit către aceeași greșeală.

Dar pe dânsul momentul decisiv l-a prins tocmai în ireparabilul unei situații din care —, fără s'o fi căutat numai decât, dar pe care n'o primise cu neplăcere, — nu mai putea ieși.

Cu un gest duios omul se desparte de noi. Să-i răspundem, câți avem o simțire, cu un gest mișcat care se adresează tot omului.

AMUNDSEN

Vorbea un politician de duzină, ministru în guvernul « utilităților » momentane, și, punând în relief importanța activității sale și a castei de care se ține, arunca de sus — o, cât de de sus! — desprețul său Universităților, unde o mare parte din profesori, spunea el, sunt inferiori semenilor săi, ca și intelectualității care nu ar fi singura în drept a se mândri cu ce face și cu ce poate.

Era miezul nopții, și mirosuri cadaverice pluteau în Parlamentul călcărilor de drept. Fără voie am avut atunci viziunea pe care lumea întreagă o are astăzi când i se duce gândul către regiunile pustii ale Nordului încă nedescoperit.

Un om e acolo cu o ceată de credincioși. N'au avut parte la nimic din bunurile pe care le împrăstie politica arivismului și săturării. Minat de singura patimă a cuceririi pentru știință, acela căruia nu-i trebuie în știință lauri noi, a pornit cu un curaj de viking spre ghețele polului pentru a găsi sau a muri.

Și iată că nu e om cult pe coaja globului care să nu uite toate grijile și interesele zilei pentru a rosti, când s'a pierdut urma eroului, o rugăciune pentru Amundsen.

1925

XCIH

EPISCOPUL PAPP

S'a dus dintre noi, la vârsta când oricine poate crede că și-a plătit datoria față de lume și că perdeaua se poate lăsa asupra rostului său, trecătorul, episcopul de Arad, Ioan Ignatie Papp.

Răposatul, care a fost și un binefăcător al diecezei sale, reprezintă în episcopatul românesc tipul vechiului Vlădică, fiu de țăran, trăind aproape țăărănește în scaunul său ierarhic, purtând gospodărește grija unei « economii » de toate, care era pentru dânsul, dar și pentru poporul din care prin nimic nu se deslipise și nu înțelesese a se deslipi.

Ca odinioară marele organizator dela Oradea, pe care-l găseai în haine vechi de preot și cu cizme de drum lung, dar care strângea milioane pentru urmașii săi luxoși, Vlădica Papp a fost vechilul lui Dumnezeu asupra turmei sale românești.

Ajuns în fruntea ei pe vremea când mizeriile de partid nu cârmuiau o Biserică de luptă, care era adevărata oglindă a vieții naționale românești, el a știut totdeauna

să împace aparențele « convenabile » față de Stat cu o hotărîre de conștiință care se simțea, din fiecare cuvânt, a fi neînduplecată.

A fost pentru el o mare bucurie că puterile lui episcopale i-au fost confirmate solemn de Regele românesc. Cei cari au asistat la această ceremonie știu cât era de mișcătoare simplitatea patriarhală a bătrânului ierarh.

În seria episcopilor arădani el va rămîne ca o întrupare a unei modeste și simpatice tradiții.

1925

GHEORGHE VĂSESCU

La Paris a murit, de pe urma unei operații întârziate, colonelul Gheorghe Vănescu. Nu e la noi obiceiul să se vorbească prea simpatic, nici măcar în momentul plecării dintre cei vii, de un adversar politic. Și în Dorohoiul său Vănescu a dus, pentru partidul liberal, de care era legat prin tradițiile familiei sale — tatăl său a fost, mi se pare, ministru sub regimul terminat la 1888 —, o luptă hotărâtă contra întinderii și consolidării pe care nu le-a putut împiedeca, a partidului naționalist-democrat.

Dar, în afară de ceea ce și altfel mă leagă de familia lui — datorii de recunoștință ale copilăriei mele, care nu se pot uita, — trebuie să spun că ofițerul care în tinerețe, crescut la școala franceză, a fost mult timp atașat militar al României din Paris, a supraviețuit, după ieșirea de sub steag, în omul politic. Din vechea sa carieră iubită a păstrat o rectitudine de caracter, o loialitate în relațiile personale, un fond de cavalerism care-l deosebeau esențial de aceea, din partidul său și

de aiurea, între cari s'a găsit pe băncile Parlamentului de ieri.

În zilele grele ale înfrângerii și ale pregătirilor dela Iași, Văsescu a primit sarcina frumoasă de a supraveghea instrucția ofițerilor noi, cari trebuiau să conducă opera revanșei.

Și nu pot uita căldura pe care o puneă în această misiune, la care am fost asociat, între alții, și eu, și frumoasa încredere pe care o avea în izbânda dreptății noastre.

O figură din vechea noastră armată se duce, una pe care politicianismul n'a putut-o schimba.

1925

IOAN SLAVICI

Greșelile omului politic nu se mai discută la moartea lui; ele trec în domeniul istoriei, care nu iartă, când judecă în afară de patimile momentului, dar în acelaș timp și explică, puind pe fiecare în mediul epocii lui, în acele împrejurări în care a trăit și în mișcarea curentelor de care a fost împins și condus.

Fericit însă e acela care, în afară de direcția politică pe care, în conștiința sa, ori, din nenorocire, după interesele sale, a trebuit s'o urmeze, a dat rostire sufletului său, în clipele cele mai însemnate ale lui, în formele durabile ale literaturii. Cu ce sentiment de răspingere s'ar apropia cineva de amintirea lui Ion Slavici, dacă ar ținea samă numai de acțiunea lui dușmănoasă față de programul, neapărat, de unire a tuturor Românilor, de serviciile de sclav pe care le-a adus armatei de ocupație prin scrisul său, de injuriile pe care acel care a dispărut astăzi le-a adresat celor cari, după putința lor, au luptat pentru izbânda dreptului românesc!

Dar cât de mult se dă în urmă — și tot mai în urmă va rămânea cu vremea — vinovatul politic din vremea

marelui războiu când apare opera de tinereță și maturitate a scriitorului!

În vremea când se căuta fără succes, de ideologi și sentimentali cu scrisul ușor și fără durată, formula vieții noastre populare în deosebitele ținuturi, când tot mai palid în zorzoanele lui se făcea « țăranul român », « descoperit » de Alecsandri în așa-zisele lui « poezii populare », acest fiu de țăran din părțile Ardealului, Sârbu după numele lui adevărat, Slavici într'un limbaj mai « savant », a știut — poate influențat de un Auerbach, povestitorul german al vieții dela țară germane, căci Rosegger Tirolesul nu apăruse încă la orizont, și nu era vorba de idilele lui Bjoernsterne Bjoernson, — să deie cititorilor revistei junimiștilor sucul tare și gustos al adevăratei vieți populare, așa cum o văzuse, o trăise în ținutul său de naștere.

Țăranii lui Slavici, adevărați și energici, au intrat biruitori în literatura românească.

Vorba lor puțină și apăsată, exprimând sentimente, când dârze, când duioase, dar totdeauna de o mare demnitate umană, chiar și când erau aduși pe cărările păcatului, dădea nuvelei românești o înfățișare de realitate dramatică necunoscută până atunci. Se vedea întâia oară că nu e nevoie să crezi un țăran neexistent pentru a te mândri cu dânsul, că se poate trezi interesul și produce considerația fără a trece cu un pas dincolo de marginile realității.

Și totodată fostul seminarist făcea « preoție » și în acest scris de imaginație al său. Din toate aceste curente și mișcări se desfăcea o impresie de sănătate morală,

robustă și discretă, care n'avea nevoie să întrebuițeze mijloacele predicilor sarbede și bodogănelilor ipocrite.

Opera de atunci a lui Slavici este o contribuție esențială la educația poporului românesc.

N'am așteptat moartea autorului pentru a o spune.

1925

XCVI

REGINA MARGHERITA

Doliul Italiei pentru regina Margherita nu poate fi indiferent nimănui din cei cari au simțul supremei armonii pe care o dau frumuseța, continuată prin maiestatea unui mândre bătrâneți, inteligența deschisă către tot farmecul vieții și literaturii și nesfârșita bună-ate.

Italia a fost mândră de părul de aur, de luminoșii ochi albaștri ai reginei sale. Și, când, la un semn al ei, curtenții gândului, ai presei și ai artei găseau drumul la Curte, înobilând-o, se știa care e sufletul delicat care i-a vrăjit acolo.

Cele mai îndărătnice rezistențe republicane au fost astfel învinse. Pe Carducci l-au huiduit studenții pentru că a cântat pe doamna țării sale și a ajuns la glorificarea «crucei albe a Savoii». Dar, când el a stins, o mică mână prietenească a luat pentru țară biblioteca studiilor sale.

În Panteon, lângă bărbatul ucis de un barbar, ea se odihnește acum de cât a simțit și a ajutat.

Și soarta, bună pentru ea, a voit ca ea să se ducă într'un timp când un nou și măreț avânt prinde Italia ei.

1926

UN SUPRAVIEȚUITOR: M. PHEREKYDE

Cel mai cuminte dintre liberali a închis ochii la o vârstă când oricine e numai un supraviețuitor. Nu se poate zice că epoca din care venia Mihail Pherekyde a fost a unei desvoltări legale și morale a societății politice românești. Au fost atunci și « asasinate, procese scandaloase » și alte păcate și rușini pe care bătrânul Ion Brătianu, în interesul partidului său, a trebuit, după însăși a sa declarație, să le tolereze. Dar această vreme a fost mai presus de toate o operă de creațiune, și una la care au fost chemate, sub firma declarată a vechiului liberalism roșu, orice inteligență și orice energie românească.

Pherekyde arăta prin orice cuvânt și orice hotărîre a sa că vine din acea vreme. Mândru și vioiu, capabil de a impune și altora o ținută, afabil în legăturile personale, ca orice om bine crescut, modest față de marile sale însușiri și necerând nimănui cultul persoanei sale, el a dat vieții politice a țării două mari însușiri: o atitudine și o măsură.

Copiii scăpați de sub sfatul lui au luat-o razna. Peste țară, peste dinastie, peste drept, peste buna cuviință. Li-o fi spus vre-odată Pherekyde spre ce prăpastie se duc și ne duc? Oricum, el va fi murit cu durerea că a apucat un partid și a lăsat o hordă.

1926

XCVIII

LA SICRIUL LUI VASILE STROESCU

Marele om de bine și generosul binefăcător care, într'o vreme de seacă urmărire a câștigului, continua într'o glorioasă tăcere opera ctitorilor de pe vremuri, a fost dus la mormânt de toți aceia cari au știut de felul cum își răspânda ca o sămânță a sufletelor averea sa însemnată și de mulțimea al cării instinct e totdeauna sigur.

Cine n'a fost? Incepând cu cei cari îl iubeau mai mult, deși îi datorau mai mult. Biserica ardeleană, păzitoare a școlilor de pe vremuri, a vorbit în termeni mișcători de comoara care din inimă curată a mers, ani de zile, neprecupețită, către dânsa. Naționalismul basarabean a pomenit credința tare a boierului de peste Prut în dănuirea neamului pe toate tărâmurile lui și în menirea lui de a fi unit. Țărănismul și-a adus aminte că acest aderent al lui statornic a iubit clasa de temei a neamului nostru în Moldova de Răsărit. Apărătorii libertății omenești au stăruit să se știe că, pentru el, a fi liber a fost chemarea dumnezeiască a ființii noastre...

Dar de ce n'a fost cine n'a fost?

XCIX

BRUSILOV

Generalul Brusilov, conducătorul de pe vremuri al armatelor rusești din Galiția, a murit.

Ce departe părem de vremurile când, luni de zile, în neutralitate și în agonia luptei noastre de apărare, ochii tuturor erau îndreptați spre mersul acțiunii sale, când acest nume rusesc trezea speranțe nebune sau umplea de desnădejdea iluziilor înșelate!

Și, amintindu-mi de vremurile acelea când sufeream așa de grozave chinuri sufletești în țara cea mică, amenințată, învinsă, ruptă în bucăți, comparându-le cu această întinsă și frumoasă țară de astăzi, lăsată în pradă numai ambițiilor personale și dorințelor de îmbogățire, toată lumea amestecându-se, fără deosebire de rang în haosul poftelor deslănțuite, — ce curată și sfântă pare nenorocirea de ieri față de această fericire stropită de toate noroaiele intrigilor!

C

NICOLAE PAȘICI

Serbia a pierdut pe acela care i-a fost cel mai vajnic și mai cuminte apărător în ceasurile grele, iar în cele obișnuite omul cel mai chibzuit, mintea cea mai pricepută în a face fără vorbe, fără gesturi, fără atitudini, simplu, patriarhal, bătrânește singurul lucru — așa de greu de înțeles — pe care-l permit împrejurările mai tari decât toate teoriile. Iar Iugoslaviei, cu acest octogenar, îi dispare însuși creatorul, prin nespusă dibăcie unită cu hotărîrea eroică, atunci când se cerea, a ființii sale de astăzi. Se poate zice că de mult acest mare meșter al politicei mici și acest demiurg al mării politice — cât de greu se pot găsi în aceeași persoană cele două însușiri ce par diametral opuse! — era înscris în capitolele istoriei; de azi legenda va prinde figura lui, așezând pe moșneagul cu barba de sfânt în sacrele încăperi ale Panteonului național.

Era ceva dintr'un profet în acest politician. La 1913, când se negocia pacea dela București, el îmi zicea, cu acea liniște pe care o au numai vizionarii cu totul siguri

de ce prevăd: « Eu sunt bătrân și nu voi vedea Serbia întreagă; România întreagă o s'o vezi dumneata ». Și soarta, care de obicei, așa de crudă, oprește pe om în pragul faptei lui, i-a deschis largi porțile norocului, ca să lucreze și să izbândească.

Pentru Iugoslavia, unde — și acolo — e multă ură neghioabă între fiii aceluiași neam, până și moartea bătrânului aduce un folos care să răscumpere măcar în parte o pierdere ireparabilă: locul rămas gol e așa de mare încât oricine-și poate da seamă că numai printr'o apropiere a tuturor el poate fi întru câtva umplut.

1926

CI

Dr. VICTOR BABEȘ

Vinerea trecută încă dr. Babeș asista la ședința Academiei Române, al cărei președinte voise, ceruse să fie în ultima sesiune. Un atac de anghină de piept l-a luat Vineri dimineață.

Rolul pe care l-a avut în știința medicală acest septuagenar, rămas cu spiritul tânăr și vioiu până în ultima clipă a vieții lui, îl vor spune alții, cu competență. În lumea întreagă el era cunoscut, nu numai ca un mare învățat, ci, prin urmările practice ale descoperirilor sale, ca un binefăcător al omenirii.

Chemat în România, el părăsise, acum patru decenii, o strălucită situație în Ungaria, și de atunci a rămas legat prin toată munca sa de țara al cărei prestigiu l-a înălțat.

Cugetător a cărui minte se ridica mai presus de marginile specialității lui, a dovedit nu odată că problemele mari ale naturii și omului îi apar în toată maiestrea și în tot misterul lui.

Oricine prețuește intelectualitatea activă lucrând pentru folosul și mândria unei societăți întregi se va descoperi înaintea acestui mormânt.

CII

G. G. MĂRZESCU

Moartea lui G. G. Mârzescu, la vârsta când puterile nu sunt slăbite, dar o experiență prețioasă li se adaugă, este, de sigur, o pierdere pentru țară. Partidul de care se legase, și pentru că era o datorie moștenită dela simpaticul și spiritualul său părinte, nu mai are un om ca dânsul.

Ajuns tânăr la o înaltă situație, el a căutat să îndreptățească această favoare a soartei prin muncă încordată și printr'un sentiment deosebit al răspunderii cuvintelor și acțiunilor sale.

Niciodată vorba lui n'a fost spusă în zădar și niciodată fapta lui n'a fost determinată de un capriciu. De aceea era un om de autoritate.

Fost profesor la Universitate, Mârzescu era un om foarte cult și talentul său de orator nu se compunea din artificii și atitudini, cum e prea adesea cazul la noi.

Totdeauna avea vederile lui sprijinite pe o convingere profund onestă și aceasta se simțea la fiecare moment din desfășurarea discursurilor lui în adevăr frumoase.

Demn față de șeful său, hotărît, dar și curtenitor față de adversari, cu care putea să rămâe prieten personal, nu avea nevoie să recurgă nici la mojiție, nici la minciună. În relațiile cu dânsul aveai acel sentiment de siguranță care e condiția neapărată a unui vieți politice normale.

Din toată inima îl regretă oricine l-a cunoscut.

1926

CIII

VASILE BOGREA

S'a stins un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul.

A doua zi după o operație desperată, Vasile Bogrea a dispărut dintre noi.

Nația noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învățat dintre Români. Era un neîntrecut vorbitor și un profesor fără pereche.

Era un caracter vrednic de vremile antice. Era, în suferința lui de atâția ani de zile, un sfânt.

Și cei cari l-au urît și prigonit se vor descoperi mișcați în fața unei asemenea pierderi.

CIV

ION GRĂMADĂ

Oasele lui Ion Grămadă au fost așezate cu cinstea cuvenită în pământul țărișoarei lui. Tineretul de azi nu va fi știind cine a fost omul căruia i se aduc asemenea onoruri.

El a fost un om întreg și hotărît, pe lângă o inteligență și o cultură pe care le au puțini, dar vieța lui, cu sfârșitul ei glorios și tragic, este și o mare și frumoasă învățatură.

Scriitor distins, istoric căruia-i era păstrată cea mai mândră carieră, vorbitor ales, acest fiu de țăran bucovinean era legat de ceea ce idealismul d'inainte de războiu avea mai curat.

Războiul cel de acasă dela dânsul, a venit însă.

Austriecii au căutat să pângărească sufletele românești de acolo și silințele lor s'au îndreptat, stăruitoare, asupra acelor cari întrupau aspirațiile spre alt viitor.

Sub presiuni teribile, tânărul naționalist a scris contra ideii naționale.

Apoi, într'o decisivă fulgerare de conștiință, el și-a revenit. Un singur mijloc putea fi prin care să se șteargă

greșeala: să lupte cu pieptul lui pentru acest scop suprem al neamului.

A înfruntat moartea, a căutat-o: trupul său a fost sfârtecat de gloanțele acelor care atentaseră la comoara conștiinței lui.

Azi, când acei cari primeau pe Austriaci cu discursuri sunt miniștri, orice Român cu simț pentru înălțimile morale trebuie să se plece înaintea mormântului acestui martir al credinții și al pocăinții sale.

1926

CV

UN OM DIN BASARABIA: DONICI

Rareori în presa noastră s'a vorbit cu atâta duioşie de un scriitor pe care moartea l-a stins prea de curând. Aşa de Basarabeanul Donici, mort dăunăzi la Paris.

Au fost recunoaşteri, înduioşări, şi muştrări. Nu se poate zice că recunoaşterea i-a lipsit fiului celui pierdut, care, părăsind numele tatălui său, s'a întors în casa mamei sale şi a învăţat din nou limba pe care o auzise pe braţele acesteia. Venit din Petrograd sau din Moscova cu o adâncă iniţiare în viaţa literară rusească, împodobit cu prestigiul unui scriitor bine cunoscut acolo şi participând la cercurile cele mai distinse de intelectuali, aducând, va să zică, şi cunoştinţe noi şi un nou fel de a gândi, de a simţi şi de a scrie, el a fost cald îmbrăţişat în Bucureşti. Dacă boemul incorigibil pe care-l formaseră cenaculele moscovite ar fi avut stăruinţa de care nu sunt lipsiţi atâţia mediocri, el ar fi putut juca, în viaţa noastră publică, în care aducea credinţă în teamul nostru, un rol de frunte. Mulţi cari-l plâng azi ar fi putut ajuta.

Și bag de samă că nici unul n'a cetit acele amintiri despre revoluția rusească, pentru care i-am dat îndată prefața pe care o dorise.

Induioșarea e firească. Am avut și avem atâția Basarabeni cari datoresc nașterii lor în țara de peste Prut tot ceea ce au. Atâția s'au ridicat la situații nevisate și se bucură de averi pe care nici nu le întrevăzuseră.

El care, la Paris între Ruși, era apărătorul drepturilor noastre în Basarabia și care convinsese despre ele pe un Alexinschi și pe atâția alții, moare în cele mai triste împrejurări de sărăcie și părăsire, consumat de oftica pe care o culesese în viața lui vagabondă.

CVI

PRIBEGII « RUȘI » CARI SE DUC

Unul din șefii georgieni ai revoluției rusești a fost împușcat a doua zi după uciderea lui Petliura, pe străzile Parisului.

Altul, de aceeași origine și tot așa de necredincios față de biata lui nație oprimată de Rușii pe cari el îi îmbrățișa internațional, Ceidzè, cuprins de melancolie, și-a tras un glonte în cap.

Primate puțin timp dela trista dispariție a Basaraeanului Donici, după tată: Dobronravov, aceste știri rezesc o melancolică gândire asupra soartei oamenilor cari, fie și un moment numai, au uitat că omenirea se iubeste prin țara ta și prin nația ta și cu atât mai călduros, cu cât se iubesc acești mai aproape de tine. S'au pus la primejdie de vicață acești bieți Caucasieni și rezultatul a fost că internaționalismul lor a servit la biruința celui mai neîngăduitor și mai sălbatec din naționalismele care au fost și sunt, acela al Rușilor, sprijinit și pe formidabilă iluzie mistică de superioritate a rasei.

Se vor mai găsi oameni cari să joace un asemenea rol pentru ca astfel să mântuie?

CVII

SIMION PETLIURA

Ni-a fost un prieten — și să nu discutăm prea mult asupra sincerităților politice! — omul pe care l-au străpuns gloanțele ridiculului Schwartzbart, victorios asupra acestui voinic soldat numai pentru că revolverul permite lașilor a-și ajunge de departe ținta.

Poate crede sau nu crede cineva în rasa ucrainiană, și oricine cunoaște istoria nu va admite continuitatea istorică a Statului ucrainian, căruia nu toți filologii îi dăruiesc și o limbă ucrainiană.

Dar e sigur că în aceste ținuturi ale Niprului și Donului sunt alte legături cu Apusul decât în Moscova sau Petersburgul tuturor plagiatelor.

De aici a rezultat ideea de Stat ucrainiană, care, un moment, a râvnit și la Basarabia, unde a oprit-o vechea noastră conștiință « moldovenească ».

Comunismul Bulgarului de cetățenie românească Răcovschi a confiscat acest plăpând naționalism, care plânge azi pe mormântul Hatmanului, și noi suntem în stare a-i înțelege durerea.

CVIII

PALACKY

Boemia a sărbătorit amintirea lui Palacky.

El e creatorul sufletesc al Statului ceho-slovac de astăzi, chiar dacă, la un moment, metodele lui n'au fost acelea care puteau duce direct — dar venise oare vremea? — la imediata și întreaga libertate politică.

N'a fost un avocat cu fraza înaripată: agitația lui n'a strigat la răspântii; n'a ridicat un steag pe baricade. N'a fost măcar un poet care să fi cântat psalmii suferinții și îndemnul către răsplătire.

Istoric erudit, prezentând liniștit concluziile sale, teoretician legat de formulele unei gândiri filozofice, el a fost însă prin onestitatea superioară a scrisului și a vieții sale unul din acei oameni pe cari în țările civilizate se respectă și adversarii lor.

Omul dela 1848 e astfel viu și astăzi, în opera și în lugetarea sa.

Și cei ce-l sărbătoresc nu duc vieța lor la un mormânt, ci vin la mormânt pentru a lua vieța.

CIX

PRINȚUL VICTOR NAPOLEON

După « Regele » Franciei « Impăratul » ei se coboară în mormânt.

Philippe d'Orléans era un simplu exilat al istoriei, rătăcind în căutarea unui adăpost, căci de munca lui în țara lui nu putea să fie vorba. Figura lui se pierdea în nelămuritul care absoarbe pe oamenii desrădăcinați și fără perspective de acțiune. Pe lângă câțiva credincioși erau atâția cari priveau cu un zâmbet pretențiile lui la un tron răsturnat de atâtea ori. Napoleonul dela Bruxelles nu făcea să se vorbească de dânsul. Dar, soț al unei princese de Belgia, fiică a regelui Leopold, el se bucura în această țară de o situație cu totul deosebită.

Avea aproape o Curte a lui și străinii se îndreptau către dânsa a doua zi după o audiență la Albert I-ii.

Bonapartiștii nu mai puteau invoca drepturile unei dinastii pe care o stabilise geniul, care nu se moștenește, și pe care, o singură dată, o rechemase spaima unei societăți de o înaltă civilizație și de o mare bogăție în

fața anarhiei de stradă. Erau, și sunt, câți au mai rămas, un partid al amintirilor. Republica a putut serba comemorația marelui Impărat fără ca din gloria lui să se desfacă spre viitor raze în stare a lumina o restaurație.

Victor Napoleon a avut simțul politic de a o înțelege și în uitarea care părea că-l încunjură era de sigur și stimă.

CONSTANTIN MORARIU

Bunul părinte Constantin Morariu, sfântul dela Pătrăuți, martirul din Cernăuți al celor mai crunte suferințe casnice, s'a dus dintre noi.

Se va fi despărțit de viață cu acel îngăduitor și plin de uitare zâmbet al său, în care era și tinereță nesecată și scânteiere de spirit binevoitor și umbră ușoară de ascunsă tristeță. Fără părere de rău pentru desfacerea de pământ și cu minunata sa credință în veșnicia răsplătiților meritate a trecut el din mijlocul nostru.

Toată vechea Bucovină trăia, cu ce avuse ea mai bun în ființa acestui respectabil preot care unia o conștiință deplină a marii sale superiorități cu o modestie care l-a împiedecat de a-și căpăta tot ceea ce se cuvenea vredniciei sale.

Scriitor neobosit până în timpul din urmă, predicator și interpret zelos al celor bisericești și cercetător plin de râvnă al tuturor amănuntelor vieții românești în ținutul său de naștere, Constantin Morariu a jertfit orice nobilei sale porniri de a vorbi neconținut, cui voia sau nu

voia să-l asculte, despre lucrurile mari și bune, despre tot ce poate înălța și ameliora sufletul omenesc.

Erudit fără pedanterie și fără nicio pretenție, vorbitor fără pompă zădarnică, om de conducere fără dorința de a ieși el pe planul întâiu, creștin fără fanatism și Român fără ură față de alte neamuri, el aduna din toate însușirile cu care se poate împodobi un om ce era mai cuviincios, mai măsurat și mai armonios.

Cât timp neamul său a stat sub stăpânire străină, el l-a lăsat să întrevadă zările mai senine. Exilatul în România războiului, pribeagul prin teribilele pustietăți rusești, cu primejdia morții în față, pentru el și pentru cei iubiți ai săi, a avut norocul de a trăi în zilele izbăvirii. Dar n'a cerut să i se recunoască partea în biruința dreptății. Și s'a ferit de a cere norocului orice răsplătire, stând și mai departe la locul muncii ascunse unde se fac în simplitate faptele cele mai bune.

O mare parte din trecutul mai recent al Bucovinei va fi văzută de cei cari au putut să-l cunoască, sub lumina zâmbetului său.

CXI

UN OM DE BINE: GR. CERKEZ

Acum câteva zile conduceam la mormânt pe Grigore Cerkez.

Presă noastră n'a băgat de samă decât prin necrologul plătit dispariția unuia din oameni cei mai distinși pe cari i-a avut țara. Cine trece înaintea clădirii impunătoare a școlii de arhitectură trebuie să-și aducă aminte că un Român e acela care a avut curajul de a întreprinde o așa de vastă lucrare și, când, peste mulți ani, se va vedea că nimic nu se clintește din piatra ei, — atunci când Palatul de Justiție se dejghioacă lamentabil și ca să ajungi la Cameră treci printre batjocura cari sunt stâlpii triumfali cu cioare berce și bouri fără bot —, se va înțelege câtă știință a avut acela care a predat atâta vreme norme construcțiilor.

Dar Cerkez a fost și unul din rarii oameni cari s'au gândit că Bucureștii nu trebuie să rămâie o învălmășală de clădiri scuturate ca dintr'un corn de abundență una peste alta. A rostit cuvântul de « sistematizare », rămas cuvânt și până azi.

Să mai pomenesc pe organizatorul Poștelor? Un om occidental a trăit printre noi. Și nu e de mirare că dispariția lui nu atrage atenția când suntem până în gât în cel mai haotic Orient.

1927

V. PÂRVAN

Prin dispariția lui Vasile Pârvan, cultura românească suferă una din cele mai grele pierderi, mai mult decât aceasta: una ireparabilă. Nu se va găsi nimeni care să unească darurile cele mari adunate în cel care așa de răpede părăsește o glorioasă carieră: cunoștinți arheologice și istorice de o imensă bogăție, o râvnă nesfârșită alături de cea mai sistematică muncă, grija de cel mai neînsemnat detaliu alături de îndrăzneala celor mai înalte ipoteze.

Toate făceau din el un arheolog privit ca egalul oricui, în străinătatea cea mai cultă, înfățișează mai cu autoritate acest domeniu. Dar, inaugurând și conducând cu un prestigiu atât de incontestabil o nouă eră în istoria veche și preistoria țărilor noastre, el era încă mai mult. Talentele lui de organizator erau excepționale. Dovadă cele două frumoase publicații periodice pe care le-a dăruit științei mondiale. Dovadă mai ales crearea unui învățământ al arheologiei din care a ieșit o întreagă pleiadă de tineri erudiți cu cari orice nație s'ar putea mândri.

Era și un scriitor de mari însușiri, căruia nu-i era teamă de niciuna din cutezanțele modernismului care-l încânta. Fără a fi un filosof în sensul specialiștilor, mintea lui superioară obișnuia să răscolească problemele mari, care pe atâția din noi ne încremenesc în atitudinea unei reverențe tăcute. Era unul din șefii tineretului, asupra căruia avea o aproape mistică influență. Cuvântul lui cu profetice penumbre era primit în aceste cercuri ca al unui oracol.

Și idealistul convins, cu gâcirea supranaturalului, va fi el oare azi în stăpânirea tainei grozave care ni-l răpește așa de curând?

AMINTIREA LUI PAPIU ILARIAN

Depart, într'un sat ardelean, se serbătorește foarte modest amintirea lui Al. Papiu Ilarian.

O epocă interesantă a istoriei Ardealului învie la rostirea acestui nume. O țară neliberă. Mase țărănești care abia și-au câștigat drepturile politice. Intelectuali crescuți cu sacul de mălaiu și bucata de slănină adusă de părinți de acasă, în școli care sunt o sărăcie plină de suflet. Casele frunțașilor acestui popor sunt ca ale unui preot de sat, goale și curate. Oameni de frunte călătoresc în căruță, pe cergi. Mândria cea mare e să știi carte, să te așezi astfel alături de căpeteniile neamurilor mai favorizate de soartă. Înaintea nimănui nu se ridică mai respectuos pălăria decât înaintea profesorului, a scriitorului, care impune, în hăinuța lui ieftenă, pentru ce este în comoara minții lui. Când trec munții, acești oameni vin la noi ca niște censori aspri de moravuri, ca niște judecători incoruptibili, ca niște preoți neînfricoșați ai idealurilor înalte și întregi. Prietenul lor este omul de bine, cât

de modest; dușmanul lor e orice trântor care se lăfă-
iește în binele nemeritat.

Am avut și eu dascăli de aceștia.

Așa era în Ardealul lui Papiu Ilarian, acum trei șfer-
turi de veac.

1927

CXIV

CEL CARE LIPSEȘTE: REGELE FERDINAND

Dela comemorarea războiului de Independență a lipsit acel care a făcut pe baza operei înaintașului său războiul Unității Naționale. « 10 Maiu » s'a desfășurat după vechiul program, scăzut din lipsa cui putea să prezideze singur trecerea trupelor marii suferințe și a fericitei izbăviri, toate splendorile oficiale, puțin cam îmbătrânite. Discursuri comemorative s'au rostit sub Cupola Parlamentului. Muzicile au cântat târziu seara și cerul s'a aprins de resfrângerea roșie a torțelor. Dar toată lumea era stăpânită de gândul că sensul însuși al acestei serbări lipsea: Suveranul.

Pândit în Palatul său de nerăbdări josnice, omul care e simbolul însuși al țării va fi petrecut una din acele zile în care o viață trece înaintea ochilor, și celor mai viteji — și el este unul — o lacrimă li răsare în colțul pleoapei.

Dar în durerea celui țintuit în loc, momentan, de nemiloasa fatalitate putea fi o mângâierè: simțul întreg, iubitor și înduioșat, al țării care, peste schimele vane ale gesturilor ordonate, se îndrepta către dânsul.

CXV

UN CEAS DE DURERE

Chinul fără nume care se chema pentru Ferdinand I, rege al României unite, vieața, s'a încheiat. Nobilul martir se odihnește. Luminoasă va rămânea în istoria unui neam veșnic nedreptățit de soartă, din secol în secol din sacrificiu în sacrificiu, clipa în care vitejia unui popor s'a sprijinit pe eroica lui loialitate, pentru a întregi țara în dreptele ei hotare. Cel mai mare moment din istoria noastră milenară va rămânea legat de numele lui.

1927

PAVEL GORE

În cei zece ani dela reunirea Basarabiei la trupul țării celei vechi, un om a trăit acolo, pe care încetul cu încetul lumea l-a uitat, fiindcă el nu aducea nicio pretenție și nu hrănea nicio ambiție, fiindcă era dispus să îndure toate nedreptățile, să se acomodeze cu toate ignorările.

Dar și fiindcă pentru dânsul România Unită nu era un lucru neașteptat, care să-l arunce în arenă cu pofta ne-stăpânită de a înrâuri și de a governa, pe care o au naturile nedeprinse cu puterea, și în sângele cărora nu e nimic din tradițiile strămoșești de participare la cârmuire. Fiindcă era un drept, bun și credincios boier moldovean de cinstită origine răzăsească al țării de naștere pentru dânsul și pentru neamul său până în cele mai depărtate timpuri.

Astfel, în mijlocul triumfurilor celor mai neașteptate și celor mai nedrepte, Pavel Gore s'a resemnat a fi fiindcă așa voiau vremurile, nimic.

Cu mândria omului de rasă, sub sfârcul de biciu al însu-tei, el s'a închis cu gândurile lui, între gândurile oam-

nilor celor mai nobili, cuprinse în cărți. În acest refugiu intangibil de vulgaritățile care strigă în lungul străzilor, de tiraniile care izbesc cu picioarele în uși, omul care n'a fost nimica în Basarabia liberă, de care visase în cei mai buni ani ai vieții sale, a stat ani întregi mândru ca un rege de pe vremea când nu erau încă primi-miniștri. N'a ieșit de acolo, decât pentru a primi și a întovărăși câte un cărturar ca dânsul cu o conversație aleasă, în care din când în când cădea câte o discretă picătură de melancolie asupra oamenilor și asupra vremurilor.

Și soarta, mai bună decât lumea, i-a făcut suprema grație de a nu-l târî prin bolile care degradează, ci de a-l țintui la masa lui de lucru, dintr'o singură și nobilă lovitură.

Dar atâta știință fără nevoie de a se arăta, și atâta valoare desprețuind a se dovedi înaintea judecătorilor pe cari-i dă vremea, nu se va mai întâlni în acea țară.

Și, de aceea, cine poate înțelege o asemenea vicață, să dea o lacrimă pentru prietenul meu Pavel Gore.

1927

CXVII

VALERIU BRANIȘTE

Pentru liberarea Ardealului nu s'a cheltuit numai muncă electorală, și, ici și colo, puțină agitație, ci gând și scris.

Știu bine că așa ceva nu mai are preț astăzi; mai mult chiar, experiența mea îmi spune că a le avea este un păcat, un mare păcat, care poate condamna pe cineva și la neizbânda politică. Dar nu mai puțin respectabili în vicață, regretați la moarte trebuie să fie aceia cari prin suflet au lucrat asupra sufletului omenesc, izvor al tuturor celor bune, cum poate fi și început al celor mai rele.

Valeriu Braniște, care se duce astăzi dintre noi, a fost aceasta, și atâta: cărturar, profesor, scriitor, gazetar, — mai ales gazetar, pe un timp când în țara lui roabă nu era un loc mai expus decât acesta.

A gustat temnița pentru libera expresie a gazetăriei sale. A gustat-o de la dușmani, cari nu știau că prin sila făcută ideii se prăbușesc toate regimurile. Iar după ce visul lui a devenit faptă...

...După aceea de două ori a căzut la alegeri.

Să ni fie rușine obrazului!

CXVIII

CEI CARI AU CREAT ROMÂNIA: GORE, MIHU, ETC.

Deci — nici ministru, nici deputat, nici senator, Variu Branîște a murit aproape în uitare.

Acum câțva timp, s'a stins în Ardeal un Ioan Mișu, purtaș al luptelor politice prin care s'a pregătit țara cea nouă, om integru și om de muncă, — nefiind, nici el, nimic între hotarele patriei pentru crearea căreia a crezut că și-a muncit.

În Bucovina dispărea dăunăzi părintele Morariu, care a fost mult timp sufletul generației sale: Parlamentul român n'a avut să plângă pe un membru al său, fiindcă, deși înseris în regulă într'un partid care oferă mandate legislative, el nu era nimic decât un funcționar arhiepiscopal.

Acela din aceeași generație care s'a consacrat mai mult trecutului moldovenesc de mănăstiri și biserici, preotul Dimitrie Dan, a trecut neobservat la cele veșnice.

În Basarabia, ținută la o parte au fost și sunt toți cei cari și-au adus aminte că sunt « Moldoveni » pe vremea când aceasta era crimă.

Ca simplu particular s'a dus Iustin Frățiman și în izolare s'a desfăcut sufletul acelu om de înalte concepții care a fost Pavel Gore. De ce ar fi util vieții parlamentare a României un Ștefan Ciobanu?

Iar lungul șirag al nulităților, împestrițate cu cei mai răi Români de pe vremuri, suie și coboară calea spre Senat și dealul Mitropoliei.

Căci istoria, desigur, se face cu unii ca aceștia!

1928

CXIX

GHEORGHE KIRIAC

Nu vom putea spune în deajuns cât datorește, nu mai muzica românească, pusă pe alte baze în ce privește înțelegerea sufletului național, dar însuși acest suflet, izvor al tuturor puterilor, lui Gheorghe Kiriac. Sfios și pasionat de singurătate, grăbit să se ascundă, dispare, ferindu-se de orice recunoaștere ca de o deapsă care-l durea, bucuros de a se vedea tăgăduit și ignorat, și recunoscător aceluia cari, cu mult mai puțin mijloace, erau siguri că-l pot înlocui și face uitat, este om care cu atâta discretă eleganță s'a dat din cauză orișicui, a îndeplinit, cu un entuziasm pe care numai boala i l-a putut stinge, una din cele mai mari opere din epoca de pregătire spirituală înainte de războiu. Adânc înțelegător al originalității artistice a neamului său, el nu s'a mulțumit s'o îmbrace în formele unei simfonii pe atât de știutoare pe cât de limpezi; ci a grupat jurul său, în jurul idealului său o întregă falangă de luptători întru izbânda acestei lupte pentru sănătatea și înălțarea societății noastre. Luând tineri din toate

clasele, învățându-i și îndemnându-i, dându-li ceva din comoara propriei sale ființe, el a exercitat asupra lor una din acele hotărîtoare influențe care transformă ființa omenească.

Astfel cântecul societății « Carmen » nu era numai un imn spre frumuseță, ci o mărturisire de puritate morală.

Era unul dintre acei cari nu se duc cu totul fiindcă atâția îl vor recunoaște totdeauna pe dânsul în ei.

1928

ASQUITH

Anglia s'a despărțit de un om care, cândva, i-a fost glorie prin talentul și sprijin prin munca sa devotată, dar pe care evenimentele războiului și de după războiu l-au aruncat, cum era firesc pentru cineva așa de cuminte ca dânsul, într'o umbră pe care n'o merita.

A fost, peste vechi tradiții de dușmănie istorică, un prieten al Franciei, pe o vreme când pentru aceasta se cerea oarecare curaj, și n'a părăsit, el care și față de partide a avut o linie neînduplecată, această direcție a sa în politica externă. Fără dânsul, ca auxiliar al lui lord Grey, poate că Anglia nu s'ar fi decis atât de răpede contra Germaniei și războiul cel mare ar fi dus la alte rezultate.

Pe urmă însă, nefiind și entusiastul pe care îl cerea atât de greaua încercare, el s'a lăsat depășit de focosul suflet al lui Lloyd George, căruia victoria-i datorește așa de mult. Și, mai târziu încă, partidul lui liberal pierzându-și dreptul de a conduce, el însuși a rămas de două ori în afară de atenția alegătorilor englezi.

Astăzi, când se face socoteala vieții lui întregi, nerecunoștința se simte dureros și toți cei cari cred că politicei îi trebuie oameni deploră că față de un asemenea om o asemenea țară a putut fi atât de aspră.

1928

DUMITRU DRĂGĂNESCU

Un om discret, muncitor, harnic la fapte și scump la vorbă, incapabil de a supăra și pe cel mai rău dușman al său, ne lasă. Iși ea odihna mai răpede de cum îi cerea opera pe care o întreprinsese și datoria pe care o luase asupra-și.

După Damian Drăgănescu pleacă, în pripă, și fratele său, bunul Dumitru.

În marginea vechii Moldove, la toarta Ardealului, din neamul de ispravă al Mocanilor, ni-au venit părinții lor și nu s'ar putea spune prin câtă trudă și înfrânare părinții lor au ajuns din sărăcia tinerețelor până la marea avere pe care au lăsat-o urmașilor. Odată cu dânsa însă și obligații morale.

Îndeplinirea lor o mărturisește starea în care li se află moșia și frumuseța acelei biserici pe care au făcut-o poate așa de frumoasă pentru ca să dorească a se odihni în umbra ei.

Dumitru Drăgănescu a fost în politică, potrivit celorlorași obligații, omul pe care ești sigur că-l ai

totdeauna lângă tine, pe care-l preferi să-l vezi lângă tine totdeauna.

Și de aceea el nu va putea fi înlocuit în muncă, precum în inimă nu va putea fi uitat.

1928

CXXII

DOI OAMENI MODEȘTI: CORNELIU BOTEZ, VLADIMIR ATANASOVICI

În vremea când valoarea oamenilor se socoate după cât întrighează în ascuns și după cât țipă în public, doi oameni se duc, putând fi lăudați de oricine și lăsând oricui amintirea recunoscătoare a faptei lor.

Din studentul aprins, pasionat de Eminescu, s'a dezvoltat, la Corneliu Botez, un magistrat care era numai știință și conștiință, hrănind zilnic încrederea în măcar una din instituțiile unei societăți care-și distruge zeii.

Intrat în partidul liberal pe vremea când el a ajuns ghizeul îmbogățirilor și parvenirilor, Vladimir Atanasovici a fost avocat cu acel sentiment de drept pe care-l au magistrații, cari nu apără o cauză controversată, ci rostesc o hotărîre unică. Și în politică el a știut să nu aducă acele două mari defecte ale oamenilor de drept, deosebite sau și concomitente: a judeca vieța după formulele abstracte și a le aplica totuși după interese concrete.

Când e așa de greu să mai respecti pe cineva, capetele se descopăr la trecerea ultimă printre noi a doi oameni cari au onorat țara fără să pretindă că aceasta a fost și intenția lor.

1928

CXXIII

GENERALUL HÎRJEU

Bătrânul general care, după lungi și grele suferințe, se duce astăzi la mormânt, a reprezentat la momentul silițiilor noastre desnădăjduite unul din acele martirii ale unui suflet de onest și activ patriot pe care istoria militară le cuprinde numai rare ori.

Însărcinat, în virtutea unui tratat de furioasă răzbunare, cu distrugerea armatei pentru care trăise și pe care o iubea atât de adânc, el a trebuit să se facă a accepta această teribilă misiune pentru ca să întrebuițeze tot ce poate iscodi o minte bogată în resurse în vederea salvării acestui glorios instrument al luptelor de ieri și al răsplătirilor de mâne.

Opera lui ascunsă, tăcută, neobosită nu s'a știut. Judecata aspră căzută asupra celor cari n'au înțeles ceasul unic la care ajunsese milenara suferință a neamului l-a cuprins și pe dânsul. Atunci însă când ea a aflat expresie în cuvintele unui străin prieten, aici chiar, în acest ziar, ¹⁾ el n'a mai putut tăcea, și protestarea lui,

---

¹⁾ « Neamul Românesc. » Ție vorba de cartea, apărută și deosebit, a d-lui Prévost, *Ruși și Români*.

cea dintâiu și cea din urmă, face cea mai mare onoare unui caracter pe atât de discret, pe cât de mândru.

Un timp, când Ardelenii erau alături de noi, și nu de partidele sociale, el a făcut parte chiar din ceea ce era atunci legiunea unită a viitorului național. Pe dânsul boala l-a cruțat de durerea unui alegeri între cele două direcții.

Nu voiu spune pe care ar fi preferat-o.

1928

CXXIV

COLONELUL STÂRCEA

Nu se întâmplă deseori ca un ofițer să se poată preface deodată într'un priceput și fin diplomat. Ceva din vechea meserie de francheță și de poruncă rămâne legat totdeauna de acela care a îmbrățișat cariera armelor.

Colonelul Stârcea, pe care l-am pierdut așa de răpede, era însă dintre aceia pe cari în conducerea unor negociații delicate îi ajută o întreagă moștenire a rasei din care vin. Și-i trebuia tot acest aport, care nu se câștigă nici prin cea mai bună inițiere mai târzie, ca să poată lucra îndelung și cu succes într'un mediu atât de prevenit contra noastră, gâlgâind de setea răzbunării, ca acela din Budapesta.

A lăsat acolo cele mai bune amintiri, și va fi greu să se găsească un urmaș de sama lui.

Și cu acest prilej oamenii cari nu vorbesc decât de valoarea individului uman fără nume și fără trecut își pot da sama de cât folos îl aduce păstrarea rămășițelor, despoiate și sărăcite, ale unei aristocrații de la care îi

place să-și amintească numai ișlicul fanariot, sub care chiar, nu odată, era mai multă minte decât supt cele mai multe din bonetele frigiene ale democrației de improviatație.

1928

CXXV

AMICUL NOSTRU BASTERA

Moartea a luat din mijlocul celor mai mari chinuri ale omului care simte cum îi alunecă mintea spre locuri unde nu mai e stăpânirea de sine, pe amicul, pe bunul și caldul nostru amic spaniol Ramon de Bastera. Se ceruse a noi, din Italia, unde era cer senin și viață asigurată, și venise în iadul războiului nenorocit, în desvoltarea unei societăți înfrânte și încătușate. Însărcinat de afaceri la depărtate țări latine, a fost un sprijin și o mângâiere.

Dar a fost și altceva. Poet de chemare, unul dintre cei mai înzestrați scriitori ai generației tinere, el a privit cu adânc interes zbuciumul nostru. Și ne-am trezit cu o carte din acelea pe care nu le dau diplomații: « Opera lui Traian », în care critica îndreptățită se unește cu cea mai înțelegătoare simțire a tragediei noastre și care se mântuie cu aceste superbe cuvinte despre latinitate: « e o afinitate de natură spirituală, fără de trup, și astfel sunt de fine, aici jos, lucrurile sufletului, nu mai puțin solide însă decât umbra ce cade de pe coloana nemuritoare ce stă în For ».

Acest simț îl mâna veșnic spre noi, pe cari nu ne putea uita.

Omul care știa românește, pe care-l purtasem, cu pasul lui ușor de căprioară bască, pe dâlmele Teleajenului, mă întâmpina la Madrid cu aceeași stăruitoare amintire înduioșată a lucrurilor dela noi.

De acum, el e numai în rândurile de poezie închinată rasei noastre. Nu poate fi un omagiu mai frumos memoriei lui decât să le dăm românește poporului nostru.

1928

IVAN ŞIŞMANOV

Bulgaria pierde pe cel mai cuminte din oamenii ei
e carte cari şi-au câştigat un loc de frunte în viaţa
olitică.

Acum câteva zile, primeam dela adunarea din Oslo a
en-Clubului o carte de salutare în care, pe româneşte,
călea Ivan Şişmanov, iar ieri « La Bulgarie » anunţa
noartea acolo, între străini, a profesorului, a cărtura-
ului şi omului politic de care se putea mândri ţara lui.

Minte de alcătuire apuseană, formată în vaste lecturi,
oinţă neînfrântă în opera de creaţiune, judecată pe
are n'o turburau pasiunile trecătoare, Şişmanov, care
a învrednicit şi de tovărăşia pe viaţă a unui femei
e o înaltă cultură, din rândurile intelectualităţii ru-
eşti, personifica spiritul cel bun în societatea bulgă-
ească.

Acum vreo douăzeci de ani, tânăr încă, venise la noi
a studieze opera lui Haret.

« Munciţi, munciţi », zicea el, « noi ne ţinem de aproape:
a nu vă întrecem, fiindcă am prefera să luăm modelul

de aproape ». Iar după tristele lucruri care s'au petrecut, el îmi scria visând la reluarea vechilor legături.

Şişmanov are un fiu, scriitor de merit. În acest tineret bulgăresc, sunt oameni cari gândesc ca acela care s'a dus?

1928

CXXVII

JERTFELE ZĂDARNICE

Abia a fost adus de pe blocul de gheață rătăcitor generalul Nobile. Și se pare că nimeni nu va mai da de urma locului unde s'a petrecut neștiuta agonie mută a lui Amundsen.

Totuși alții merg pe urma aceluia care nu mai poate chema pe nimeni în ajutorul lui. Cei mai viteji dintre exploratori își cearcă și ei norocul în ținuturile pustiului înghețat.

Nu se poate lăuda în de ajuns această solidaritate între oameni cari s'au închinat atât de dezinteresat unor scopuri atât de înalte.

Și înțelegem bine și câtă nobleță este în dorința fiecăruia de a dovedi că nația lui e aceea care cu mai multă izbândă poate face eforturile cele mai mari.

Dar omenirea nu e prea bogată în asemenea naturi excepționale.

Atâtea ținte reale stau înaintea lor. În atâtea locuri natura cere numai să fie cercetată pentru ca să-și învedereze tainele, punându-se în serviciul nostru.

De ce am forța-o acolo unde ea nu face decât să interzică omului acele locuri unde pentru dânsul sub niciun raport nu poate să fie, oricât ar suferi el în martiriul pe care și-l impune, de niciun folos?

1928

CXXVIII

GIOLITTI

A murit în Italia aproape nonagenarul care a ridicat dăunăzi glasul pentru « libertățile publice » făcând din ele primul articol al testamentului său politic.

A enunța o doctrină e ușor. A o profesa e mai greu. Și mai greu însă e să-i dovedești folosul.

Și în această privință bătrânul om politic n'avea prea multe de spus în sprijinul credinții sale pe care, la sfârșitul vieții și când nu mai avea șanse de a governa, o putem admite sinceră.

Căci, sprijinit pe incontestabile « libertăți publice », giolittismul, atunci când era în floare, ajungând aproape indispensabil, ca liberalismul la noi — în cele trei forme pe care le cuprinde: liberalism brătienist și liberalism al celorlalte două partide de opoziție — aducea cu dânsul două rele, fatale pentru orice societate.

Intâiu corupția politicianismului de ambiții și de poftă, deci stricarea întregii vieți morale a țării și oprirea oricărei solidarități și în momentele cele mai grele.

Și, al doilea, guvernarea prin mediocritățile ieșite din « libertățile publice » plutind în aier, fără rădăcini în trecut, fără mijloace de selecționare în prezent.

Italia poate îndeplini un gest de pietate față de omul atât de des amestecat în viața ei politică. Disparația lui nu poate fi întovărășită însă de regretul pentru întrupătorul unei doctrine care ar mai putea fi utilă.

1928

SFÂRȘITUL UNUI AGITATOR

Cu Ștefan Radici, victima unui agitator pe care-l condamnă orice conștiință politică sănătoasă, se duce unul dintre acei oameni cari au căpătat dela Dumnezeu toate darurile cu care se câștigă sufletele simple ale mulțimilor, dar nu și stâlpul de lumină cu care ele se conduc.

Că era vioiu și vesel, că iubea sincer pe săracii dintre cari se ridicase, că a trecut prin măriri sau pe aproape de ele, rămânând în aceeași lipsă de mijloace materiale, că știa multe limbi și multe lucruri și a scos și cărți din învățătura lui, cine ar putea-o tăgădui?

Pentru aceste însușiri și după moarte mulți îl vor iubi.

Dar că a introdus în sufletele oamenilor patima care nu trebuie și a crescut confuzia care rătăcește, că a zguduit prin discordii care nu erau la vremea lor temeliile șubrede ale unei țări abea înjghebate, că a iubit o provincie mai mult decât toată țara și o clasă mai mult decât

întregul popor sunt lucruri cari nu i se vor putea ierta niciodată, chiar după ce instinctele sănătoase vor birui răul pe care, cu voie sau fără, l-a făcut marele agitator.

1928

CXXX

AVENTURIERUL ROMÂN

Acum vreo douăzeci de ani scriam interesanta și uneori hilariantă poveste a acelor cutreierători de lume cari se dădeau drept fii autentici de Domni români și, deci, de moștenitori adevărați ai Moldovei sau Țării-Românești.

Bieți oameni fără astâmpăr, atât de șarlatani cât trebuia pentru o bucată de pâine, cari însă isprăviau morți de foame sau înecați în apele Bosforului.

De câțva timp speța învie, dar sub două alte aspecte. Aventurierul român de astăzi operează în domeniul financiar ori cel cultural.

În primul caz el va fi conte la Bellagio ori la Londra. În al doilea caz, se va chema Panait Istrati sau cine-mi scria mai dăunăzi că nu sutem vrednici a-i păstra talentul pe care i-l va aprecia « a doua patrie » Franța.

Față de vechii pretendenți la tron, ei sunt mai puțin simpatici, fiindcă nu vor isprăvi nici flămânzi, nici înecați.

Iar, între cele două categorii actuale, eu prefer pe Panait Istrati, fiindcă măcar, desprețuind puținătatea noastră, nu operează cu noi, indigenii.

MIHAIL CANTACUZINO

Un accident de automobil pune sfârșit zilelor lui Mihail Cantacuzino.

Cu el nu dispăre o putere politică a țării, oricât l-ar fi prețuit pe acest boier de rasă, descendent de împărați bizantini și, odată, cel mai mare proprietar de pământ din România, partidul țărănesc al cărui membru, de sigur principal convins, era.

Dar dispăre un om profund onest, perfect loial și deosebit de bun.

Unul însă care n'a știut folosi în politică imensul capital, în toate privințele — căci era un bun vorbitor și un administrator excelent — pe care i-l dăduse cea mai prielnică soartă. A fost unul din succesorii dezignați ai partidului conservator, a ocupat situații ministeriale, toate posibilitățile de a se distinge i-au fost deschise. În vechiul partid național a fost un moment când putea să aibă conducerea.

Dar lui, ca și întregii lui clase, i-a lipsit convingerea. Oameni cu resorturile stricate...

Și de aceea azi toți parveniții, fără nume, fără trecut familiar, fără cultură, fără talent își dispută cănește dreptul de a fi stăpânii României...

1928

CXXXII

IOAN RAȚIU

În Ardeal s'a comemorat dr. (doctor în drept) Ioan Rațiu și cu acest prilej figura zdravănelui șef al Românilor de acolo în lupta pentru căpătarea drepturilor naționale a ieșit din nou la iveală.

Ea merită să nu fie uitată, nu pentru faptul că Rațiu a stat atâția ani în fruntea partidului național român de peste munți, nici pentru talente extraordinare, ci pentru alte două motive.

Cel dintâiu a fost momentul istoric pe care l-a reprezentat el.

Românii de acolo fuseseră până atunci conduși de Biserică. « Preoți cu crucea 'n frunte »...

Șaguna dăduse o deosebită, princiară strălucire acestei hegemonii a cârjei. Dar, urmașii lui fiind numai ce-au fost și vremea fiind tot mai laică, s'a căutat aiurea cârmaciul. Lăsând la o parte pe profesori, alegerea a căzut asupra unui avocat. Și de atunci cu avocați și avocățeste s'a condus politica fraților noștri de acolo.

Dar Rațiu era mai mult decât un avocat. Era un om dintr'o bucată, dârz, franc, de o sinceritate și de un curaj care fac plăcute și relațiile cu un om politic și dau o linie sigură vieții politice înseși.

Aici stă însemnătatea lui.

1928

TEODOR WESTRIN

In persoana lui Teodor Westrin care, după lungi suferințe, și-a isprăvit o viață plină de muncă științifică și de fapte bune, poporul românesc, așa de lipsit, astăzi, de prieteni, pierde pe unul din acei cari, cunoscându-l mai bine, l-a iubit mai mult.

Ocupându-se de istoria eroicului rege al neamului său, Carol al XII-lea, adăpostit multă vreme pe pământul românesc lângă Tighinea, el a fost adus să se intereseze de noi, și de atunci nu ne-a lipsit niciodată prietenescul lui interes. Străbătuse istoria noastră, încercase limba românească și, oriunde putea să ne dea o dovadă de simpatie, o făcea cu cea mai veselă grabă. I-am putut răspunde făcând din el un membru corespondent al Academiei noastre.

Ultima oară când l-am văzut pe patul lui de boală, el se îngrijise să aibă în mână un fascicol din Buletinul francez și ochii lui luminoși se opreau cu bucurie asupra tovarășului meu de vizită, d-l Karadja, care, fiu

al unei Suedeze, îi vorbea fără greș în limba nobilei
sueze a patrii.

Să ne grăbim a ni căuta prieteni noi, căci cei vechi
se duc unii după alții, și ar fi bine dacă alții ni-ar da
aceea ce, la bine și la rău, ni-au dat aceștia!

1928

CXXXIV

CADORNA

Iute se mai uită, dacă nu în țara lor, măcar în marea comunitate, strâns legată, a luptătorilor războiului din care a ieșit câtă dreptate și siguranță avem acuma, oamenii cărora li se datorește o victorie așa de scump plătită! Intre dâșii, și în primele rânduri, e și bătrânul general italian pe care l-a fulgerat moartea în retragerea celei mai aristocratice distincții, celei mai perfecte ascunderi a marilor sale merite.

General de socoteală și răbdare, de siguranță în metoda sa, știind că nimic nu poate zdrobi energia conștientă de chemarea ei, a lăsat să treacă asupra lui, fără a se îndoii, cele mai teribile momente ale iurușului Centralilor.

Fortificat pe linia Piavei lui, devenită tranșee a latinității în apărare, el și-a așteptat ceasul, și l-a avut.

Pe urmă, adevărat urmaș al celor mai nobili din generalii Romei celei vechi, a așteptat să treacă în rândul umbrelor tutelare ale patriei salvate.

Să ne inclinăm înaintea celui care trece!

MARELE DUCE NICOLAE

Acela în care o bună parte din refugiații Ruși vedeau pe Țarul lor cel adevărat, pe acela care la ceasul lui, — uitând cât era de bătrân! — va ridica din nou steagul autocrației pe pământul stropit de sânge al Sovieticii de astăzi, Marele Duce Nicolae Nicolaevici, s'a stins aproape obscur, între câteva rude, undeva, în Sudul Franței, unde pământul s'a deschis pentru acest învins.

Era o figură de mare și aspru soldat, adânc devotat țării pe care, să fi fost el, în ceasul tragediei, Impărat, n'am vedea-o în starea în care ea se află astăzi. În lumea stricată a Marilor Duci, cauză principală a lărâmării formidabilului edificiu țarist, el pare să fi stat cu totul departe de neconținutul și compromițătorul joc de intrigi, care pierde dinastiile și nenorocește popoarele.

Tânăr de tot, în suita părintelui său, generalisimul, a fost și la noi, în 1877, și se pare că tinereța lui turbulentă a făcut să sufere casa boierească în care a fost

găzduit: cineva spunea dăunăzi că obișnuia să-și vadă tatăl trecând peste fereastră.

Din tânăruț svăpăiat a ieșit însă un om de voință și de autoritate, cum Rusia de mâne nu va găsi un altul.

1929

CXXXVI

O REGINĂ

Maria-Cristina de Austria, regină văduvă a Spaniei, a murit subit, în clipa greutăților mari care din nou s'au ridicat în fața tronului fiului ei. E o figură înaintea căreia orice prețuitor al marilor caractere creștine trebuie să se descopere cu adânc respect.

Trimeasă foarte tânără, fără măcar farmecul totdeauna biruitor al frumuseții, într'o țară total necunoscută, unde neamul ei lăsase cele mai triste amintiri, pusă de soartă alături de un soț bolnav, merit unei morți apropiate și pe sufletul căruia apăsa amintirea stăruitoare a întâii și mării lui iubiri atinse fulgerător de aripa morții, neștiută, fără popularitate, fără sprijin, ea s'a trezit, cu copilul încă în sânul ei, regentă a unei primejdioase monarhii.

Pe copilul care s'a născut l-a încunjurat cu una din acele iubiri pe care le cunoaște numai legenda. Din plăpânda ființă care se părea că nu poate trăi a făcut un sprinten cavaler. Și peste toate pericolele unei politici obișnuite să izgonească și să recheme regii ea a întins

numai puterea de onestitate și devotament, fără păreche, a zâmbetului stângaciu prin care ea se dădea la o parte înaintea operei îndeplinite de dânsa.

Când Alfons al XIII-lea a ajuns să domnească, ea s'a rugat să fie uitată.

Și, când apărea în public lângă frumoasa ei noră, biata rochiță demodată a depărtatelor ei tinerețe strălucea de o lumină care se vedea din înaltul cerurilor credinții sale.

Nu se mai poate spune că încercarea revoluționară din Spania n'a ucis pe nimeni: un suflet de sfântă mamă i-a căzut jertfă.

CXXXVII

FOCH

Biruintorul pentru ai săi și pentru noi toți și-a încheiat zilele de neconținută și devotată muncă pentru patrie, lăsând amintirea unuia dintre cei mai mari comandanți de oaste, dar în același timp și a unuia din sufletele cele mai nobile pe care le-a avut vremea noastră.

Acela care cu o voință de fier, al cărei resort era în siguranța valorilor morale menite să învingă împotriva oricui, a mers până la capăt, urmând aceeași linie la capătul căreia știa bine că este victoria, cea mai deplină și cea mai curată, și a crezut, ca mulți alții, că după încheierea păcii s'a isprăvit întrecerea de puteri dela care atârnă soarta lumii. Veșnic înaintea ochilor cu viziunea primejdiilor care n'au dispărut, el a lucrat pentru pacea lumii și liniștea țării sale iubite, consacrand fiecare zi a bătrânețelor sale pentru întărirea militară a Franciei, principala garantă a noii ordini de lucruri.

Astfel el a lucrat până în ceasul din urmă și pentru noi, pentru hotarele noastre dobândite cu atâtea sacrificii, pentru dreptul nostru plătit cu atâta sânge.

Fără dânsul cei cari se simt urmăriți de ura neîmpăcată a uneltitorilor de revanșe se vor simți mai puțin siguri, și aceasta crește durerea pentru marele om de înaltă cugetare și de superioară valoare morală pe care-l pierde omenirea.

1929

CXXXVIII

EMANOIL UNGUREANU

Dintre fruntașii de odinioară ai mișcărilor politice, dar mai ales ai vieții sociale a Românilor de peste munți, s'a mai desprins unul.

Emanoil Ungureanu, patriarhul Bănățenilor, reprezintă unul din cele mai interesante tipuri din acele ținuturi sub stăpânirea maghiară. Făcea parte dintre aceia cari aduceau și cele mai mari servicii poporului lor fără să arăte aceasta cu o vorbă, cu un gest, cu o atitudine. Deci: figuri de aspră datorie, îndeplinită neconținut, ca o sarcină naturală și de nimica toată, chiar atunci când omul dădea tot ce are: avere, muncă, jertfă pentru ai săi, a căror recunoștință, oricât de discret exprimată, i-ar fi jignit.

Țărani morocănoși și colțurați, făcuți nu din marmura zâmbitoarei Elade, ci din dura piatră de stâncă, la loviturile ciocanului mânios al prigonirilor milenare.

De câte ori pleacă unul din ei se năruie ceva dintr'un munte, munte aprig și prăpăstuit. Dar, din nenorocire,

nu curg prin despicătura soartei izvoarele de ape limpezi ale viitorului.

Școala de noroc a României Mari nu crește astfel de suflete.

1929

CXXXIX

MAI SUNT DONATORI

Profesorul Lăzărescu dela Ploești s'a întâmplat să aibă din economiile unei vieți întregi o avere care s'ar ridica la cinci milioane.

Putea să facă din ea orice într'o vreme când până și popularitatea se cumpără, ca să nu mai vorbim de situațiile mari în partid. Putea să o întrebuițeze pentru ani mulțamiți de bătrânețe după anii de osteneală aspră ai unei vieți de dascăl secundar.

Dar profesorul dela Ploești a judecat altfel, și foile ne spun că a dăruit întreaga lui agonisită școlii pe care atâția ani de zile a servit-o.

Deci mai sunt donatori.

Odată erau familiile mari, demnitarii înalți ai Statului, îmbogățiții comerțului și afacerilor.

De pe urma lor, atâtea biserici și mănăstiri, atâtea spitale și școli. Erau lăudați în lumea toată pentru această largă dărnicie. Pe urmă însă din partea aceea, chiar când rămâneau moșteniri imense, nu se mai dădea nimic.

De un timp însă învie iarăși simțul datoriei către societate. Decomdată la cei mici, la cei cari au adunat greu.

Vor putea ei servi de exemplu celorlalți?

1929

CXL

ALEXANDRU HODOȘ

Unul dintre cei mai aleși scriitori ai generației normale a trecut dincolo de hotarele vieții, așa cum viața însăși și-a trăit-o, la o parte, discret, retras, aproape apărut prin lipsa de știri a sărbătoririi de îmbulzeala amatorilor de spectacole funebre și de discursuri comemorative.

Ion Gorun a fost însuși tipul scriitorului prob. La acest Ardelean de mare rasă, în sângele căruia erau instincte de dârz viteaz, din neamuri de cnezi și de voievozi, păstrători îndărătnici ai unui neam osândit, nimic nu era necercetat, necontrolat, nerelevat, cu cea mai dureroasă grijă: ideia generatoare, arhitectura, limba. Gospodar perfect până la cea din urmă nuanță a scrisului său, nuvela lui era cum e căsuța femeii din mahalaua moldovenească: fără niciun fir de praf până în fundul patului.

De aceea nu poate fi o traducere mai exactă: prin înțelegerea originalului ca și prin găsirea corespondențelor românesc decât ale lui, între care și « Faust ».

Oriunde la alții i se părea că se întrece măsura și se jighește adevărul era cel mai corosiv și mai neîmpăcat dintre critici.

Avea astfel în el ceva rud și neapropiabil, străjuit de țepii disprețului față de favoriții succesului. Dar cine a prins adâncă milă de oameni din fundul povestirilor lui a înțeles că ea nu putea să vie decât dintr'un mare izvor de iubire, totdeauna și cu îngrijire ascuns.

1929

CXLI

G. G. MATEESCU

S'a dus dintre noi, după câtă suferință îngerește îndu-
ată, profesorul G. G. Mateescu dela Universitatea din
Iulij, directorul Școlii Românești din Roma.

Cel care a fost smuls dela iubitele lui ocupații știin-
țifice, la vârsta când de obicei abia se începe o carieră
universitară, a fost unul dintre cei mai aleși elevi ai lui
Arvan și de sigur acela care era mai potrivit ca să-i
continue opera, ceea ce ne-a făcut să ducem o adevărată
regretă pentru a-l așeza în locul lăsat de învățătorul și
maestrul lui.

Cercetător neobosit, cunoscător adânc al Tracilor —
pentru care stătea alături cu un Seure, dar, mai pe urmă,
al enigmaticilor Etrusci —, spirit precis, legând în-
tr-o sinteză simplă și tare rezultatul studiilor sale, stă-
tând sigur al scrisului și graiului său, el era și de o încân-
toare modestie, care făcea să se aprecieze și mai mult
este înalte însușiri.

Străin de orice patimă urâtă, frate bun pentru oricine
era pe același ogor, el dădea zilnic exemplul celor

mai înalte virtuți, între care n'a fost cea din urmă eroismul cu care și-a biruit, ca și nobilul Bogrea, atâția ani de zile osânda bolnavului său trup.

Școala poate da învățați: numai o strictă observare de fiecare clipă poate da astfel de oameni.

1929

CXLII

PETRU MISSIR

Cu Petru Missir se duce dintre noi unul dintre rarii reprezentanți ai sufletului românesc în epoca de ascuțită și nemiloasă critică prin care s'a pregătit terenul pentru noul avânt de idealism, necesar înfăptuirilor de ieri.

După studii adâncite în Apus, el s'a întors în țara pe care a iubit-o fără fraze și fără pretenții, — adaugă: fără răsplată, — pentru a pune cu greu, în știința și a dreptului, temelii solide pe terenurile vagi ale improvizațiilor îndrăznețe care l-au precedat. Orice rând scris era gândit, orice cuvânt a rostit cuprindea îndătoriri morale, orice cauză a apărat, credea într'însa.

Specialist, da — și cât de serios, deși infirmitatea de încredere a generației sale l-a împiedecat de a scrie.

Dar nu simplul meșteșugar solid, ci mintea deschisă către orice întrebări, spiritul lacom de orice știință.

A fost din vremea oamenilor întregi, cari, știind puțin din orice, știau mai bine ce-și alegeau în deosebi. Și, cu acestea, atâta ironie câtă trebuie ca să-ți dai sama că

În nimic nu putem ști tot și nu putem crea definitiv,
că e o lipsă de respect față de misterul care învâluie
trecătoarea noastră ființă a crede că l-ai străbătut cu
câtă fugară înțelegere ni s'a dat.

1929

CXLIII

COMEMORAREA LUI TAKE IONESCU

Cine n'a vrut să facă din comemorarea lui Take Ionescu înaintea mormântului dela Sinaia o operă de partid, bine a gândit. Fiindcă, ai oricui ar fi ajuns să fie prietenii lui de odinioară, el n'a fost în ultimii ani ai unei vieți mult tăgăduite și destul de amărîte, iar, ca răsplată, atâta răsplătită numai cât să poată împărți ceva celor cari-l ridicau pe umeri, el n'a fost, zic, în acești ultimi ani ai primelor ascensiuni nemeritate în politica României, decât omul țării sale.

Nici nu putea fi altfel această mare inteligență, acest frumos talent, care a așteptat deplina maturitate pentru a lăsa să se vadă ceva mai mult decât cere politica.

Liberal la douăzeci de ani, în față cu un liberalism care se speria de orice noutate și de orice energie.

Conservator la patruzeci, în față cu un conservatism care încremenea în cultul boierimii fanariote și post-fanariote.

Democrat la cincizeci, în față cu o democrație care înțelegea doar ca și gloata să vie la masa politicianismului.

Atunci, pe la șaiszeci, a rămas singur. Singur față cu țara singură.

1929

CXLIV

CHARLES VICTOR LANGLOIS

Să ni se îngăduie a vorbi în acest loc, unde se înseamnă mai mult împrejurări politice, despre învățatul francez a cărui dispariție o anunța ieri o telegramă, care schimba numele fiului cu acela, nu mai puțin scump pentru știință, al tatălui său, cunoscutul armenizant. O fac pentrucă o datorie de recunoștință mă leagă de dânsul.

Fostul director al Arhivelor Statului din Paris era unul din reprezentanții cei mai impunători ai noii școli franceze de după 1880, îngrijită mai presus de toate de a da « adevărul obiectiv », așa cum spune « mărturia istorică ».

N'a fost un medievist, un « chartist » mai sigur de ce spune decât dânsul. Și n'a fost scriitor mai păzit în ce privește simpla notațiune, aproape matematică, a « faptului ».

Ca profesor la înaltele studii, nu atrăgea. Și-a dat sama, și — cas rar — s'a retras. Dar cine l-a cunoscut atunci pe blândul, înaltul Normand, rece, evitând contactul personal, răspunzând în câteva cuvinte, a

descoperit în folosul lui o calitate de învățat și de învățător pe care el nu și-a prețuit-o: aceea de a cunoaște dintr'o privire ce poate un om și de a-l ajuta, de a-l pune pe cale, de a-i da încredere, fie și celui mai stângaciu străin.

Și de aceea simt azi atâta recunoștință mișcată pentru profesorul ce mi-a fost Charles V. Langlois.

1929

GENERALUL BEM

Ungaria horthistă știe să întrebuițeze, cu o inteligență care depășește une ori marginile bunului gust, alcătuit din discreție, orice împrejurare pentru a-și câștiga prieteni ai revendicărilor sale. Nu putea lipsi deci nici exploatarea strămutării în Polonia a rămășițelor generalului Bem.

În sunetele imnului lui Rákóczy și ale imnului revoluționar polon și după un discurs al «reprezintantului Ardealului», ele au fost duse cu zgomot la gară. De fapt ce a însemnat acțiunea lui Bem?

Revoluționar polon, naționalist de sigur, dar cel puțin tot așa de mult liberal, el a avut starea de spirit pe care o avea la noi în același timp un Nicolae Bălcescu. Așa fiind, el a înțeles, ca și Bălcescu, să sprijine pe oricine se ridica în numele libertății sacre contra oricărei tiranii, cum era în Ungaria a Habsburgilor.

De aceea a pătruns și în Moldova, spre Târgul-Ocnei, chemându-ne la luptă și pe noi.

Aceasta a însemnat acțiunea lui Bem. Sau poate, dacă Bălcescu ar fi fost îngropat la Pesta, îi conduceau oasele în sunetele lui «Deșteaptă-te Române»?

1929

CXLVI

LIMAN VON SANDERS

A murit omul pe care Turcia, dela 1926 îl ținea în fruntea armatei sale pentru ca s'o pregătească de o victorie care i-a fost refuzată: Liman von Sanders.

Cu dânsul se duce unul din reprezentanții generației de ofițeri germani cari au socotit că soarta lumii poate fi hotărâtă prin atâta lucru: o bună armată servită de o tehnică admirabilă și de finanțe solide, sub ordinele unui șef ambițios și mândru.

Niciodată acest organizator cu contract, pentru care Turc și German însemnau tot una: elementul uman pentru « sistemul » cu care se poate ajunge oriunde, n'a bănuțit acele puteri morale, acea taină a unui singur cuvânt, de a cărui neînțelegere se plângea ieri fostul Kronprinz german.

Brutalul materialism creează oameni ca dânsul, dar, dacă ei pot da succese, în mâinile lor nu este marea, deplina biruință.

CXLVII

UN PROFESOR: BĂBESCU

La Urlați, lângă mormântul soției lui, care era de acolo, s'a sinucis profesorul Băbescu din Arad. Ascultător pe vremuri al lecțiilor dela Văleni, el se înfățișa ca unul dintre puținii Români din țările alipite cari văd adevărat în Vechiul Regat centrul politic și vieța culturală a românismului întreg și cari așteaptă din această lume, chinuită lângă dânșii, îndreptarea în marile greutăți prin care trecem.

Căsătoria lui îl apropiase și mai mult de noi, cești de aici, și ni mărturisea frățeste tot ce ajunsese a ști din vechea Ungarie în care se născuse și trăise toată tinereța lui, fără a putea să viseze fericirea națională a Unirii.

Ii vor fi făcut loc aici, între noi. Și, cum am lăsat la Cluj sicriul lui Bogrea, acest Bănățean, care se așează în țărâna noastră lângă tovarășa vieții lui, pare că și după moarte tinde a ne uni.

CXLVIII

GHEORGHE BUZDUGAN

S'a dus dintre noi un om bun și doritor de dreptate. S-a dus de încrederea regelui Ferdinand în Consiliul de trei miniștri care trebuia să ocrotească plăpânda copilărie a urmașului său, înaltul magistrat care toată viața sa avuse sarcina de a interpreta omenește rigidele prescripții ale dreptului și-a impus să se despartă de toate amintirile și legăturile sale politice și, cum îmi spunea cândva, să aibă momente de nerăbdare ale stăpânilor de astăzi, să primească și toate riscurile situației sale.

A funcționat în afară cu o aleasă demnitate, cu o înțepănire aristocratică, dar nu aspră, a unui președinte al Republicii, iar în sfaturile Regentei a făcut să se ia în considerare totdeauna opinia sigură a juristului și grija călăuzitoare a patriotului.

În acești grei ani de zile, și acei cari s'au putut crede îndreptățiți de hotărîrea lui n'au putut bănui un singur moment motivele de care s'a condus.

România îi va purta o recunoscătoare amintire aceleia care n'a cruțat niciodată forțele sale la locul de pază, plin de răspundere, unde l-a așezat soarta, care, data aceasta, a știut alege.

1929

REGINA ELISABETA

D-l Pamfil Șeicaru a vorbit și de Regina Elisabeta, de lipsa ei de talent literar. Și a făcut și glume.

Iarăși gândul meu de om acumă cărunt s'a întors spre vremea de odinioară, când era regină Elisabeta.

O văd înaltă, voinică, frumoasă la bătrâneță, cu ochii mari și duiși. Vorbea românește admirabil, alegând cuvintele cu un simț ales pentru distincția și nobleța lor. Perfect crescută, stăpână pe o vastă lectură, capabilă să se aibă a vorbi asupra oricărui subiect de literatură, a o asalta era o plăcere. Nimic urât în gând sau în expresie. Nimic sentiment, în gest, nu era posibil înaintea ei.

Trecea prin viață cu acest zâmbet care o prindea și ea de bine. Trecea între sunetele muzicii căreia i se închina cu o veche devoțiune germană și între icoanele de bastre și rose ca în miniaturile medievale pe care le privea stângaciu. Aceasta-i era viața. Fără putere și fără bani, fără ambiție, niciodată în atâția ani n'a conștient să fie instrumentul pasiunilor politice la care

privea dela înălțimea nobilului său idealism și severei sale moralități.

Nu răpim nimic nimănui, nici unui talent, nici unei energii, nici unui merit și nici unei glorii puind câteva flori pe mormântul reginei Elisabeta.

Li lipsesc de mult....

1929

CL

REGELE CAROL

Un frumos articol al d-lui Pamfil Șeicaru îmi întoarce
rivirile către vremea când România cea mică era gu-
vernată de un Rege mare.

Deseori regele Carol cel uitat a fost zugrăvit ca un
flet sec și rece, fără simțire, fără înțelegere pentru
ce e liber și spontan, pentru ce e îndrăzneț și nou,
în fel de figură solemnă de piatră înfiptă în programul
unei noi vieți dinastice.

Ba unii cred a ști chiar că regelui Carol, ca oricărui
rege, nu i-ar fi displicut lingușirea.

Ei bine, nu! Era, pentru inițiați, și alt rege Carol.
Eu am avut onoarea să-l cunosc.

Inegrit în fața lui de toți cățeeii de curte, am ajuns
să fi înțeles și prețuit de dânsul, am câștigat cu multă
încredințare încă acea stimă nestrămutată cu care sunt datori
membrii unei dinastii față de cine, ajutându-i, ser-
vitește țara. Nu voi uita mâna lui întinsă ori de
câte ori tinereța mea neprotocolară rostea în față-i
cuvântul adevăr.

Dar mai ales mă înduioșează o amintire. Se desvelea la Iași statuia lui Cuza-Vodă.

Vorbisem și eu, urând Domnului viu ca despre dânsul să se poată vorbi cum se vorbea atunci despre Domnul izgonit și mort. Aghiotantul mi-a adus mulțumirea Regelui. Mă scoboram pe scara otelului Traian. Deodată am tresărit: lângă mine era Regele, Regele izolat și singur.

— Mi-a plăcut cum ai vorbit.

— Nu era, Maiestate, nimic din lingușirile cu care se înconjoară un Suveran.

— Și crezi că mi-au plăcut vreodată lingușirile de care am fost încunjurat?

Și Regele Carol — dispăru.

CLI

COMEMORAREA LUI ANDREI BÂRSEANU

O ceremonie privată a adunat, în jurul unui modest normânt dela Sibiu, un număr restrâns de prieteni pe cari nevoile grele ale vieții de azi i-au îngăduit să aducă acest ultim omagiu.

Cu acest prilej s'a vorbit în presa de acolo, a cărei ecadență e așa de grozavă, de Andrei Bârseanu.

Nu știu dacă s'a prins destul de bine figura și rostul celui a cărui lipsă am fi avut de atâtea ori motiv s'o regretăm cu toții.

Era un cărturar din vremea bună. Nu un bătrân, nici de prea mult gând n'a îmbătrânit nimeni niciodată. Par un om de înaltă cuviință și de creștinești purtări, așa cum îi dădea Ardealul de odinioară. Un om fără nevoie de bani și fără sete de onoruri. Un om care-și avea mândria, mulțămirea și pacea în el însuși.

Cu oameni de aceștia se înseninează viața publică. În fața lor, la anume momente capitulează urile și mâinile vrăjmașe se întind dela sine una către alta.

Azi, nu numai că nu-i găsim, dar — aceasta e durerea cea mare — nici nu ni-i pregătim.

CLII

BÜLOW

Motto: *Dezastroasele rezultate ale interviului vor aduce pe împărat ca pe viitor să observe acea strictă rezervă, chiar și în conversații private, care e de o potrivă indispensabilă pentru o politică uniformă și pentru prestigiul coroanei.*

(Bernhard v. Bülow.)

Intr'un colț, singur — căci tovarășa lui l-a părăsit de curând — agonizează, la o parte de învinșii de ieri și de stăpânitorii de azi, cel mai însemnat om politic pe care delă Bismarck înainte l-a avut Germania.

D-l de Bülow nu era din vasta categorie a oamenilor de clasa a doua cu cari se fac și se desfac guvernele și se servesc pe rând regimurile. Om sigur de sine, el a îndrăznit, pe vremuri, să primească sarcina de a conduce

Imperiul German, care trebuia să fie pentru dânsul
îndoit de grea. Intâiu pentru că la spate avea umbra
marelui cancelar, iar în față realitatea năvălitoare și
sgomotoasă a tânărului împărat. Știa că nu poate ajunge
pe unul și trebuia să se întrebe dacă va putea stăpâni pe
celălalt. Și a reușit să nu coboare demnitatea funcțiilor
sale nici față de cel mort, nici, mai ales, față de cel viu.

Cu o liniștită hotărîre el a dezavuat în plin Parlament
pe împăratul său care încă odată spusese ce nu-i este
îngăduit unui împărat. N'a plecat atunci, ci mai târziu
numai.

Dar, când a plecat, și pentru totdeauna, cum o știa bine,
a plecat întreg.

CLIII

LA INMORMÂNTAREA LUI GR. CERKEZ¹⁾

(CUVÂNTARE LA MORMÂNT)

În momentul când se despărțesc de un bun coleg și de un delicat prieten, membrii Comisiunii Istorice țin să adauge la înduioșatul lor cuvânt de adânc regret recunoașterea publică a meritelor pe care Grigore Cerkez și le-a câștigat în opera grea a păstrării celui mai scump al nostru tezaur de artă. Pe când monumentele noastre erau lăsate capriciului unor străini nepregătiți și neînțelegători, reparând prin dărâmare și adăogând elemente ieșite din închipuirea lor, el a afirmat cu hotărîre principiul că datoria noastră este numai de a conserva consolidând.

Inteligenței și inițiativei lui i se datorește astfel păstrarea frescelor admirabile din Biserica Domnească dela Argeș, pe care a știut-o apăra contra crimei plănuită de a o distruge.

---

¹⁾ V. n¹ CXI.

Oricine va călca pragul acestui mai vechiu sanctuar românesc va trebui să-și amintească de dânsul, cum, de câte ori vom apăra și noi aceste neprețuite ziduri contra vandalismului năvălitor, un gând de recunoștință îi se va duce către memoria lui.

1929

CLIV

MOARTEA LUI CLEMENCEAU

Poate în momentul când scriu aceste rânduri nu mai este între vii unul din cei mai vii oameni cari au fost vreodată, marele bătrân îndărătnic, stâncosul afirmator de credință, Clemenceau.

Numele lui va rămâne veșnic legat de cea mai grozavă din tragediile de până acum ale omenirii.

Spirit înzestrat cu toate mijloacele culturii, minte critică, filosof având necontenit înaintea lui problemele pe nemișcata piatră a căroră de mii de ani îngenunche în zădar setea noastră de fericire și de viață fără de moarte, el a putut să uite tot, să lase la o parte tot și să fie într'un moment atâta: voința încordată spre victorie a patriei sale.

Și dușmanii învinși au trebuit să se plece înaintea măreției acestei superbe hotărâri.

Iar noi, cari am folosit de pe urma ei, privim cu adânc respect ultima luptă cu moartea a uriașului.

CLV

EMINESCU ȘI TINERETUL

O scrisoare către studenți

16 Iunie 1929.

Iubiți studenți,

Cultul vostru pentru Eminescu, acela care n'a avut născutur și nu va putea să aibă ușor urmași ai geniului său, pentru marele creator de veșnică poezie în care se dovedește strălucit că se pot îmbina armonic cele mai nalte preocupări morale, cel mai nobil avânt național cu cele mai frumoase realizări estetice, e o adevărată garanție pentru viitorul nostru și prin aceasta pentru însuși viitorul acestei țări.

Arătați astfel prin asemenea comemorări pioase și polite de discreție că mintea voastră, bine îndreptată, nu se lasă momită de formulele strălucitoare ale unui esteticism bolnav și ale unei dibace șarlatanii literare, meșteră să jongla cu cuvintele:

Cuvinte goale, ce din coadă pot să sune, ...
nu cădeți în defectul naivilor sau pretențioșilor, cari,

pozând în « nouă generație » pentru meritul singur că au numai douăzeci de ani, cred că lumea începe cu dânșii, că nu priviți legătura, așa de naturală, cu ceea ce s'a făcut până acum ca o îngenunchiere la zeii cari au murit, că înțelegeți pe deplin unitatea organismului național urmând dela sine, peste rătăcirii de moment, drumul care corespunde mai bine cu scopurile lui imutabile.

Vă felicit pentru toată siguranța pe care o dați celor de o vârstă cu mine, cari nu voiesc să lase în praful aventurilor comoara pe care au primit-o și au adaus-o.

Cu părintești sentimente al vostru

N. Iorga

CLVI

MONUMENTUL LUI PAPIU ILARIAN

S'a desvelit în Ardeal un monument de recunoștință lui Papiu Ilarian. Sunt astăzi două Ardealuri: unul plin de optimism de pasiunea puterii, vibrând de pofta banului, și celălalt de turbiditate și intrigă zilnică: Ardeal de partid, Ardeal de oportunitate politică, pentru care Românu din București se ardește ca țintă a atacurilor în locul Ungurului din Budapesta. Și celalt Ardeal, de sfântă modă veche, sfârșindu-și amintirile și mângâindu-și speranțele.

Cel dintâi n'a desvelit încă monumente. Nici nu va desveli. « Domnul ministru », « Excelența Sa », răstălmăcit astăzi, până și în persoana « Excelenței Sale », « Măriei Sale », doamnei ministrese și a mărișilor săi apropiați, va fi uitat a doua zi după ce nu va mai ține în mână cornul de abundență. Celalt, când ici, când acolo, se închină sfinților săi.

Intre ei, Papiu Ilarian merită a fi pus la catafalacă. Om de o înaltă cultură, de o râvnă nesfârșită pentru trecutul românesc, al tuturor Românilor, dornic să se așeze și el lumână la Domnii Moldovei și

Muntenici, pe cari-i privia ca pe ai săi, adunând documentele lor pentru «Tesarul» său, care nu era închinat oricărui mărunț Vlădică opus maiestății imperiale a Voevozilor, juriconsult al legilor din București, unde s'a simțit acasă la el, autorul istoriei luptelor dela 1848 este azi mai mult decât o figură de trecut.

El este învățător în prezent pentru al treilea Ardeal, care se formează în școlile unde Românii de pretutindenii reprezintă un singur crez românesc, care e de moralitate și idealism.

1930

CLVII

UN CTITOR:

CORNELIU MANOLESCU RÂMNICIANU

Hotărît că magistratul luminat și integru care a fost Corneliu Manolescu Râmnicianu nu aparținea vremurilor noastre. Omul care a dat o avere Academiei Române care s'a gândit la săraci, la cei mai săraci dintre cei săraci, era un anacronic, un întârziat. Se putea presupune, după acel moment din viața sa, când regele Ferdinand l-a ales președinte de consiliu într'un ministeriu de concentrare (auzi dumneata greșeală...) și pe urmă a uitat de misiunea pe care i-o încredințase. Dar el n'a părăsit magistratura pentru a se face imediat membrul unui partid republican.

Și, după aceea, o viață întreagă, el nu și-a spus nimănui taina pentru care cu scumpătate strângea banul spre a-l oferi cu un gest de Voevod țării pe care nu-l poate, o pradă.

Nu, Corneliu Manolescu Râmnicianu era un boier venit din vremile lui pe vremea măririi tuturor Țiganilor.

CLVIII

MEMORIA DOCTORULUI CAROL DAVILLA

Se mai continuă răsunetul comemorării lui Carol Davilla. E o recunoaștere și o ispășire.

O recunoaștere, nu pentru un mare învățat, un descoperitor de adevăruri noi, ci pentru mai mult decât atâta, pentru ce ni lipsește nouă mai ales, de atâta vreme: pentru creațiunea lui, pentru nevoia lui organică de a crea, pentru ctitoria lui.

Pe alătura și pentru dorința lui de a se confunda cu noi, de a întemeia un neam de Români, cu nobil sânge românesc, de viteji, cum viteaz înainte de toate a fost el. Uitați-vă la urmașii lui: din amândouă părțile li vine curajul de a vorbi și de a lucra.

Mai e însă la mijloc și o ispășire.

Contra omului de mare merit s'au coalizat toate neputințele. Aceste neputinți pline de invidie și de ură de care, generație de generație, se frâng toate elanurile frumoase ale vitejilor.

Când oare ura va fi trimeasă la sanatoriu și invidia la casa de corecțiune?

CLIX

AMINTIREA LUI SIMION BĂRNUȚ

Intre marii Ardeleni, Bărnăț e fără îndoială cel mai departe de noi, cel mai puțin în legătură cu ideile și sentimentele noastre de azi. Cine mai crede astăzi, chiar între bătrânii cari l-au ascultat în tinereța lor vorbind despre indestructibila, eterna idee romană înaintea bunilor, molatecilor Moldoveni, cari n'aveau întră de legionari pe front, cine mai crede în creditatea romană lăsată nouă, numai nouă, Romani puri și nechimbați, în posibilitatea refacerii Romei aici chiar și numai aici, în ineluctabila datorie de a da din noi singuri, perfectă și completă, toată lumea de questori și de retori?

Dar omul unei singure viziuni și unei singure misiuni cuprinde, în ciuda unor teorii perimate, în aspra și vieață, de cremene și de criță, un învățământ.

E tipul vechiului Ardelean, care, închis în teoria lui săreață, nu vede nimic împrejur. A stat acolo la Iași între ruinele unei necontestate Rome pe care vraja prului său cuvânt, pe care abia de l-or fi înțeles țaranii

dela 1848, ar fi putut s'o ridice în picioare. Într'o vieață politică născândă el nu și-a reclamat niciun rol. N'a văzut decât orizontul iluziei sale și n'a ascultat decât glasurile care-i vorbeau de dânsa.

Cu buzunarul gol — aveau togele buzunar? —, cu capul scutit de vanități politice s'a întors, prin Ungurimea, pe care o vedea neplăcută, dar trecătoare, ca să meargă, obosit, dar nu înfrânt, la *Dii manes* în anul cutare *ab urbe condita*.

El n'a lăsat niciun urmaș.

1930

CLX

IOAN RAȚIU

La o parte de atenția publică, a Ardealului chiar, s'a desvelit la Turda statuia lui Ioan Rațiu. Generația de astăzi, grăbită să-și valorifice drepturile pe care cu atâta generozitate și le atribue, va fi făcut un semn mental de întrebare în fața acestui nume, care pe vremuri a avut un așa de mare răsunset. Se vor fi găsit de aceia cari să servească ignoranței lor față de trecut o biografie cu datele cronologice necesare. Eu vreau să-i dau și o interpretare.

Acum jumătate de secol, conducerea Românilor de peste munți scăpa din mâinile clerului. Marele Șaguna muria neînțeleș și părăsit.

S'a simțit nevoia unui mirean care să facă el ce fusese până atunci în sama «preoților cu crucea 'n frunte». Și s'a prezentat dela sine un om zdravăn trupește și sufletește, nu popular prin cuvânt, nu măgulitor prin batimi, nu dibaciu în a găsi mijloacele de a ajunge, de a se menține și de a reveni, și nici un artist în materie de prestigiu, înveșmântat în tăceri solemne și în zolări impunătoare. Ci un caracter.

Un caracter neînfrânt. Om de da și nu. Om de orice riscuri. Om care moare pe cuvântul lui, la datoria lui. Orice material s'ar fi întrebuițat pentru monumentul lui, marmură sau bronz, mai tare a fost sufletul acestui om, a cărui tradiție, din nenorocire pentru Ardeal, a murit cu dânsul.

1930

CLXI

DOAMNA BIANU

De ce nu s'ar vorbi, într'o societate unde a-și face ceva toată datoria a ajuns așa de rar, de o femeie care recut pe pământ numai pentru a face în felul cel mai cret, cel mai modest atâta bine cât poate face în jurul un biet suflet de om?

Doamna Bianu a fost între femeile aristocrației noastre însăși întruparea acelor virtuți care făceau oare clasei dominante astăzi dispărute pentru că odată să nu poată fi înlocuită.

Într'o cămăruță la Academie o eroină a suferinții luptat douăzeci de ani cu cele mai cumplite dureri, care nu le-a spus nimănuia. Sub povara lor, ea desfăcea în veșnica ei rochie neagră și pașii ei mergeau unde era un ajutor de dat, un sfat bun împărțit. De acolo se întorcea iarăși anonimă, în șul unde o aștepta îngrijirea iubitoare a bătrâne- r soțului ei.

A murit în sărbători, neștiută, cum neștiută a trăit. Nu e nimic schimbat în societatea bucureșteană, numai cât nu se va mai vedea smerita umbră neagră în locurile unde binefacerile se fac și nu se știu.

1930

INGINERUL CONSTANTIN CIHODARU

Nu s'ar putea spune îndeajuns ce am pierdut cu bunul, carnicul și modestul nostru prieten Cihodaru. A fost un om de bine și de muncă al țării, un om pe care ea n'a avut să-l întrebuințeze, deși în cele câteva zile cât a fost ministru, ministrul nostru în cabinetul Take Ionescu, s'ar cătase — și regelui Ferdinand, mirat de valoarea acestui necunoscut, — de ce este capabil.

Leșan din vechea generație, el nu era prieten al fraților. Vorbia greu, scurt, dar adânc și cu înțeles. N'am întâlnit pe nimeni atât de bun la sfat, atât de sincer. Căutările nu-i plăceau și în partid chiar a avut să suferă pentru aceasta multe nedreptăți și chiar câte o înșelăcie. Dar nu se poate mai mult simț de ordine și gospodărie decât a lui. Reorganizarea grupării noastre se datorește lui exclusiv. Iar, când era nevoie de jertfă, el dădea câtă la bani, la boală. Și-a pierdut sănătatea umblând jos prin zăpadă pe la Folticeni, în timpul când alții,

dela căldură, speriau prin amenințări ori seduceau prin minciună — și-l biruiau.

Vieța lui e un exemplu, soarta lui o mustrare.

1930

CLXIII

GAËTAN DENIZE

Să vorbim de un om care n'a făcut politică, n'a apărut în public, nu s'a prezentat mulțimii, n'a scris nimic și n'a solicitat niciodată și nici într'un chip atenția unei lumi blazate. Secretarul Reginei, care a fost Gaëtan Denize, cel plecat ieri dintre noi, a avut însă un rol în viața acestei țări, în cel mai greu din momentele triste prin care a trecut.

La Iași el a fost modestul bun sfetnic, descoperitorul de intrigi, înștiințătorul de primejdii. Gata de orice serviciu demn, acest Occidental pierdut printre noi era totdeauna de pază în jurul încercatei familii regale și în jurul intereselor patriei.

Acuma pot să spun că, atunci când, în plin războiu în Iulie 1917, s'a făcut încercarea de a da României un regim de partid în locul înțelegerii ambelor grupări politice « de guvern », doi oameni au dat semnalul primejdiei: ducele de Luynes, atașat militar francez, și Gaëtan Denize.

Il văd și acum, în pragul casei mele, unde pe atunci se cereau bunele consilii, dând vestea uneltirii.

Mai târziu a venit vremea curtezanilor și măgulitorilor. Figuri sinistre au călcat pragul regilor și sfatul lor a fost ascultat. Oameni ca Denize au fost de folos numai la biroul lor.

Acolo s'a stins el, îndeplinind zilnica operă de devotament și binefacere.

1930

GUSTAV WEIGAND

A încetat din viață la Leipzig unul dintre cei mai har-
cercetători ai vieții Românilor din Balcani, pe cari
ecum, și mai ales pentru lumea din Apus, i-a desco-
it din nou, prin ostenele sale cinstite și îndelungate:
stav Weigand.

Cercetările lui pornite dela ai noștri cei mai depăr-
t, mai puțini și mai nenorociți, răsleți, turciți, desti-
i să se piardă acum prin văile Asiei Mici, Megleniții,
darioții, s'au întins apoi și asupra munților și șesurilor
stre, cari au văzut pe Neamțul bărbos călătorind
'un fel de căruță-adăpost, în care mânca, dormia
eria.

În jurul lui s'a făcut o școală, dela care au plecat și
ți Români. O școală care a fost și o propagandă, o
oasă și bună propagandă.

A fost însă un timp când teorii generale de balcanolo-
l-au pus pe alte drumuri. A cunoscut Albanezi, a
oscut Bulgari. Nu știu dacă ne-a iubit vreodată, dar
stora din urmă vădit li-a dat inima.

Accasta a avut consecințe științifice. Războiul, care a pus pe ai lui în contra noastră, l-a întărit și mai mult. De aici înainte indiferența lui a devenit și dușmănie, chiar o dușmănie ofensivă.

Totuși pe sicriul lui ar fi trebuit să nu lipsească un mănunchiu de flori românești.

1930

NADIA BULUGHIN

De ce n'am vorbi și de dispariția, așa de răpede, dintre noi, a cuiva care n'a fost un bărbat obraznic făcând politică din vanitate sau din interes, ci o fată cuminte și arnică, înzestrată cu un talent de care nu și-a bătut joc, ci l-a pus în serviciul culturii adevărate?

Nadia Bulughin a fost fiica unei familii de refugiați ruși în casa căroră a stăpânit numai cea mai deplină cinste și cel mai mare devotament pentru ideal. Ea a crescut în acest mediu ales, cu o înțelegere durabilă pentru tot ce era serios, bun și nobil. Făcuse studii la Petrograd în domeniul ilustrației de cărți și n'a rămas acolo, ci a revenit în țara unde se născuse.

Nimeni nu-i dădea atenție.

O văd încă aici, la gazeta noastră, arătând cu sfială unui necunoscut ca mine, în judecata căruia avea încredere, lucrări stilizate, energice și sobru totodată, care meritau o dată lauda. Era așa de bucuroasă că lauda aceasta și-o vede în sfârșit! De atunci oricând a fost rugată a împodobi o carte, a alergat fără a cere vreodată plata.

Ea s'a dus acum, după o lungă și grea boală, dar cartea mea de școală va lega încă multă vreme istoria trecutului nostru și talentul original al Nadiei Bulghin.

Și în ediția italiană a altei lucrări, desemnurile ei au întâlnit o caldă recunoaștere. Acum vre-o doi ani îmi scria denunțând vandalismul contra unei bisericuțe de lemn pe care o și schița. Așa de mult se identificase cu noi.

Cu noi cari n'o putem uita.

1930

CONSTANTIN GH. IONESCU ¹⁾

Ne mai lasă un prieten, unul dintre aceia cari nu
 au adus o tinereță prin firea lucrurilor schimbătoare,
 hotărîrea trainică a omului trecut prin încercările
 etii.

Profesorul Const. Gh. Ionescu a venit la noi după
 a din acele grozave dureri care curăță sufletul până
 adânc și trezesc și cele mai ascunse glasuri ale con-
 inței. Tată iubitor, crescător minunat, el pierduse,
 trăsnetul unui accident, pe doi dintre copiii săi.

Nu mi-a cerut nimic din zădărniciile care încântă
 fletele copilăroase. Omul de școală care îndreptase
 ătea generații isprăvisise prin a-și da sama de un lucru:
 nu prin programe se drege o societate așa de adânc
 însă ca o noastră, ci prin reforma morală, prin schimba-
 a omului înlăuntrul său, prin crearea altui suflet pentru
 porul românesc.

De aceea, într'un partid, el era, ca și noi toți, mai

---

¹⁾ Fost director al liceului «Lazăr».

presus de ideea vulgară a partidului. De aceea a putut păstra conducerea Asociației profesorilor secundari, fiind sigur că nu va fi bănuțit de intențiile care, la partizani, li strică oricare din intențiile lor cele mai bune. Libertatea lui de a judeca orice situație și orice om, lucru interzis în sindicatele noastre bugetare, fi rămăsese întreagă.

Tineretului de azi, adesea atât de ușuratec și de încrezut, acest modest om de muncă fi poate servi de exemplu.

1930

CLXVII

ANDREE

-au găsit în Nordul necexplorat, l-au găsit întreg, rat cu îngrijire în sicriul său de gheață.

lecuse cu gândul să dea științii lumi nouă, și furle polului l-au prins, culcându-l alături de cei dină tovarăși al lui. Acolo, în învelișul lui rece, el a ptat ziua descoperirii care trebuia să vie.

u e oare în tragedia exploratorului suedez cu plale mari, cutezătoare, pe care nedreptatea sorții nșepenit pe blocurile de gheață, ca un simbol?

stfel, din mijlocul unei societăți neînțelegătoare și le față de cei mai buni ai săi, cercetători îndrăz-

ai viitorului pornesc pe drumul luminat de un l care nu e al vremii lor. Ei cad în drum, la tului ultimelor efortări, ca să nu se mai ridice. In ța nepăsării acelor timpuri triste, ei se păstrează , întregi și frumoși.

ână la timpul când frunțile respectoase se pleacă ora rămășiții intacte a gândului și a faptei lor.

CLXVIII

FILARET MUSTA

A murit în Banat un Patriarh al Bisericii românești ordodoxe, vicarul Filaret Musta.

Era, între vechii ierarhi ai acestei Biserici, unul dintre accia cari reprezentau cea mai nobilă tradiție. Musta a fost, ca și episcopul Popea, lângă care a stat nedespărțit, un șagunist, din vremurile când episcopia românească însemna carte, muncă și jertfă.

Crescut în acele ideale care însuflețiau o generație dispărută, el nu s'a îndepărtat un singur moment de linia dreaptă trasă de dânsule. Străin de orice ambiție personală, indiferent față de contingentele politice, desprețitor al intereselor de partid, el a fost popa românesc pentru toată lumea.

Popa românesc, bărbos și stufos, neatins de foarfecele modei, fără talente de salon și fără acea morgă de parvenit care dela un timp e semnul distinctiv a cui se miră de ce l-a găsit.

CLXIX

AUGUST HEISENBERG

Câteva săptămâni abia după întoarcerea sa de la Atena, unde, într'o excelentă stare de sănătate, luase o parte așa de activă la congresul de studii bizantine, al filozofilor bizantinologilor germani s'a stins, abia în vârstă de zecezeci de ani, aproape fără a fi fost bolnav, la München. Nu se va spune niciodată îndeostul cât de mare a fost devotamentul lui August Heisenberg pentru știința filologică care ajunsese unul din maestrul celor mai stimati. Filozof de formație, trecuse în domeniul istoric, căruia i-a dus cele mai mari servicii, fără a fi părăsit întorsătura filozofic pe care i-o dăseră primele sale studii.

Nu era numai un erudit sever; cărticica sa asupra Istoriei Noii, de o așa de zămbitoare prezentație, arăta cât de familiar putea să devie pentru toată lumea filozofică de a învăța.

Dar cel mai mare merit al său a fost acela de a înființa, chiar și după războiu, pe cercetătorii tuturor țării în a sa «Byzantinische Zeitschrift», care a fost întotdeauna un organ central al acestor studii.

Cei cari l-au cunoscut personal regretă adânc pe omul bun și afabil, a cărui amintire li va rămânea totdeauna vie.

1930

CLXX

AUREL LAZĂR

Răpede s'a dus dintre noi omul rar între Ardelenii
generația sa care a fost Aurel Lazăr.

Sunt câteva luni de când vorbiam în acest ziar de
câncile lui cunoștințe în materie de drept administra-
tive, de realul lui talent de expunere, unite cu o obiecti-
vitate, cu un spirit amabil, cu o modestie încântătoare.
Am aflat că i-au plăcut aceste rânduri de prețuire absolut
interesată.

Și totuși, cu aceste mari însușiri, omul perfect onest,
cărui viață a fost toată numai o luptă pentru libe-
rtațe și apoi organizarea Bihorului său de naștere, n'a
putut ajunge la onorurile rezervate unora cari sub toate
circumstanțele îi erau inferiori.

Dar, cuminte cum era, și bun la lucru — ce mare
cuvânt! —, el nu s'a descurajat. Pe când aceia se instala-
u la locuri ministeriale și subministeriale, el s'a mul-
țumit să i se dea acasă la dânsul o primărie.

Aurel Lazăr nu lasă numai o amintire înduioșată, ci
un exemplu de civism.

C. Z. BUZDUGAN

Se anunță din Galați că «avocatul» C. Z. Buzdugan și-a dat singur moartea. Puțini, în afară de orașul pe care l-a iubit și de care n'a vrut niciodată să se despartă, vor fi știind ce om rar se desface în acest așa de trist chip din mijlocul aceloră cari-l prețuiau cât nu-și dădea sama el însuși.

«Avocatul» a fost un blând visător, urmărind nobile gânduri politice, în mijlocul unui partid ca oricare altul, și a fost un ales suflet de scriitor, cu o reală vocație poetică.

Acela care aștepta dela sufragiul universal ceea ce votul anonim al orbilor politici n'a dat niciunei societăți omenești, a fost, acuma câteva decenii, când versul reprezenta o cugetare, o simțire, o formă, iar nu gânguritul oricărui anormal ori înșelător, unul din cântăreții înzestrați ai vremii sale.

Dar mai ales el s'a încumetat, cu atâtea cunoștințe câte le-a putut strânge singur, fără școală, să dea din nou în românește grandiosul epos al lui Dante, și cu lungă trudă și-a atins ținta.

Când opera era gata, lumina ochilor i s'a acoperit. Și
în întunerecul infernului unde pare că-l coborîse poetul
lumii de dincolo, n'a putut trăi acela care cerea vieții
lumină și bucurie.

1930

VINTILĂ BRĂTIANU

Un om din generația mea se duce.

Și, cu toate luptele, firești sau și nefirești, dintre oameni, ceva leagă pe aceia cari, prin forța împrejurărilor, au văzut aceleași lucruri, au simțit aceleași emoții, s'au găsit în aceleași front față de aceleași primejdii și, cu voie sau fără, au colaborat la aceleași fapte. Nu voi repeta aici ceea ce am avut tristul prilej de a spune la Cameră:

Dar un lucru trebuie să-l adaug în acest ziar. Oricare din noi trebuie să facă greșeli, care sunt legate de insuficiența bieteii noastre ființi umane. Dar nu e bine ca unii să ne bucurăm de greșelile altora. Și mai ales în judecarea lor nu trebuie uitat că avem a le proiecta asupra vieții întregi a celui care ajunge a le săvârși. Și vieța lui Vintilă Brătianu nu merita, de sigur, injuria zilnică de care a avut parte și care poate i-a scurtat zilele.

Suntem mândri că n'am aruncat noroiul în fața învinsului.

CLXXIII

LIUBA DIMITRIEV

Un ofițer în rezervă ni trimete dela Chișinău un frumos volumaș cuprinzând ce idei, ce sentimente și versuri s'au zbuțuit, câțiva ani de suferință și trudă, și așteptare a unei morți sigure, în sufletul Liubei Dimitriev, moartă dăunăzi la douăzeci și opt de ani.

Fata era născută în Sudul Basarabiei dintr'un Bulgar și o țigăncă. Nicio picătură de sânge românesc. Dar între dânsa și noi dela sine s'a stabilit una din acele legături sufletești care inspiră o viață. Și-a schimbat și numele, în Dimitriu, ca să fie și formal în comunitate cu nația pe care o iubea. Și s'a târât agonia dela Chișinău la Iași, de acolo la Mănăstirea Văratec, unde a scris versuri de închinare către poetul a cărui umbră flutură acolo în jurul unui mormânt, Eminescu. S'a dus din viață vorbind de crini albi, cu dulci versuri românești pe buze.

Desnaționalizatori prin școală și prin silă, nu credeți că sarcina de a ni câștiga suflete, suflete curate și bune, trebuie lăsată însuși aierului blând al acestei țări? Din mormântul ei, Liuba Dimitriu zice că da.

CLXXIV

VIRGIL BĂRBAT

A încetat din viață la Cluj profesorul de Universitate Virgil Bărbat.

Școala pierde pe unul dintre cei mai devotați servitori ai ei, dintre cei mai zeloși formatori de conștiință în mijlocul tineretului. Inzestrat cu frumoase cunoștinți în domeniul civilizației americane, acest sociolog cu înalte preocupări morale a avut totdeauna înaintea ochilor acea ridicare a nivelului educativ al noilor generații fără care în zădar vor fi fost toate eforturile și toate sacrificiile.

Ținut prea mult în umbră, adesea neînțeles de mediul în care lucra, acest autor zelos, din al cărui scris era totdeauna ceva de învățat pentru oricine, nu și-a dat partea în viața socială și politică, pentru care avea altă pregătire decât a politicianilor de duzină.

Acelor cari l-au cunoscut el li lasă amintirea unui caracter ferm și unui suflet adânc pătruns de menirea sa ca profesor și ca om.

CLXXV

EDISON

Acel care la o vârstă de patriarh a închis ochii în America a fost fără îndoială unul din cei mai mari creatori în domeniul tehnicii, unul din cei cari au răsbunat mai mult asupra naturii dușmane geniul omenesc și prin posibilitățile de legătură între oameni și prin punerea la îndemâna tuturor a plăcerilor artei a fost cel mai meritorios binefăcător al umanității în vremea noastră.

Inventatorul neobosit a fost, în același timp, un om bun și binefăcător de bine, care, în fiecare descoperire, s'a gândit înainte de toate la cât pot folosi semenii săi din noua cunoștință pe care a smuls-o materiei mute și oarbe.

O viață de o puritate de cristal a fost neconținut legată de știința și activitatea vrăjitorului științific care n'a cunoscut odihna. Cei cari fac deosebire între însușirile sufletești și datorate morale, arogându-și privilegiul de a fi mai răi decât alții fiindcă decât alții se simt sau se cred mai deștepți, ar trebui să ia exemplu de la Americanul simplu și modest, căci în orice oraș de cultură un monument ar trebui să dovedească recunoștința față de măreția lui faptă.

MATILDA CUGLER-PONI

Venerabila doamnă care la o așa de înaintată vârstă pleacă dintre noi a fost, în viața ei împodobită cu atâtea daruri sufletești, un exemplu în toate privințele.

Pe vremea când poezia era sinceritate, sentiment și simplitate, versurile Matildei Cugler au fost cetite și, mai mult, cântate, de atâta lume care a găsit în armonia ușoară a silabelor ritmice, cu un parfum de sentimentalitate duioasă, mângâiere în multe suferinți și deziluzii.

Soție a unui om eminent, în care era întrupată discreta înțelepciune a rasei lui moldovenești, d-na Poni a fost buna sfătuitoare care se ascunde și sprijinul moral care e totdeauna la căpătâiul îndoielilor și necazurilor pe care oricui, și mai ales omului drept și bun, lumea le dă din bielșug.

O astfel de viață să îndemne pe femeile de azi, care au nevoie de asemenea îndemnuri, și în sensul ei să se

rească, harnice, modeste și bune, acelea de care, mâne,
re nevoie neamul nostru, pentru a nu cădea, pradă
păcatelor fatale ale unei modernități în afară de morala
ternă, sau contra ei.

1931

CLXXVII

N. LEON

La Iași s'a stins d-rul Leon, — doctor de științe naturale, nu de medicină, — una din figurile cele mai simpatice ale Universității moldovene.

Sprinten până la bătrâneță, cu un aier de cavaleriească sfidare a vârstei, privind vieța vesel cu clarii lui ochi albaștri și plimbând pe străzile capitalei ațipite pălăria lui de vechiu pictor flamand, cravata lui învoaltă de poet romantic dela 1830, Leon era un bun și blând prieten pentru tineretul pe care cu vorbă bună îl îndemna, ca și pentru cei de vârsta sa.

Unui astfel de om, chiar în atmosfera de ură obișnuită în anumite cercuri intelectuale ieșene, nimeni nu i-ar fi putut ieși în cale cu o vorbă rea.

Naturalistul din școala lui Haeckel, în a cărei doctrină a crezut până la sfârșit, era un cercetător atent al fapturilor lui Dumnezeu, până la găngăniile cele mai mărunte și scârboase, care căpătau un interes deosebit pentru dânsul.

Din această trudă neîntreruptă, din acest zimbet de
eșnică tinereță se forma valoarea și farmecul acestui
m, asemenea cu care nu dă tineretul crescut și în pri-
nejdii și în răsfăț.

1931

CLXXVIII

UN ÎNVĂȚAT: D-RUL PAULESCU

Profesorul Paulescu, care a trăit ca un mucenic și a murit ca un sfânt, înfățișează în chipul cel mai expresiv pe învățatul român, așa cum îl fac cele mai bune tradiții ale țării noastre.

Cine l-ar fi văzut discret, rece, tăcut, nu și-ar fi dat samă de opera pe care acest om o avea în urma sa. A trebuit ca moartea să deslege pe prietenii cei mai de aproape, pe ucenicii cei mai credincioși pentru că revelația să se producă și să se cunoască numărul și însemnătatea descoperirilor lui. Mulți știau numai că Paulescu are în politică o anume direcție, pe care, de altfel, n'o strămuta în activitatea sa profesională, plină de cea mai caldă iubire de oameni.

Intr'o vreme când faima precede munca și valorile adevărate sunt răspinse de obrăznicia care se îndeamnă, vicia și moartea acestui om de merit sunt un îndemn și o învățătură pentru tineretul care trebuie să reziste ispitelor gloriei răpede făcute.

NATHAN SODERBLÖM

șeful Bisericii suedeze, fericit patriarh trăind în mij-
ul numeroasei sale familii, a dispărut acum câteva

Trăind așa de departe, acest cleric luminat, care se bu-
a, pretutindeni, de un mare prestigiu, e legat totuși
noi, la cari, acum câțiva ani, și-a trimes solul, prin
rea operă de apropiere a Bisericilor, pe care a între-
s-o și căreia i-a sacrificat mulți ani din viața sa,
t de ocupată.

s'a părut arhiepiscopului dela Upsala că, în aceste
de nehotărîre, de zbucium fără sens, de poște
odată satisfăcute, de părăsire a tot ce odinioară lega
oameni, dușmănia, rivalitatea chiar dintre Bisericile
care vremile au împărțit creștinătatea e fără sens,
în aceste sfâșieri e o încurajare a propagandelor celor
josnice ca și a celor mai distrugătoare.

s'a pus pe lucru. Astfel, la capătul unor lungi silinți, a
ut să vadă sub cerul palid al patriei sale nordice
nându-se la un loc, discutând prietenește, isprăvind

printr'o marcată apropiere pe cârmuitorii tuturor formelor religiei sale, dela protestantismul cel mai modern până la ieratica maiestate a bătrânelor patriarhii asiatice și africane.

Această apropiere creștină, care e în mare parte opera lui Nathan Soderblöm, îi va însemna statornic numele în istoria vicisitudinilor creștinismului.

1931

CLXXX

MORMÂNTUL REGELUI FERDINAND

Flori multe acoperiau Vineri piatra sub care se odihnește chinuitul trup al regelui Ferdinand.

Rare ori a fost atâta seninătate la un parastas de prinț. Cantările se înălțau într'o atmosferă de pioasă reculegere. Era din sufletul cel bun al celui care a cărmuit cu tărie și înțelepciune și cu ascuns devotament soarta țării în cele mai grele momente, plutea în aierul nopții argeșene.

Și răsună aducămintele asupra acestei grele și glorioase domnii terminate în mari sfâșieri dinastice și nesiguranțe pedeghele nu s'a rostit încă.

Și va trebui să ție samă de ce a fost politica ei, dar și de ce a fost omenesc în dosul acestei politici, atât de mare și de puțin înțeles, ce privește întregirea hotarelor, atât de supusă criticii în ce privește cărmuirea internă — a altora pe lângă surzimea de regele domnitor.

Și umanitatea regelui Unirii, aceea va trezi oricând o înălțată simpatie prin delicateta unui suflet care, plecat din lume nu odată în fața împrejurărilor și influențelor,

păstra pentru sine un colț în care era lumina cea mai clară și mirezmele cele mai rare.

Toți aceia cari înțeleg ce poate ascunde un suflet omenesc de sacră sfială se vor uni în această emoționantă prețuire.

1931

CLXXXI

I. N. ROMAN

Bunul I. N. Roman s'a stins subit la Constanța unde bătrânul poet, — rămas poet până la ultima clipă a vieții sale, — se încetățenise oaspete al țărmlui pontic de mulți ani de zile.

Acuma patruzeci și ceva de ani, un tânăr Ardelean câștigase multe prietenii prin frumuseța sa de Săliștean cu ochii negri și barba deasă, prin meșteșugul versurilor însuflețite de spiritul eminescian și prin vioiciunea condeiului său de ziarist.

Roman, al cărui elegant cilindru era cunoscut de toată lumea, reprezinta în presă partidul liberal, acel partid care avea în frunte pe cei mai aleși oameni din capitala de odinioară a Moldovei și care, prin tragedia căderii marelui Brătianu, câștigase și pe câțiva din tinerii aleși dela Universitate.

O direcție pe care n'a părăsit-o niciodată, alegând doar, acuma în urmă, între cele două nuanțe ale grupării. Pentru dânsul, partidul rămăsese așa cum îi apăruse

tânărului Ardelean la douăzeci de ani, tot așa de tânăr cum era, cum rămăsese sufletul lui însuși.

În această veșnică tinereță, omul cu un zâmbet pe buze a trăit peste șaizeci de ani fără a fi urât pe nimeni, fără a fi spus cuiva o vorbă rea.

Rară și prețioasă laudă, aceea pe care a meritat-o el!

1931

GENERALUL DRAGALINA

A fost cândva un războiu pentru întregirea neamului, s-au topit în aceeași voință de sacrificiu toate osebirile meschine care ne scot ca dușmani unii în fața altora, — și ce ridiculă dușmănie, fără nicio adevărată osebire în ele, fără niciun antagonism de tradiție; numai vanitate și interes! —, ne-am simțit oare cândva o nație? Acestea sunt întrebările care se pun de câte ori un om de atunci măsoară, plin de muștrări.

Generalul Dragalina, care se comemorează astăzi, a fost un Român dela locul lui bănățean, dar un Român pentru toți Românii, pentru marile scopuri generale românești. Ofițer în România — deci: «regățean», — el a avut țării libere ceea ce e marea însușire a oamenilor în ținutul său: vitejia sinceră, căreia-i place pericolul, care-l caută, îl înfruntă, pentru scop, desigur, dar și pentru frumuseța gestului.

Gestul, el l-a făcut mergând în voia soartei după datoria lui, și de gestul acesta a murit.

General, căzând ca un soldat.

MONUMENTUL LUI DIMITRIE GRECEANU

S'a ridicat la Iași un bust lui Dimitrie Greceanu — ministrul care și-a găsit un sfârșit atât de tragic în atentatul dela Senat.

Se știe cu ce seninătate antică cel așa de greu rănit a trecut prin ultima încercare, dând exemplu de cum trebuie primite de un om de suflet înalt răspunderile și riscurile situațiilor supreme în Stat.

Cariera politică a lui Dimitrie Greceanu s'a desfășurat mai ales înainte de războiu, dar și în împrejurările mult superioare celor de azi un om ca dânsul avea însușiri de acelea prin care cineva riscă să rămâie puțin înțeleș și neapreciat după justa valoare.

Nu-că acest urmaș de cinstiți boieri moldoveni ar fi avut acele mari însușiri oratorice care smulg succesul, că mintea lui ar fi creat ceva din formele nouă de care de atâta vreme avem nevoie ori că în administrație s'ar fi dovedit un stăpânitor de oameni chemat. Dar era la dânsul un simț ales pentru lucrurile pline de cuviință și de frumuseță, o iubire de carte și o evlavie de trecut pe care

rebuia să i le surprinzi, o aristocratică atitudine de a reprezenta tradiția pe care o avea în însăși sângele său.

De aceea, când oameni datori să se sacrifice în război se eschivau dela primejdie, el, fără să aibă o asemenea datorie, s'a oferit, după buna datină a înaintașilor săi.

Și, dacă nu i-a fost dat să moară împotriva dușmanului național, dușmanul social l-a răpus la locul unde intrupa ordinea istorică și naturală a societății noastre.

CLXXXIV

NESTOR URECHIĂ

Ne părăsește un om foarte cult și înzestrat cu un frumos talent literar, un iubitor pasionat al țării sale, în natura de azi, în amintirile de ieri, dar mai ales unul de o nesfârșită modestie și bunătate, Nestor Urechiă.

Prin viață s'a strecurat ca o umbră, evitând tot ce era zgomot, tot ce putea să pară dorință de a fi văzut, puțință de a fi apreciat.

Greaua lui copilărie și tinereță, apăsarea unui nume care sub multe raporturi era greu de purtat, i-au dat această înfățișare simpatice, sub care va rămânea în amintirea acelor cari, fie numai prin scris, ca mine, l-au cunoscut.

Se va găsi greu un om care să facă din diletantismul zelos mai mult decât a izbutit să facă, în cărțile sale de pitoresc, în articolele sale de istorie românească, acela care a fost Nestor Urechiă.

ZAMFIR ARBORE

Un articol călduros al d-lui Cesar Petrescu aduce înaintea publicului român figura quasi-nonagenarului scriitor profesor Zamfir Arbore, pe care legea pensiilor îl aruncă în mizeria slujbașilor îmbătrâniți ai unui Stat fără recunoștință.

D. Zamfir Arbore reprezintă tipul Basarabeanului bun, patriarhal și înaintat în vederi, gata de luptă și iubitor de pace, sol al schimbărilor de mâne și păstrător neclintit de dătină. Cu acești oameni s'a ținut, de fapt, toată vechea Moldovă, cu acești blajini neînfrânți. Dar, dacă acesta e tipul cel adevărat, nu e și tipul care, dintre Basarabeni, poate reuși.

Și de aceea, pe când atâția dintre Prut și Nistru au căzut prin oportunistă situații nesperate, bătrânul luptător pentru liberarea de mai nimeni întrevăzută a țării de origine, dispare, uitat de toți, în umbra grea a înaintatei sale bătrânețe.

Și e nedrept. E păcat!

AMINTIREA LUI N. FILIPESCU

Amintirea lui N. Filipescu răsare din nou astăzi și, la vremea ei, căci e a unui om între neoameni.

Acest boier de neam aducea în lumea liliputanismului constituțional și «partidal» apucături care veniau din tradiția însăși a vechilor seminții viteze.

Lovia hotărît, furios, fără să vrea, la fiecare pas, printr'o nevoie de a-și descărca marile puteri ancestrale, în ființe, moravuri și așezăminte care-i scăpau totdeauna prin chiar caracterul minuscul al proporțiilor și mișcărilor lor. Prietenul îi era prieten și dușman dușmanul. Era ceva duios într'o prietenie care nu se sprijinia pe îndatoriri, nici pe «comunitatea de program», ci pe flăuul că omul aparține aceleleași familii, prin sânge sau prin suflet. Și era ceva năvalnic într'o dușmănie neiertătoare, care l-a adus odată până în odaia de lucru a adversarului pentru a-i administra, în ciuda gloanțelor de revolver, o corecțiune.

Ținea la țară și la nație nu pentru sentimentalități apoase și pentru teorii de carton, ci pentru că întreaga lui

ptură venea de acolo, pentrucă, fiind altfel, s'ar fi negat pe sine.

Păcat că acest om care clădea masiv și trainic, când avea prilej, s'a pierdut într'un mediu în care nu era altonz decât al gologanilor!

1931

CLXXXVII

UNUL DIN CEI VECHI: DIMITRIE COMȘA

Bătrânul Dimitrie Comșa a ajuns la ceasul odihnei.

Ce Ardelean de treabă, dintr'o generație a cărei vieță a fost numai ideal și sacrificiu, petrecută fiind toată, și cu atâta plăcere, între masa de lucru de acasă și vizita la temnițele politice ale regimului maghiar! Și ce resemnare la dânsul, când altă vreme a adus la suprafață alți oameni, cari nici la masa de lucru n'au prea stat și nici n'au făcut cunoștința cu găzduirea în gherlele stăpânilor.

Când alții se vor duce, va rămânea o clipă în aier praful pe care-l vor fi răscolit într'o vană zbatere de ambiții. După cei din felul bunului Moș Comșa va rămânea o întregă operă de folclor artistic care e pentru noi o veșnică mândrie. Căci ce n'a făcut el din cămășile și opregele, din covoarele și scoarțele, din furcile și uneltele gospodăriei țărănești din Ardeal în albume a căror executare e o minune și biruie ce au fost în stare să lucreze alte popoare care, ele, aveau Statul lor!

Și valoarea unui om se prețuiește în ce lasă după dânsul ca un adaus la vieța neamului său.

CLXXXVIII

TITTONI

Italia pierde pe unul dintre cei mai încercați oameni politici ai ei. Fostul ministru de Externe al regatului, Tittoni, făcea parte din familia marilor diplomați cari aveau două însușiri superioare : stăpâneau toată comoara diției și erau și capabili de o interpretare individuală. Mai presus de partide și de clientele, ei reprezentau, prin ajutorul personalității lor distinse, interesele permanente ale Statului, care el însuș avea o singură poliție în afară.

La Paris, acela care dispare astăzi a lucrat, în momentele mai delicate, cu o elegantă dibăcie unită cu un tact simț al răspunderii, care i-au asigurat un loc de frunte în diplomația marelui războiu.

Simpatiile pe care le inspira acolo au ajuns să fie o forță a patriei sale.

Alături de diplomați și-au luat de mult rangul alături de comandanții de armate în istoria uriașului conflict. Și acesta era și Tittoni.

CLXXXIX

GENERALUL BERTHELOT

Bunul bătrân ai cărui ochi surâzători străluceau de bucurie de câte ori era în căsuța-i românească de sub muntele ardelean, acela care, în Franța lui, era amicul de fiecare ceas al fiecăruia dintre martorii luptei pe care am purtat-o împreună, ne-a lăsat. A doua zi după ce șeful său a intrat în lumea umbrelor, el a părut că se supune, vechiu soldat, unei misterioase chemări de întovărășire.

Generalul Berthelot a fost numai un general. Fără idei politice și fără ambiție, fără dorința de a ieși în vitrină. Ostaș din alte timpuri, făcându-și serviciul unde era ordinul, fără tristeță în disgrație, fără trufie în biruință. Un suflet care părea că vine din vremile când războiul era o vieță pentru oamenii voinici, cu hotărârile neclintite.

Era pentru el o plăcere când își făcea datoria în singurul fel pentru care era născut. Iși iubea soldații și era prietenul sigur al celor ce iubeau steagul lui. Un Francez, un bun Francez din timpurile fără teorii.

A fi inutil era pentru dânsul a muri.

Și a murit numai fiind în serviciu.

CXC

JOFFRE

Marele soldat la căpătâiul căruia stă toată Franța, a fost, oricâte merite s'ar recunoaște însușirilor de strateg le lui Foch, celalt mareșal al victoriei, câștigătorul războiului.

N'a avut niciodată pretențiile unui geniu militar, și în retragerea lui, așa de modestă, n'au ieșit nici cărți de laudă pentru sine, nici atacuri împotriva altora.

Nu s'a închipuit ca o personalitate providențială, n'a cerut nației să-l așeze între sfinții ei mântuitori.

Când l-am văzut la București, gras, greoiu, cu bunii lui ochi de burghez modest și mulțămît, ne-am întrebat curioșate de ce în figura lui nu e nimic din tragicele străfulmări pe care le așteptam. Dar acest Catalan tăcut și

jos a avut marele merit de a nu despera, de a sta pe loc, de a se înfige, de a aștepta biruința pe care n'a putut-o

obține. De a aștepta cu siguranța că ea trebuie să vie. Și cu credință se câștigă toate războaiele pe lume.

Și a lui a fost simplă și tare.

EPISCOPUL TEUTSCH

Sașii au pierdut un om care nu va putea fi înlocuit și care, chiar în situația care i se crease prin demisia de acum câteva luni, putea să fie un bun sfetnic pentru poporul său, de o bucată vreme vădit desorientat. Oamenii ca dânsul, învățați, nu fără talent, plini de o așa de bună experiență, care nu era numai a lui, modești, muncitori și înțelepți, vin de obicei numai dintr'un anume mediu și trebuie să aibă lungi și rodnice tradiții de familie.

Fiu de episcop, legat prin înaintașii săi și toate legăturile sale de toate domeniile de viață și activitate ale poporului său, răposatul Teutsch făcea în adevăr figura prințului ce era nu numai pentru Biserica, dar pentru toată viața socială și politică a neamului său.

Pe noi nu ne-a înțeles, și de aceea nu ne-a iubit. Nu știu chiar dacă în sufletul vioriului bătrân era loc pentru a doua iubire, atât de puternică era cea dintâiu. Pentru Germani în genere a avut un devotament pe care a știut să-l exprime în forme prudente. Pentru Monarhia lui

Francisc-Iosif a păstrat și după risipirea ei sentimente de pietate și de respect, pe care nu s'a sfiit să le ostască și în scris.

Față de dânsul, în schimb, Românii și România, în care i-a fost sortit să trăiască, au făcut tot ce au putut, dela alegerea ca membru de onoare al Academiei române la onorurile cu care l-a acoperit Statul.

Opinieii publice însă i-a rămas un străin, și de sigur a fost păcat.

1933

• ANA BRÂNCOVEANU, CONTESĂ DE NOAILLES

A murit cel mai mare poet francez, care era de spre partea tatălui o Româncă.

Nu e locul în câteva rânduri, a doua zi după moartea ei, să se arăte ce loc unic a câștigat în literatura franceză, în a lumii întregi, femeia care crease din bielșugul sufletului ei, din tot ce poate da o ascendență intelectuală, din îndrăzneala de a face cu desăvârșire nou, din nespusa ei iubire de lumină și de viață, din eroica protestare contra întunerecului și a morții, o sensibilitate poetică pe care nimeni n'a putut-o imita, de care nimeni nu s'a putut apropia măcar și care e formula cea mai delicată a ce are mai intim și mai misterios sufletul modern.

Dela înaintașii români ea a avut acea moștenire de poezie care, prin bunica ei, soția lui Dumitrachi Bibescu, bun gospodar oltean, îi venea din neamul, atât de înzestrat literar, al Văcăreștilor. Tot romantismul ei este de acolo. Dar simțul ales pentru formă are și altă origine: tatăl mamei ei, ambasador al Turciei la Londra, Musurus, a fost traducătorul în grecește al lui Dante.

Pentru nu știu ce cuvinte spuse într-o clipă de capriciu, smuls idealismului ei de acea amintire a Eladei care e în sufletul oricărui închinător al frumuseții, s'a aruncat împotriva ei, poetă franceză prin toată creșterea pe care o primise, printr'o înstrăinare de copilă de care nu era vinovată, învinuirea că și-a renegat nația. Eu, care am propus și reușit ca Academia Română s'o numere printre membrii ei de onoare, cred cu toată convingerea că între cine cântă mediocru în românește după inspirații total străine și între cine aduce, genial, acordurile misterioase ale sufletului nostru într'una din cele mai mari literaturi ale lumii, e de preferat cu admirație acesta.

1933

UN VECHIU BASARABEAN: ZAMFIR ARBORE

La o vârstă de patriarh Zamfir Arbore închide ochii de mult obosiți de scurgerea lungă a anilor și de mizeriile urâte ale vremii. În omul acesta de o blândeță fără margini, de o seninătate ca a înțelepților din antichitate era o adevărată comoară din ceea ce nația noastră are mai bun ca judecată dreaptă, simțire aleasă și desăvârșită cinste.

Solia Basarabiei el ni-a adus-o în zile când nimeni nu se putea gândi la lucrurile mari, — dar și grele, și la aceasta nu ne gândim îndeajuns, — pe care ni le pregătea viitorul. Cartea despre țara familiei lui este și până astăzi ce se poate găsi mai deplin, mai sigur și mai lămurit cu privire la Moldova de peste Prut. Academia Română s'a onorat publicând-o, și ea, dacă nu i-ar lipsi așa de mult mijloacele, ar trebui să deie o a doua ediție, ținută în curent cu imensele schimbări care s'au petrecut de atunci: un Ștefan Ciobanu ar putea-o face mai bine decât oricare altul.

Naționalist dintre aceia cari înțeleg că iubirea cea mai mare e datoare să găsească și expresia cea mai stăpânită, Arbore, părtaș la agitațiile umanitarismului rusec din tinereța sa, nu putea să uite acele visuri de frăție între oameni în care s'a vădit nobleța, aproape neînțeleasă astăzi, în vremea când omenirea se scuipă și se sângează, a generației sale. Memoriile pe care le-a publicat arată cât de trainice rămăseseră la dânsul amintirile unor zile în care era o înălțare a cugetelor și o curăție a inimilor spre care râvnim în zădar astăzi, noi cari îmbătrânim.

Aceste amintiri ale unei vieți exemplar trăite vor fi fost singura mângâiere a celui care din priveliștile care treceau înaintea lui nu putea scoate ultimul zimbet al profețiilor îndeplinite.

CXCIV

I. GH. DUCA

O crimă odioasă înlătură dintr'o vicață politică în care avea încă o pagină de scris, accia care i-ar fi putut caracteriza puterea de creațiune, căci talentul de a vorbi și de a scrie era de atâtea decenii cunoscut, pe șeful partidului liberal.

El cade în datorita îndeplinire a sarcinii de apărător al ordinii, decât care nimic nu se impune mai mult ca astăzi.

«Șeful» de o fină inteligență care dispare în atât de grozave împrejurări și în jurul sicriului căruia niciun om de bine nu trebuie să lipsească, nu era făcut pentru această criză politică de astăzi și poate chiar pentru niciun fel de politică. Dispozițiile lui erau ale unui scriitor, — și a scris multe frumoase pagine, — și ale unui profesor, și se uită anii de profesorat al tineretelor sale. Fire impresionabilă, el se supunea unor voinți mai tari decât dânsul, ca a lui Ion I. Brătianu, care l-a dominat așa de mult, și a fost de sigur din partea-i o greșeală, pe care a plătit-o așa de scump, aceea de

a crede că-l poate înlocui pe Brătianu într'un astfel de partid și în astfel de vremuri. Tot ce era în el artă, eleganță, atitudine studiată, nu se mai potrivira într'un timp când ce trebuie, este asprimea în stare a zdrobi alte asprimi.

A primit puterea cu melancolie, — așa l-am văzut ultima oară — și amintirea lui nu va fi aceea a oratorului cu violențe impuse și studiate, ci a unui aristocrat politic, supraviețuind vremuri care nu se vor întoarce poate niciodată, dar care se vor impune admirației, pentru tot ce au cuprins ca eleganță a gestului și a vorbei:

MIHAIL SUȚU

Nonagenarul care și-a găsit locul de odihnă lângă biserica din Călinești a familiei sale, Mihail Suțu, a fost, până la accidentul care i-a pregătit moartea, unul din cele mai extraordinare exemple ale vitalității care se capătă de cele mai multe ori numai la sfârșitul unei lungi dezvoltări de rasă.

Aproape orb, el urmărea nu numai orice se câștiga în știința căreia-i consacrase de mulți ani de zile toate grijile lui, dar orice se petrecea în domeniul intelectual având și cea mai slabă legătură cu aceste preocupări.

L-am văzut într'o zi la Comisiunea Monumentelor Istorice protestând contra faptului că n'a fost convocat de mai bine de jumătate de secol, atunci când făcea parte din vechea comisiune a lui Odobescu, a cărui continuare ar fi cea de acum. Ne-am făcut o plăcere să-i oferim un loc de unde niciodată n'a lipsit.

Pe străzile Parisului până acum câțiva ani umbla pe jos și câteva răsturnări nu l-au putut face să renunțe a arăta că vânătorul pasionat de pe vremuri are încă

picioare bune. A biruit o dublă pneumonie și, îndată ce a putut răsufla, a venit la ședințele Academiei. Lupta de zeci de ani cu umbra lui Mommsen și nu s'a lăsat până nu i-am adus la Paris ca să-i asculte teoria pe scepticul Théodore Reinach.

Când a venit să-mi mulțamească pentru aceasta, a căzut vorba de Fanar și cu cea mai mare energie acest prea perfect gentleman mă asigura că nu simte în el nimic fanariot.

Vom mai avea oameni de această fibră?

1933

ULTIMUL ȘAGUNIST: EPISCOPUL BĂDESCU

A murit la Caransebeș bătrânul episcop Iosif Traian Bădescu, căruia pe dreptate i se poate spune: ultimul șagunist.

Dela Șaguna răposatul avea înfățișarea pletoasă și bârboasă, stufoasă în sprâncene, iute la căutătură, pe care o întâlneai și la un Vlădică Popca, care i-a fost înaintaș. Dela dânsul simțul pentru o gospodărie cu răspundere. Tot dela dânsul un naționalism sigur și cuminte. Iar bucuria de oaspeți aceea o avea și dela el însuși, dela rasa lui cea bună de țărani bănățeni.

De el s'a vorbit puțin de când era în România. Cei cari au făcut ispravă înainte tac adesea speriați de zgomotul teribil pe care-l fac de cincisprezece ani de zile accia cari n'au făcut nimic ori au făcut ce nu trebuiau să facă.

Era și puțințel democrat într'o vreme când și episcopatul se poartă mai ușor și a devenit mult mai amabil. Cum nu făcea niciun fel de politică, nici nu l-a băgat de samă nimeni, și bine i-au făcut.

Dar, pe vremea când Ungurii nu voiau să întărească pe protosinghelul, ce era, ca episcop, imputându-i că prea a ținut fățiș la neamul său, pe atunci părintele Bădescu era cineva.

Și, când, în ciuda reputațiilor mai nouțe, se va scrie istoria adevărată a felului cum s'au unit Români, va fi în loc și pentru dânsul, cel care, acum, s'a dus să doarmă în satul lui.

TRECE UMBRA LUI CAROL I...

Asupra serbărilor dela Sinaia, — triste serbări în mijlocul sărăciei și temerii de ziua de mâne și adunare la ospăț în jurul acelui pe care cu toții l-au izgonit acum câțiva ani și înaintea căruia ca deținător al puterii îngenunche cu toții!, — trece umbra lui Carol I.

Simplu, sever rege, timid față de oameni, mândru față de misiunea lui regală, ferit de tot ce e fațadă și zgomot și apărând numai ca zeul monarhiei la ceasurile mari când un gest al lui hotăra împrejurările, singuratec și păzit de orice prietenie, închis în cămăruța de fier a conștiinții sale, personificare a tradiției, de suveranitate intangibilă și inabordabilă, jucând din două partide ca să nu se turbure țara și, în fond, cel mai sensibil dintre oameni, dar ascunzând oricui o umanitate adesea rănită care a isprăvit mut pe patul tuturor muceniciilor.

Să nu se ciocnească paharele o clipă și gâtlejurile oratorice să tacă! Asupra ambițiilor exasperate care se

pândesc din ochi în jurul stăpânului pe care niciunul
din ei nu-l iubește, aceasta o comandă o țară capabilă
de a le toropi la pământ: Trece umbra lui Carol I...

1933

CXCVIII

AMOS FRÂNCU

A murit în Ardeal un om cum nu se va mai găsi altul prin ciudatele contraste care se găseau într'însul.

Era mic și slab, cu o figură extrem de fină și de nobile, pe care o străbăteau fulgerele unor visuri ce nu se pot întrupa în cuvinte, și atunci în ochii poate timizi, poate copilărește șireți trecea o flacără. Crescut de o mamă pentru care avea un cult și care ținea pe lângă dânsa foarte strâns pe omul matur, cărunt, el avea totdeauna airul cui simte o supraveghere și așteaptă o permisiune. Dar în mintea celui care purta un nume de profet al Vechiului Testament era credința că va face un lucru mare, că e dator să-l facă, aceasta fiind misiunea lui.

Șef de regiuni ale Moșilor, craiu al munților, Avram Iancu, Horia...

Și în jurul lui era câte un băiat, câte o fată cu tricolor la mânecă — ei, toată oastea...

Dar el o simțea mare, puternică și aștepta proclamarea. Și, când a plecat din lume tot cum fusese, un

vocat de provincie în România Mare de care visase și
entru care suferise, i se va fi părut că soarta a fost
u dânsul grozav de nedreaptă.

1933

CXCIX

COLONELUL MACIA

Președintele Cataloniei s'a stins într'o vreme când țara lui cea mică avea așa de multă nevoie de dânsul, căci un simbol cu acest trecut și de această valoare nu se va găsi ușor.

Colonelul Macia a fost unul dintre rarii oameni cari cred imposibilul, fiindcă el reprezintă dreptul și necesitatea morală și cari pentru a ajunge la ținta lor se expun de o potrivă primejdiei față de dușmani și ridiculului față de indiferenți. Când regele Alfons, un mare nedreptățit, stătea cu multă socoteală cuminte în fruntea Spaniei fără autonomii locale și naționale, el a încercat nu odată pe calea revoluționară, cu așa de slabe puteri, să ajungă la Catalonia pentru poporul catalan. Nici după neizbânzile cele mai elocvente, nu s'a dat bătut, ci a luat-o dela capăt.

Imprejurările au făcut pentru dânsul, ceea ce ele, venind la vremea lor, fac totdeauna pentru cauzele pe care le-au zguduit întâiu îndrăzneții. A putut să vadă la bătrâneță o formă de quasi-Stat pentru miile de oameni

ari vorbesc o limbă, au o literatură, pe care lumea n'o
tie cât e de bogată, și se mândresc cu un trecut medieval
parte onorabil, care li aparține. Și Catalanii au fost
estul de cumiți ca să-și puie în frunte, nu pe un dema-
og răsărit, cum răsar ei, ci pe omul care a crezut, a
uptat și a suferit.

Macia a murit cu mulțămirea că i-a fost dat să aibă
ea mai înaltă răsplătire pe care a putut-o visa.

1933

COMEMORAREA LUI CONSTANTIN CIHODARIU

S'a făcut slujba bisericească pentru trei ani dela plecarea dintre noi, cu adâncă durere că părăsește o muncă începută cu desăvârșită credință și continuată până la desăvârșita istovire a puterilor, Constantin Cihodariu, secretarul general al grupării noastre.

Intr'o societate unde « bunul de gură » e considerat ca primul cetățean și unde fără « atitudini » ajunge cineva cu greu să fie cunoscut și prețuit, un om, un suflet ca dânsul trec fără a atrage atenția acelor cari și mai departe se închină, uneori cu fățarnicie, de multe ori cu sfântă prostie, la zcii lor cei falși de lut.

Inginerul ieșcan, dintr'o familie de răzeși ai Vasluiului, era un om de puține cuvinte și unul căruia nu-i plăcea să se strâmbe pentru public. Politica nu l-a atras nu numai în tinerețe, dar nici în plină maturitate. Avea o profesiune — o, politicieni fără niciuna! — și era onest față de profesia sa, din care de altfel a trăit și după ce a ieșit la pensie.

Atunci când pe câmpul lui își făcuse datoria lui, el a venit la mine. A venit cu două cuvinte pe buze. Vrea să fie de folos țării și găsește că acesta e locul lui.

Și s'a apucat de lucru inginerește, cu aceeași îngrijire
cu care lucra un pod care nu trebuie să se dărâme, și înălța
clădire care trebuie să rămâie pe temeliiile ei, numai ale
ei. A introdus ordine și a făcut dovadă de autoritate.
Necoborîndu-se până la demagogia ieftenă prin care se
dună toate fleacurile într'un « mare partid », el m'a
ajutat să am în clipa guvernării pe care o aștepta cu
admirabil optimism și pe care n'a văzut-o, nefiind
nicar deputat în Parlament ca acelea de azi, oameni
care să reprezinte moralitate și ideal.

Unei lumi așa de cinic mănate numai de poște, un
stfel de om, mort de pe urma strădaniilor sale în mijlocul
nui popor care nu l-a înțeles, se poate înfățișa ca model.

1933

CCI

ȘTEFAN CICEO POP

Cu Șt. Ciceo Pop dispăre una din cele mai caracteristice figuri din rândul luptătorilor pentru unitatea românească.

Ceea ce domina în el era un fel de impozantă masivitate de convingeri căreia îi servea și chereșteaua solidă a unui trup de atlet și privirea aprigă a mărunților, ascuțiților ochi negri și volumul imens de voce plângătoare, rugătoare, plină de blăstăme de care dispunea. La dânsul nu era argumentația care să încerce a convinge, nici măestria talentului format prin cultură, ci un imens instinct elementar se rostea strivitor prin talie, ținută, căutătură și glas.

Se desfăcea deodată ca o bucată de stâncă și se rostogolea prăpăstios, colțurată și primejdioasă. De aceea nu era poate un altul printre Ardeleni care să poată vorbi mulțimilor ca dânsul, fiindcă el nu era, la urma urmei, decât însăși întruparea lor, așa cum i-au făcut veacuri de suferință și de răbdare care deodată se descarcă într'o sălbătecă pornire de distrugere, chiar dacă ar fi ca de jur împrejur lumea însăși să piară.

Luat din acest rost, pus în Parlamente cu meșteșuguri, omul era rud și stângaciu, dar îl scăpa din situații rele, făcând din el și un bun președinte, un humor înătos, de care nu abuza, venind și el din acest ancestral fond țărănesc de acasă dela dânsul.

Ardealul devenit românesc va da altfel de reprezentanți; un Sfarmă-Piatră ca dânsul — niciodată.

VICTIMA DIN VIENA: CANCELARUL DOLLFUSS

Bestia umană, stăpână pe soarta lumii în atâtea privinți, a mai făcut o victimă. Un grup de conspiratori în uniforme de polițiști au pătruns în palatul guvernului și au împușcat pe cancelarul Dollfuss.

Piere un om de o energie extraordinară, sărac, de moravuri simple, fără nimic din falsul prestigiu al dictatorilor obișnuiți, un servitor devotat al micii lui țări, pe care credea că trebuie să o ție la o parte de tulburatele valuri ale imperialismului german. Dollfuss nu era un magician și el nu plastrona. Funcționar într'o țară deprinsă a asculta de oamenii în funcție, el nu dispunea de mijloacele care creează și mențin pe idoli.

Pentru el era o scădere, pentru succesiunea lui, un avantaj. Fiindcă el e dintre oamenii cari se pot înlocui.

Oricine va crede ca dânsul în două lucruri: că un popor nu poate fi mânat cu bomba la o stăpânire care nu-i place și că oamenii bombei merită ștreangul, va putea face la Viena ceea ce a făcut acela pe care l-au

suprimat briganzii comandați de acolo unde un mort
mai mult nu interesează.

Și, în această apărare, conștiința tuturor oamenilor
de bine, supraviețuitori ai unei civilizații morale moarte,
va fi cu dânsul.

1934

HINDENBURG

Greoiul soldat aproape nonagenar, care figura ca președinte al Statului cârmuit, reformat și însângerat de Hitler, s'a stins după ani întregi în cari a dovedit câtă deosebire este între un mare general care distruge pe dușman și între un om politic care zi de zi se lasă distrus de un rival, fie el chiar ieșit din fundul unei aventuri cutezătoare.

Alegerea lui Hindenburg, care a emoționat atunci așa de puternic lumea întreagă, era în legătură nu cu talentele de alt ordin ale mareșalului, ci cu o speranță, cu o iluzie a poporului german: aceia că s'ar putea dărâma tratatele desonorante și mutilatoare, că Germania, cu acest învingător în frunte, ar putea fi din nou ce a fost.

Și așteptarea era zădarnică: fostul supus al Maiestății Sale celui de al doilea Wilhelm a fost mai pașnic decât orice burghez așezat, pe baza insignificanței sale, în Scaunul confecționat de ideologia, astăzi complet nimicită, dela Weimar.

Atunci, în chip firesc, același popor german, stăpânit de aceeași chinuitoare obsesie, s'a adresat aiurea. Cineva a cutezat să afirme că această operă o va face el, care e în stare să așeze Germania, răsbunată, în fruntea lumii întregi.

Și atunci acei cari voiseră pe Hindenburg președinte l-au ridicat pe Hitler ca « prinț » al nației.

Bătrânul a tăcut. Poate și el credea că acest nou venit va săvârși minunea de care el însuși, care știa ce este războiul, s'a simțit, dela început, incapabil. Va fi avut el în clipa când închidea ochii viziunea Rinului trecut, a Poloniei invadate, a Vienei anexate sub conducerea lui Adolf I, devenit Împăratul « Reichului al treilea », pe care el l-a creat? Ori poate a binecuvântat pe Dumnezeu că-l ia înaintea catastrofei pe care o pregătește acesta?

GHEORGHE BOGDAN-DUICĂ

Cu toată vârsta lui înaintată, știința românească pierde în Gheorghe Bogdan-Duică, încetat din viață subit la Brașov, locul nașterii sale, pe unul din cei mai activi și mai spornici scriitori ai ei.

Făcea parte dintr'o generație războinică, și vijelios, aprig, peste orice considerații, călcând în picioare și înrudire și prietenii și sfidând orice critică, a fost acest erudit care avea și ceasuri de poezie — ca bun traducător în versuri —, dar care înainte de toate simțea nevoia să-și descopere un dușman, fie și între cei mai de aproape de dânsul, și să caute a-l distruge, gata, de altfel, să reia de a doua zi relațiile neținute în samă în clipa încheștării, care era pentru dânsul o necesitate și o voluptate.

Tovarășul de tinereță al lui Coșbuc a înfruntat în Ardeal autoritatea Mitropolitului Miron Romanul și, trecut în Bucovina, a purtat războiul cu guvernatorul austriac Bourguignon. Iar, când s'a așezat la București, a alergat îndată după o țintă pentru noi campanii, pe care le-a dus, nedrept, dar de sigur sincer, cu oricine

— a răsărit în cale având alte idei și alte metode. Ca învățat — și a fost unul dintre Români care au știut și cercetat mai mult, uimind prin formidabila sa informație, — el vădea aceeași tendință dominantă a puternicii sale personalități.

În strângerea știrilor mari și mici, mai ales mici, căci nigala îl îmbăta de bucurie cu nesfârșitele surprinderi pe prepară, el avea aierul unui răsturnător de stânci, care le rupe și le sfarmă pentru nisipul de care caută a se folosi, fie și ca să-l arunce în vânt. Nicio piedecă nu-l împiedica în avântul cercetărilor sale. Și ce ieșea din această rudă era neașteptat de nou, stabilindu-se legături a căror delicateță ar fi scăpat privirii, oricât de atente, altuia.

Dintr'un subiect de nimic el crea o întreagă lume, pe care acest amoretat de microcosme se îmbăta. A studiat și cunoscut adânc filosofie, pedagogie, istorie, istorie literară, adunând din banul smuls familiei sale cărți scumpe pe care, apoi, grăbit să scape de dânsule, le dăruia, le împărția, le-ar fi distrus. Se știe că era în fundul sufletului său un om adânc simțitor, care ascundea această latură, vădit umiltoare, prin brutalități voite. Cu atât mai adâncă a fost părerea de rău a acelor cari, prețuindu-l și iubindu-l, au fost împiedecați prin surprinderile unui temperament voit să iasă delă colaborarea care ar fi folosit tuturor.

Munca lui însă o va întâlni oricând oricine va cerceta domeniile în care, oprindu-se, fie și numai o clipă, el a dovedit stăpân.

TOGO

Cu amiralul Togo se duce nu numai un mare comandant, dar și unul din ultimii croi ai unui epoce care e aproape neînțeleasă pentru tristele vremuri de zgomot și dezechilibru de astăzi.

Biruatorul dela Tsushima reprezintă în adevăr tipul de samurai pe care evul mediu iaponez, de cavalerism și spirit de sacrificiu, îl transmisese veacului Parlamentelor și luptelor politice.

A câștigat victoria fără să aibă aierul că face altceva decât îndeplinirea precisă a celui mai simple din datorii, una din acelea pe care, de altfel, oricine altul ar fi putut-o îndeplini ca și dânsul. O depersonalizare a faptei mari de care numai astfel de exemple umane, venind dintr'un astfel de mediu, pot fi capabile.

Pe urmă el s'a cufundat în mijlocul poporului său, ale cărui virtuți, la momentul hotărîtor pentru întreaga soartă a aceluia, le-a reprezentat.

În momentul când tunurile rusești trag din nou în
Extremul Orient, pe care Iaponia înțelege a și-l rezerva,
a mai găsi ea, străbătută de europeanism cum este,
amenii ca Togo?

1934

GEORGE BALȘ

Nu se poate spune în de ajuns ce suflet pleacă dintre noi cu George Balș, răpit de o infecție a doua zi după ultimul drum pe care l-a făcut pentru cinstea științii românești, căreia i-a adus servicii neprețuite.

Cu dânsul se duce un boier, dintre aceia cari de două veacuri, sub influența culturii franceze, se așează în același rând cu cei mai aleși din aristocrația Apusului. Creșterea lui la Geneva, mediul lui familiar așa de ales au venit ca dela sine pentru dezvoltarea unor însușiri pe care el le avea din instinct. N'am cunoscut, nu se poate cunoaște un om de o mai mare probitate unită cu o discreție și o delicateță de suflet excepționale. În mijlocul brutalităților unei vieți amestecate el se retrăgea în cetățuia inexpugnabilă a rezervei sale, a cărui sfială aparentă era singurul mijloc de apărare al unei naturi ca a lui.

Crescut ca pentru altă lume, el s'a inițiat uimitor de răpede în toate realitățile noastre, în toate domeniile căreia, afară de politică, și-a simțit datoria să se

amestece, cu aceeași muncă onestă de a cărei mulțămită nu știa cum să se ascundă mai bine, găsind singura răsplată în lucrul bine făcut.

Inginer, el a învățat arhitectura. Ce a putut da în acest domeniu a arăta atât de practic conceputul deposit al Academiei Române, al cărui membru devotat a fost, reprezentând și în administrația ei un spirit de gospodărie luminată, care nu îngăduia nicio concesie niciunui interes. Cunoscând de mult vechile noastre monumente, el a fost aproape silit să comunice comoara unor cunoștințe de o uimitoare bogăție și siguranță. Cu el împreună am publicat în limba franceză cartea de revelație despre « Vechea artă românească ». Pentru Moldova a reluat subiectul într'o strălucită prezentare în trei volume a dezvoltării artei de clădire a Moldovilor. Pentru toate timpurile această operă va fi baza, inatacabilă din orice punct de vedere, a orientărilor. Aceasta e o glorie pentru știința noastră.

În Comisiunea Monumentelor Istorice el era de fapt conducătorul, prin cunoștințele sale tehnice, prin ne-nclențita prezență la datorie, prin devotamentul său sfârșit pentru urmele clădite ale trecutului în care familia sa jucase o așa de largă parte fără ca și din această el să fi tras cât de puțină mândrie.

În jurul nostru, cei cari am rămas, o astfel de pierdere cauză un gol pe care întru câțva poate să-l umple numai iubitoarea noastră amintire a bunei și blândeii figuri.

UN REGE EROU: REGELE ALBERT

Un accident a pus capăt mult înainte de vreme vieții aceluia care va rămânea în istorie printre figurile cele mai luminoase și mai simpatice din tragedia groaznică a marelui războiu.

Regele Albert a dovedit, într'o vreme când politica, peste obișnuitele sentimente omenești, socoate, combină și hotărăște, că este ceva mai scump decât toate avantajile: onoarea unei țări întrupată în Suveranul ei.

În numele acestei onori a Belgiei el a înfruntat cu conștiință sigură tot ce trebuia să vie asupra patriei pe care o iubea așa de mult, și, în mijlocul celor mai mari nenorociri, când din patrie rămăsese numai o iluzie și el, cu nobila sa tovarășă, erau aproape niște pribegi, n'a fost în acest suflet excepțional un singur moment de nesiguranță sau de tresărire.

A fost cavalerul fără pată al cumplitei încăierări.

Și aceasta fără nimic din ce ar sămăna cu mândria, cu dorința de a se face știut și văzut. Nu se poate la un loc

ca al său mai multă simplitate și modestie, mai deplină
înălțurare a tot ce ar fi putut să se considere ca fixarea
și reclamarea unui rol.

Cine a avut ca mine marea favoare de a-l cunoaște, de
a-l vedea și auzi de mai multe ori, păstrează neștearsă
amintirea aceluia suflet așa de ales, care, vorbind de ceea
ce făcuse însuși, părea numai un martur oarecare al
tragediei în care totuși el fusese neegalabilul erou regal.

1934

CARAGHEORGHE

Se comemorează în Iugoslavia omul simplu și viteaz care a întemeiat Statul ca o mare comunitate de țărani într'o lume unde boierul era Turc, iar clericul înalt un Grec din Fanar. Caragheorghe a fost un revoluționar fără idei, dar cu toată tradiția care se afla în adâncul minții sale. A fost un comandant de oaste, un *velichi vojđ*, cum se intitula, căruia nu i-a abătut de titluri mari și de forme impunătoare, așa încât, atunci când rolul i s'a isprăvit și a trebuit să plece în străinătatea de unde se va întoarce numai pentru a fi jertfa ucigașilor din însăși nația sa, ceea ce începuse el cu cavalerism a putut să fie continuat de altul, cu dibăcie.

E o figură deosebit de simpatică și a cărei soartă nedreaptă nu poate decât să miște adânc pe oricine simte nedreptatea cu care societățile, și nu numai cele ignorante, care au o scuză, tratează pe oamenii cari li-au făcut tot binele ce puteau. Măcar în anii de exil, când se afla pe pământul Basarabiei, unde i s'a îngropat un fiu și unde fiica a încheiat legătura de căsătorie, bunicul regelui Petru a

orbit românește, și la noi s'au găsit două din clopotele
venite bisericuții lui dela Topola, dintre care cel adus de
ne la Belgrad în 1913 a fost apoi topit de năvălitorii
stro-unguri.

Datorim însă noi, României, o adevărată recunoștință
lui care a ridicat cel dintâiu steag de libertate dincolo
Dunăre. Căci dela șeful sârb a luat Tudor din Vlădi-
ri ceea ce-i înseamnă locul în istoria neamului său:
unirea națională a țăranilor, mergând sub arme ca să
emeieze la București Statul, sprijinit pe țărani, în
e orice înțelegător al menirii poporului nostru tre-
e să-și capete rostul potrivit vredniciei sale.

934

VASILE GOLDIȘ

Intre oamenii politici ai Ardealului, avocați, bancheri, câte un medic, s'a strecurat din întâmplare și un profesor.

Profesorii aveau de lucru acolo, la școlile confesionale, cu munca grea și leafa puțină, chemate a ținea piept celorlalte școli, ale Statului, bine plătite și pline de elevi, furați și dela ai noștri. Și în acele școli era un spirit, un vechiu spirit, care venea dela înaintașii uniți din veacul al XVIII-lea și dela pionierii ortodocși dela începutul celui al XIX-lea, venea dela legionarii idealului român, și asupra acestui spirit de antică severitate se exercita continuu autoritatea bisericească prin care pentru Români era înlocuit Statul. Astfel, la capătul ostnelilor însemnate cu un simț de superioară demnitate dascălii de acolo se întorceau în lumea cărților cu o dorință de a ști, de a îndrepta cunoștințele lor, care nu e potrivită cu sgomotoasele nimicicii din care se țese vieța politică, și atunci chiar când ea e înobilată prin lupta pentru liberarea unui neam.

Totuși, dela o vreme, pentrucă era nepot de episcop, de episcop cu prieteni și cu dușmani, și pentrucă Vlădica însuși nu putea ieși în frunte, Vasile Goldiș, profesor de latinește pentru gimnaziul din Brașov și diletant de sociologie; — el singur între atâția fruntași ardeleni cari n'ar fi putut da definiția noii științi —, a fost prins într'o vâltoare unde aducea o frumoasă ținută, o figură simpatică, un glas vibrant, reminiscențe de lectură, o firească ambiție și, neapărat, desorientare. Scos înainte la zile mari, el reîntra în umbră pe urmă. Știa carte și era jenant.

Atunci, după unire, s'a dus unde l-au chemat. A devenit, ca ministru averescan, « fripturist » pentru cei cari îl voiseră imobilizat la prezidenția Camerei, înțeleasă pur decorativ. La urmă, după aceste vicisitudini, l-au cazat la « Asociație ». Dar, acum era prea târziu. Sufletul era viu, dar trupul se istovea.

Aceasta a fost tragedia lui Vasile Goldiș, fiindcă era profesor de latinește și cetise sociologie.

ALEXANDRU MAVRODI

Alexandru Mavrodi a fost un om de mare inteligență, un om de autoritate și un bun conducător de oameni, care știa să se facă ascultat. Cariera strălucită pe care a făcut-o arată cum fără a trece prin filiera unui învățământ care dă atâtea suflete sterpe, poate cineva să-și câștige tot ce trebuie pentru a sta în primele rânduri ale unei societăți. În zilele grele dela Iași a fost unul din puținii cari nu s'au temut, și a răspândit încredere în jurul său.

Director de teatru național, el a păstrat ca o sfidare către dușman tot ce în timpuri normale e legat de instituția sa. Pe când toți croitorii de còpii după piesele franceze pretindeau monopolul scenei, el a avut curajul de a reprezenta piesa mea, de afirmație națională, «Invierea lui Ștefan Cel Mare». Dacă m'am legat apoi de teatru, aceasta se datorește încrederii pe care mi-a dat-o și pentru care mă simt dator, în clipa când îl cobeară în pământ, cu acest act de adâncă grațitudine, care se unește cu părerea de rău că omul de energie s'a dus dintre noi tocmai când de aceștia ni trebuie mai mult decât de oricari alții.

Dr. I. CANTACUZINO

Doctorul Ion Cantacuzino era însăși întruparea integrală a puterii, voinții și inteligenții omenești, un exemplar de rasă cum trebuie veacuri pentru a-l dărui unui popor.

O vitalitate imensă respira din trupul său voinic, din superbu-i cap de rege barbar ducându-și oștile la asaltul Romei râvnite, din podoaba bogată, acuma albă, a părului care-i aureola fruntea, din strângerea de mână puternic prietenească, din ochii strălucitori de lumină, bunătate și veselie, din inflexiunile glasului în care era simfonia însăși a acestui tare ritm de viață pe care vrâsta nu-l scăzuse.

Cugetarea lui atingea toate domeniile științii și toate înfățișările frumuseței, unind o cunoaștere profundă cu o aleasă eleganță în prezintare, dar mai presus de toate cu o coloratură pitorescă absolut personală, și, la acest răsărit sanguin jucându-se cu teoriile și jonglând cu ipotezele, nu fără oarecare scânteie de îndoială ironică în privirile care nu s'au aprins niciodată de acea prostească

încredere în ce ți se pare că este și pe care lumea o numește convingere și o stimează ca atare, din când în când porneau duioase unde de simțire care arătau larga generozitate a inimii. Cine a lucrat cu dânsul a simțit-o din când în când.

Unii au abuzat de această însușire mărinimoasă. Nu era chip să-l ferești de o asemenea exploatare: era prea bun pentru ca să consimtă măcar a o recunoaște.

Un astfel de om, dintr'un neam care a stăpânit din secol în secol, nu se poate să nu se intereseze de politică. El o vedea în linii mari, care se urcau sus spre un ideal de libertate umană în care nu era nimic din preocupările de partid și de club. Orice mișcare în acest sens putea conta pe dânsul, și el i se dădea întreg. Se putea ca a doua zi s'o uite, când, oricât ar fi lăsat să se întrebuițeze numele său pe vreo fațadă, el scăpa definiției, se revolta, în adâncul său, contra ideii că aparține la cineva, sau la ceva care a devenit o doctrină.

Era în acest domeniu cavalerul steagului liber, și ce putea fi un program pentru inteligența care vânturase toate ideile dând fiecăreia ceva dela dânsul numai așa ca o elcimosină pentru săraci!

Fără gestul lui vieța intelectuală a țării va fi ceva mai îngustă, și simțitor mai rece.

CANONICUL COLTOR

La Blaj s'a stins, trăsniț de o hemoragie cerebrală, canonicul Coltor.

Intre Ardelenii tineri cari au apucat mult dorita zi a liberării nu era unul singur care să aibă, cu o vieță de o puritate absolută, atâta inteligență, cultură și chib-zuință înțeleaptă ca acela care așa de curând ne lasă. La însușirile celelalte se adăugia: o bună dispoziție, o modestie, o politeță, care dădeau mărunțului cleric ceva din înfățișarea Monseignorului roman când e de o bună rasă și de o educație deosebită.

N'a cerut nimic și de aceea i s'a dat puțin. O clipă, numai câteva săptămâni un subsecretariat de Stat delatare s'a dus, fără a trânti ușa după dânsul, — el părea venit unei mai mari, mai deosebite și mai folositoare misiuni: aceea de a fi cândva șeful Bisericii pe care și un neclintit devotament a servit-o.

Vieța aceasta destul de scurtă s'a strecurat însă și a-și găsi el momentul, fără a-și scobori măcar în scris

înțelesul. Pentru astfel de oameni aspra natură-l făcuse
prea îngrijit și, dându-și seamă de greșeala ei, l-a și
rechemat răpede la dânsa, cea mare, senină și bună.

1934

REGELE ALEXANDRU AL JUGOSLAVIEI

Crima odioasă, răpește țării sale, și aliaților ei, față de care acest viteaz ostaș a fost loial, pe încă atât de tânărul rege Alexandru al Jugoslaviei.

Urmările loviturii ticăloase vor fi imense. Ca și Serbia de pe vremuri, lipsită de marele ei prinț Mihail, în momentul când acesta organizase puternic armata ei, Iugoslavia pierde un conducător așa de energic și așa de prevăzător, într'un moment când legăturile dintre deosebitele provincii cereau autoritatea și prestigiul lui personal pentru a se consolida. Cu un copil și o Regență, lucrul se va face mult mai greu, și atâtea elemente disolvante vor putea să-și încerce jocul.

Pentru alianța în trei, care păzea, în aceste părți, ordinea de lucruri ieșită din sacrificiile enorme ale marilor războiu, pierderea nu se poate socoti îndeajuns. Una din puternicele ei garanții dispare.

Cea ce a stors însă lacrimi tuturor celor cari au cunoscut pe acest discret și modest căpitan de oaste, era mila lui bunătațe, lipsa de orice trufie, plăcerea de a

face binele, atenția pentru orice merit. În afară de însușirile din naștere, educația geneveză pusese pecetea ei pe acest suflet așa de distins și așa de nobil.

Alexandru al Iugoslaviei se așează, în istoria țării sale, sus în galeria eroilor martiri.

1934

S'a pierdut, nu pentru, țara sa numai și pentru prietenii ei, dar pentru umanitatea de azi, așa de săracă în ce privește personalitățile reprezentative, eroii, în adevăratul, marele și simplu înțeles al cuvântului, *un om*.

Alexandru al Iugoslaviei a fost acest om pentru felul cum dela început a înțeles a-și face viața.

Fiu de pribeag, el a trăit modest, îngustat chiar, în acea Genevă, care e, din veac în veac pentru oricine, de orice religie și de orice nație, poposește pentru mai mult timp acolo, o învățătoare în ce privește două mari și rare însușiri: îndeplinirea exactă, plină de devotament, a datoriei, așa cum o predica asprul, neînduratul Calvin, și lipsa de orice decor, de orice pompă și paradă, în locul cărora așează maiestatea clasică a simplității absolute. Dar în această primă tinereță studioasă îi treceau prin minte, pe când ultimul Obrenovici aluneca spre grozava-i tragedie, amintirea înaintașilor săi, oameni cu firea tare, cu voința neînfrântă: Carageorghe cel vechiu, țăranul luptător, trezind un popor întreg la viață fără să vadă înaintea ochilor linia-

mentele unui Stat, Alexandru, cel scos de intrigi din moștenirea sa și sortit să moară pe pământ străin, tatăl, Petru, care, pe frontul francez din 1870, ca și pe acela al mării răscoale bosniece din 1876, arătase cum înțelegea a-și îndeplini datoria de moștenitor fără tron. Dar desigur despre aceste rizicuri toate nu spunea nimic nimănui acela care, nefiind măcar în primul rând al eredității unui tron ajuns la alții, trecea printre cei de vârsta sa cu licărirea de inteligență în calzii ochi catifelați pe cari ochelarii de miop păreau meniți să-i ascundă cât mai mult și cu zâmbetul de bunăvoință și de ironie în colțul buzelor fine.

Deodată schimbarea prăpăstioasă s'a produs. Pe străzile Belgradului Petru exilatul trecea în mantie regală neconjurat de o armată peste care ultimele evenimente runcaseră o umbră pe care numai soarele victoriei dela Cumanova putea s'o înlătore.

Ce luptă grea cu dușmanii, din lăuntru și din afară, ar mai ales cu prietenii, cu niște prieteni așa de grei! Tânărul a fost scutit de sarcinele supt care nu odată ărintele său s'a îndoit: o pregătire militară serioasă îl stepta la Petrograd, unde îndată după restituirea echii dinastiei s'a dus fără să știe de ce mare folos va învățătura ce va căpăta acolo.

Când s'a întors, problema bosniacă stătea să deslănșiască războiul cu monarhia vecină, așa de puternică aparență, atunci. Apoi alianța balcanică s'a întrupat, scoțând în fața Turciei decăzute frontul crutei menite să gonească din Europa pe vechii uzuratori. Atunci eroul ascuns în tânărul acesta despre

care nu se vorbise nimic s'a trezit. Legenda dela Cosovo l-a încunjurat și străbătut, mânându-l la biruința răsplătitoare, desăvârșită.

Sunt oameni pe cari un anume eveniment, adesea neașteptat, îi transformă. A rămas în prințul Alexandru sufletul format în ferita izolare a Genevei, în aspra disciplină a școlii rusești, dar un ideal se înstăpânise pe dânsul și el nu era, cu toată acea caldă privire visătoare a ochilor negri și cu tot acest zâmbet către zădărnicia lucrurilor care trec, decât actualizarea umană a aceluia ideal. Era într'însul reîntruparea eroului de legendă. Marcu Crăișorul, făptura poeziei naționale în ceasurile de durere, se înfățișa în acest tânăr care simțea că are de acuma o operă de continuat.

A urmat calea trasă de o sabie nevăzută în Marele războiu. O altă cale stropită cu sânge de multe veacuri ducea peste văi pline de morți, peste munții încremeniți în gheața lor, peste insule în care cimitirele se întindeau până departe în largul mării. Calea lui era în nedeslipită legătură cu pământul sârbesc pe care nenorocirea părea că-l întinde și în vecinătățile ultimului refugiu luptător. Și apoi un luminiș se făcu înaintea lui. În lumina de aureolă a triumfului muceniciei, cei mari de pe vremuri ai neamului său îl așteptau acolo și, fără trufie, dar și cu siguranța faptei îndeplinite, el s'a așezat lângă ei.

Acuma însă era vorba ca din țara lărgită de-a-lungul Savei și al Dunării până în Alpii sloveni, cât ține rasa, în provincii cu alt trecut, cu alte obiceiuri, cu alte forme de organizare și chiar cu altă religie, scrisă nu în

chirilica Moscovei, ci în latina Romei, să se facă o țară, una singură.

Aceasta a voit-o el! Pentru un astfel de scop ce înseamnă litera pactelor constituționale, meritele de un moment ale conducătorilor de partid, opinia publică a reprezentanților principiilor dela 1789, interesul egoist al zeilor colțisorului lui regional și regionalist! Prințul Alexandru dela Geneva n'ar fi tăiat nodul gordian al acestei teribile probleme. Noul Marcu Crăișorul nu s'a sfiit să o facă. Și contra tuturor, cu ochii țintă la viitorul care neapărat trebuia să se înființeze, el a făcut-o. Dar când era vorba de a mărturisi și a explica — nu de a scuza! — Cel care-și lua toată răspunderea o spunea fără fraze, atitudini și gesturi, cu acea încântătoare simplitate a educației sale.

Nu odată a arătat că știa ce-l așteaptă. Și, atunci, dacă buzele fine, față de brutala nedreptate a lumii, vor fi schițat un ultim surâs, calda privire sigură a ochilor ce stăteau să se închidă a scăpărat o ultimă aprobare a faptei îndeplinite.

LOUIS BARTHO

Franța pierde în ministrul său de Externe un om tânăr.

Tânăr la peste șaptezeci de ani prin taina rasei solide căreia-i aparținea, prin vioiciunea de care-i era plină întreaga ființă, prin încrederea în viață și prin veselia cu care-și îngâna anii așa de înaintați.

Politica externă, lucru pentru diplomați de carieră și pentru urmași ai marilor familii, era pentru dânsul altceva decât pregătirea și interpretarea de protocoale, acțiunea birocratică în jurul lor. În ea acest viguros burghez de provincie sănătoasă, care putea să îmbete pe alții, rămânând treaz, aducea un simț al realităților pe care se construiește și dela a căror soliditate atârna toate planurile ce se pot face deasupra.

Credea că e mare lucru să cunoști oamenii, să le vorbești de-a-dreptul, să te aluneci chiar către o francheță care numai arareori rămâne nerăsplătită. Și, meridional cum era, nu-i plăceau nici acele aprobări populare sgomotoase care duc cu ele sufletul naiv și bun cu pasiunea înfocată a popoarelor.

Astfel căpătase și o informație personală neprețuită și prietenii cari nu se pot trece altuia.

Franța, căreia azi îi lipsește Polonia și care nu va mai găsi în Răsărit un devotament ca al regelui Alexandru, va suferi și de lipsa acestui simpatic întreținător de alianțe. Cu atât mai bucuroși suntem că și în zilele mai rele ne găsim alături de dânsa.

1934

POINCARÉ

Omul pe care și în clipa când stă să-l înghită mormântul îl înconjoară atâta ură a învingșilor unei cauze nedrepte și aceia a unui umanitarism fără inimă pentru interesele propriului popor, a fost una din întrupările cele mai chibzuit energice ale marii rase de sinteză căreia-i aparține și ale cărei nobile însușiri le-a înfățișat cu o statornicie, o încredere neclintită, o sigură energie care a impus respectul oricui.

Raymond Poincaré, Lorenul, neamul de grănicer cu voință de fier, «pumnul pătrat», încheștat și gata să lovească în cine i-ar încălca pământul, aprig apărat din generație în generație, a fost, într'un războiu căruia-i datorim unitatea națională, complementul necesar al Bretonului de stâncă dură Clemenceau, care a strigat în fața lumii hotărîrea de a merge până la capăt pe drumul tăiat de constructorul de alianțe și pregătitorul de puteri ce a fost acestălalt.

Lor doi li datorește Franța și, cu dânsa, lumea, ceea ce este acum.

Partea lui Poincaré a fost cea mai grea. Lipsită de strălucire, ea a însemnat la început lunga trudă pentru a găsi baza și a o consolida pentru marea efortare și, pe urmă, în mijlocul și al dușmăniilor și bănuielilor de acasă, refuzându-i bucuria de a ieși pe frontul bătăliei sale, acceptarea tuturor condițiilor care stăvilesc și împiedecă pe un președinte de Republică.

Scriitor prin vocație, cugetător prin instinct, acest om de concentrare sufletească a suferit mai puțin decât un temperament vijelios de aceste restricții și lipse de recunoștință. A opus criticei mărturisirea onestă a lucrului săvârșit, necruțând pe nimeni, îndreptățindu-se numai, prin munca sa, până atunci prea mult ascunsă.

Și s'a stins așa, retras și simplu, după ultima frază ăsată pe masa sa de lucru.

1934

MITROPOLITUL PIMEN

Cu Mitropolitul Pimen, așa de voinic încă acum câteva luni și harnic la ședințele Senatului și activ în răspândirea unor pastorale pe care le urmau așa de puțin preoții lui prinși până în gât de toate felurile de politică, și preocupat de soarta monumentelor istorice din eparhia sa, pe care căuta să le înțeleagă pentru a le putea apăra, dispare una din cele mai interesante, de disarmonic și dureros de interesante figuri din clerul superior de tranșiție de prin 1880.

Fusese nu călugăr, ci preot, preot de sat, dar și cleric cu teologie de Cernăuți, seacă teologie, fără spirit și plină de laicism austriac, foarte îngăduitoare față de clienții intelectuali din Regat. Din amintirile anilor când era gospodar în casa lui, trăind vieța pe care o trăim fiecare din noi, a rămas una din trăsăturile chipului său pe care l-au caricaturat așa de crud cine nu-i înțelegea vremea și vieța. I-a rămas, pe lângă fatale neajunsuri, și o mare, o strălucită însușire. Cu greu se va găsi un bisericaș având îngerescul glas, de o neasemănată

duioșie, pe care l-a păstrat, cristalin, până la peste optzeci de ani.

Teologia de Cernăuți îi impunea însă o atitudine intelectuală pentru care s'a trudit mult, dar din ale cărui firești stângăcii se desfăcea o netăgăduită și caldă iubire de țara sa și de neamul său.

Acest Prahovean dela Provița, venit în Moldova, după alt Muntean, Partenie, care, acela, avea vicii, dar și o mândrie covârșitoare, a găsit o tradiție spre care înaintașul căutase a se sui, iar părintele Pimen, în fond sfios și nehotărît, înspăimântat de misiunea sarcinii sale, n'a încercat-o. Tradiției Moldovenilor din marea boierime: Costăchești și Miclești, măreți și blânzi totodată, un Iosif Naniescu, călugăr în toată ființa sa, li putea sta alături, ca unul ce era om în afară de tot ce poate da lumea.

Dar ceilalți...

Și întrebarea se pune și acum înaintea tronului gol.

CCXVII

VICENȚIU BABEȘ.

— CE A FOST, ȘI NUMAI ATÂTA —

Conștient de ce a făcut, mărunțelul moșneag, slab și acru, ferit de a lua o atitudine și de a rosti o convingere — mie mi-a refuzat la premiul Academiei « Documentele Bistriței » întâiu pentru că dădusem numai volumul I și pe urmă fiindcă apucase a refuza acest volum, — ar fi fost foarte mirat dacă i s'ar fi spus că pentru onestele sale îndeletniciri, cuviincios și precis răsplătite, i se va ridica o statuie, și mai ales că el va fi privit ca simbolul Banatului în care s'a născut ca fiu de țeran — ceea ce se pare că e astăzi la unii oameni un argument decisiv (dar iei se țineau nobili).

Biografia lui, largă ca a unui rege întemeietor de țară, în *Enciclopedia* dela Sibiu, îl prezintă înainte și după 1848 ca avocat — și a fost bun avocat și « translator » — și ca un meșter redactor de memorii juridice. În era absolutismului austriac a fost întrebuințat ca magistrat, dar continua a fi autorul « petițiilor » din partea cercurilor românești. În această epocă a fost și deputat.

Rolul său cel mare mai a fost să creze, sub aceeași administrație a Austrieilor, condițiile juridice ale Bisericii românești ortodoxe, desfăcută în sfârșit, ca un dar împărătesc, de a Sârbilor.

Când s'a smuls lui Franz-Joseph Constituția Monarhiei dualiste, dând Ungurilor tot ce e la Est de Leitha, Babeș, care, într'o broșură germană, fusese pentru monarhia unitară vieneză, a fost firește despoiat de ce i se dăduse pentru credința față de vechiul stăpân. A condus însă și mai departe ziarul «Albina» și a reușit să fie ales în noul Parlament budapestan, pe care deci l-a acceptat. Și, când a fost vorba de a se fixa ori pactul cu noua Ungarie ori programul de luptă contra ei, marea experiență a lui Babeș a fost indispensabilă.

Om de teorii și protocoale, fără energie de luptător și cu totul fără poezie, acest om mic, sec și rece a adus servicii care merită recunoaștere. Dar simbol al Banatului nu, căci strigă din mormintele lor cei prigoniți și izgoniți, sufletele de foc: Murgu și mai ales Moise Nicoară, pribegii la noi, oamenii slabi în protocoale, dar în suflete, tari!

CCXVIII

PHILIPPE BERTHELOT

Acela pe care prin cuvintele călduroase ale d-lui Laval l-a lăudat, la coborîrea în mormânt, Franța oficială, dar care a fost lăsat, acum câțiva ani, să cadă cu atâta răsunet, Philippe Berthelot, a fost multă vreme, făcându-se a primi direcții deosebite dela miniștrii cari se schimbau, conducătorul de fapt al politicei externe a țerii sale, pe care a servit-o după cele mai bune tradiții ale celei mai corecte birocrații.

Fiul marelui chimist și al unei Italience, cumnatul aceluia erudit rece și fără greș care a fost Charles V. Langlois, n'a făcut politică, dar, prin însușirile căpătate într'un așa de distins mediu familiar și mai ales prin permanența pe care o impunea experiența, priceperea și munca sa, a corectat deseori răul care rezultă firește din ruperea de continuitate.

Puterea lui nu stătea în mijloace exterioare pe care nu le-a avut ori s'a ferit, prudent, într'o societate de o democrație invidioasă, să le arăte. Ci în faptul că el

stăpâna perfect mașina diplomatică, pe care în parte o crease el și care era gata să urmeze orice sugestie a sa.

Și Germania a avut, în aceeași discretă subordine, o putere ca aceasta, dar Francezul avea însușiri de rasă și calități de bună societate care lipseau celui din Berlin, închis în bizareriile sale.

Oricum, ce bine e că, într'o societate de continue schimbări, se găsesc, la locurile de cea mai mare influență, și astfel de oameni!

1934

MIREA

A murit la peste optzeci de ani un mare pictor care
fost.

Numele lui Mirea se rostea foarte rar, și de foarte
multă vreme. În colecțiile Statului se admira poezia,
originea de cel din urmă amănunt, unită cu o delicată și
originală știință a compoziției, din cea mai mare și cea
mai frumoasă pânză a sa. Se mai gândea câte unul
la altă vrăjire artistică a unei scene, această din tre-
cutul nostru: Mihai Viteazul înaintea capului învins
al lui Andrei Báthory. Că Mirea lucrase îndelung la cate-
drala din Constanța, într'un stil care nu e al tradiției,
aceasta se dăduse uitării, iar că lui i se datorește înfru-
nșetarea fațadei dela Ateneul Român o spune numai
cum necrologul. Doar portrete de ale lui supraviețuesc.

De sigur că, într'o vreme când meșteșugul așa de sub-
til, vederea așa de personală, neconținută tendință de a
observa și a înnoi a unui Grigorescu se sokoate lucru
de trecut, Mirea nu zice nimic celor cari atât de ușor

ridică prin încrederea în sine și prin superficialitatea
său public care cere numai senzație.

Dar dispariția meșterului moșneag ne face să gândim
unele laturi ale artei sale pe care le trecusem cu vede-
rea cu toții — și pictorii leneși și prețuitorii lor generoși.
Cultura este și cugetare și simțire și putere epică de a
văzuta și de a închea; este și pătrundere adâncă a sufle-
lui omenesc și înțelegere a vieții societăților care se
îmbimbă.

El știa acestea, le știa așa de bine, încât a zvârlit cu
sgust penelul cu care trezise legenda și glorificase
ecutul. În alt mediu acest solid Muscelan ar fi fost
Matejko. În al nostru, el a ajuns un profesor și un
funcționar.

Nu e de ajuns ca o țară să dea talente; ea trebuie
să știe a le ținea vii.

PETRE GÂRBOVICEANU

Vecinul meu de bancă dela Senat a isprăvit așa cum o făceau oamenii din antichitate. Cu o zi înainte, a vorbit, a glumit, a anunțat împreună cu mine că d-l Sándor Jozsef vrea să vorbească și el pentru discursul d-lui Titulescu la Geneva, a făcut haz de cine a crezut, și, acasă, după o noapte liniștită, și-a chemat fiul, i-a recomandat ce trebuie să se facă, și a închis ochii.

Petre Gârboviceanu merita să fie scutit de chinurile cu care se omoară oamenii, cari n'au cerut să li se hărăzească viața cu toate trudele și necazurile ei pentru ca la capăt să fie batjocura supremă a agoniilor.

Acest funcționar model a fost un creator, și nimic nu s'a clintit din așezămintele pe care s'a priceput să le așeze pe baze solide.

Când Haret a slăbit centralizarea Ministeriului de Instrucție și Culte și a vrut să treacă o parte din administrația lui la două instituții oarecum autonome, el a găsit doi modești, harnici și absolut onești oameni de mare ispravă. Pe unul, blândul Mihai Popescu, dela

sa Școlilor, l-am pierdut de mult. Celalt, dela Casa
sericii, dispare acum.

Sarcina încredințată lui a îndeplinit-o cu o mare
cepere și cu o adâncă iubire. Și azi, când e, în loc,
Ministeriu, se simte impulsul dat de dânsul. Intr'o
ere încurcată și primejduită, furată de cine vroia,
a introdus ordine. Și, cu înalte preocupări de cultură,
pus alături Comisiunea Monumentelor Istorice, a
ii operă numai răuvoitorii și ignoranții n'o prețuiesc.
Iubirea pentru cultură a păstrat-o bătrânul pensio-
e. O importantă bibliotecă, înzestrată cu tot ce poate
tehnica modernă, s'a înghebat în casa pe care a
dit-o pentru cetitorii viitorului. Și el a murit cu
ndul la dânsa.

A fost astfel ctitor pentru țară și până în clipa din
nă.

1934

IORGU G. TOMA

S'a stins un Bucovinean pentru care unirea cu România n'a fost prilejul unei îmbogățiri sau scara către mărire nemeritate.

Pe Iorgu G. Toma l-am cunoscut de mult. Cei cari i-au scris, cu indiferență, necrologul au uitat să spuie că el n'a colaborat numai la mica revistă a țărișoarei sale, ci, cu un adevărat curaj, din cauza bănuielilor de iredentism, de care, cu atâta îngrijire, se fereau alții, a scris și la revistele mele, pan-românești, de pe vremuri.

Curajul acesta-l arăta și altfel. Nu în orice casă din acea Bucovină de acum vreo treizeci de ani oaspetele din Regatul român, atunci când el era privit cu bănuială din cauza scriselor sau atitudinilor sale, putea fi primit cu frățescă prietenie. La de astea nu se uita Iorgu Toma, care era și magistrat, funcționar de Stat. Am petrecut o noapte în casa lui, unde venisem obosit și bolnav de drum, pentru nu știu ce legătură culturală.

Eram confrăți în literatură. Toma știa perfect nemțește, ceea ce pentru un Bucovinean nu era extraordinar, dar extraordinar era că știa așa de bine românește. Și, astfel, îndrăgit mai ales de balada romantică germană, el a tradus-o cu energie și cu sentiment, într-o română fără greș.

Pe urmă... Pe urmă intelectualii bucovineni au avut politică. Politica mea, a tineretului de atunci, nu trebuia să mărturisească legătura, totuși așa de vizibilă. Când ai lui au apucat spre clubul care părea mai puțin cunosător, el i-a urmat, fără convingere, dar fără obișnuiți și fără poftă. Parcă a fost cândva și vice-președintele al Camerei. Indată însă iurușul hămesit al profesorilor a trecut peste dânsul și el s'a lăsat, poetic și romantic, călcat în picioare.

Și în colțul lui de retragere a murit — și ca să nu se mai fie cu supărare nimănui.

MITROPOLITUL VASILE SUCIU

Asprul Dac cu capul pătrat, bărbia tare și ochii de foc în orbitele adânci, călcând greu și vorbind rar, în mâna căruia era de atâția ani Biserica unită a Românilor, s'a stins la capătul ostenelilor de care nu voia, de atâția ani de zile, să cruțe trupul său istovit și mutilat.

Când a fost ales în locul unui prelat de nobil neam, având toată surzătoarea grație a acestei familii de vechi origini boierești legate de începuturile Moldovei, dar subț a cărui oblăduire blândă nu se dusesese nici lupta contra străinului apăsător, nici nu se făcuse opera de creațiune, cei cari se opriseră asupra lui știau că Vasile Suciul e un cărturar distins, un devotat om al școlii și un harnic administrator, dar nici ei nu bănuiau ce poate ieși din hărnicia acestui neobosit ctitor.

Cu dânsul a venit dârzenia la muncă a țăranilor și meșterilor de sat din cari se cobora. Fără preget — și adesea aproape fără bani — s'a apucat de truda grea pentru îndeplinirea a ceea ce socotea că este datoria sa.

Așezămintele pe care le-a ridicat, și nu pentru a sa trufie, căci a continuat să steie tot în vechiul, dar așa de simpaticul castel de prinț ardelean din veacul al XVII-lea, îi vor pomeni totdeauna numele.

În această muncă el și-a cheltuit toate puterile. Căzând în grea boală, a trebuit să i se taie un picior. Cel care servea așa de frumos în mândra biserică episcopală a fost silit să steie de acum înainte în strana sa. Dar și așa n'a pregetat să reia oricând drumul la București pentru binele alor săi.

S'a ferit să facă, într'o țară așa de desbinată, o politică prin care s'ar fi adaus la greutatea noastră. Amabil cu fiecare, nu s'a robit cu nimeni, fiindcă a se lega în-suși însemna a primejdui interesele Scaunului său.

Urmașul ce i se va da va trebui să se ție strict de această linie întru urmărirea aceluiași interese.

FRANCISC HOSSU LONGIN

Pe vremea când Ardealul românesc era condus de adevărate dinastii de intelectuali, trecându-și drepturile de cârmuire și prin căsătorii, s'ar fi putut prezice un frumos viitor politic tânărului de sânge nobil, de aleasă creștere, de cele mai frumoase virtuți casnice care luase în căsătorie pe aleasa fiică a șefului recunoscut al românismului de peste munți, Gheorghe Pop de Băsești.

Un respect înduioșat încunjura pe aceea care era socotită ca o domniță a Românilor de peste Carpați și patronagiul harnic pe care-l acorda doamna Elena artei populare românești în atelierul ca acel din Orăștie o înălța și mai mult în ochii a mai mult decât o generație.

Bărbatul înalt și voinic, cu obrazii îmbujorați, apărea ca un căpitan de oaste în luptele care vor veni.

Apoi au venit alți oameni, ai altei vremi. Francisc Hossu Longin se simți dat la o parte, și nu se împotrivi. Ajunse a își da un loc în Parlament ca oricărui din

asta clientelă a noilor stăpânitori ardeleni din România
are.

El s'a dat în lături, și în colțul lui de retragere s'a
îns. Nu înțelesese alte suflete, și acelea n'avuseră
voie de un suflet ca al lui.

1935

IOAN BIANU

S'a dus întemeietorul cel adevărat, păzitorul statornic, cinstitul și harnicul străjer al cărților, așa de multe și de scumpe, aflate, așezate, catalogate și cu strășnicie apărate de dânsul, însuși sufletul viu al Academiei Române, zeul ei tutelar, viu acolo pentru eternitate, Ioan Bianu.

Ce nu jertfise el acestei instituții, a cărei bibliotecă, a cărei rânduială sunt un ajutor neprețuit pentru cercetători și o mândrie pentru țară! Bine pregătit, dus prin străinătate la studii serioase, format de conducători ai cercetărilor romanice, scriitor de talent, cu sufletul simțitor și cugetarea sigură pe care l-a arătat în frumoasele sale discursuri la Academie, el și-a interzis o activitate științifică pentru a se consacra unei strivitoare gospodării culturale, în care aducea o nebiruită energie. Ani întregi, ca profesor s'a mulțumit doar cu o obositoare și umilă catedră de liceu.

Marile lui însușiri veneau din vânjosul trunchiu țărănesc ardelean, a cărui ramură, dintre cele care nu mai

ăsar, era el. Cineva, aruncându-i injuriile curente la
oi, a vorbit de paie pe care a dormit copilul de pe
ârnavă. Somn meritat prin muncă pe floarea uscată
câmpului părintesc! De acolo a venit acest Blăjean
veche modă și de sacră tradiție, așa cum l-am cu-
scut, iubit — și uneori și răbdat: cu disciplină de
roman întârziat care nu știe înduplecarea și cu ascunsă
imă dulce de cioban doinind din fluer.

El a murit spre optzeci de ani, întreg și tânăr, fiind
ntre aceia cari par a lăsa prietenilor tot ceea ce au
st.

1935

UN VECHIU ELIN IN PARIS: MAURICE CROISSET

Am fost la măreața slujbă catolică pentru acela care până la vârsta proorocilor a stat frumos și drept, continuând tipul bătrânilor dăruți cu euprepie elenică, profesorul Maurice Croiset.

Și la noi oricine a atins studiile grecești a trebuit neapărat să-l cunoască și să se inspire dela dânsul, dela gândul lui senin, dela fraza lui de armonie și claritate. Dar ce fericiți au fost aceia cari au cunoscut pe om!

Tot era la el proporție și armonie. Truda grea a Apuseanului care trăiește numai pentru știință și-i smulge dureros tainele care nu se dau ușor, nu-l crispase și slufise, nu-l încovoiase și nu-l sbârcise. La catedra sa dela Collège de France, pe fotoliul său dela Academia de Inscripții, septuagenarul, octogenarul, nonagenarul stătea ca un înțelept al vechimii pe marmura băncilor ateniene. Afară, ceața se întindea și se strângea înapoi, picături cădeau din neguri, urlete de sirene și vâjâiri de motoare tăiau un aer gros și obscur, strigăte nervoase trimeteau unde spre ferestrele sălii, iar el stătea

liniștit, străin de aceste toate deșănțări ale unei vremi triste și chinuite, și în colțul gurii zâmbia o ușoară lumină răsfrântă din Atena lui Pericle.

Ce păcat că ultimii supraviețuitori ai epocii lui Socrate și lui Phidias se pierd astfel fără urmași!

1935

ANASTASE SIMU

Un om de gust și un om de bine dispăre cu Anastase Simu, un reprezentant întârziat al vremii în care o avere mare însemna și o mare datorie socială.

El, acela care nu era de aici prin înaintașii săi, a înțeles-o mai bine decât atâția Români de cel mai curat sânge cari cred că au dreptul de a smulge cât mai mult țerii căreia niciodată nu i-au dat de bună voie nimic. În loc să rămâie într'o vieață politică până ieri gata să primească bucuros pe cine avea mijloacele lui materiale, el s'a dat la o parte înainte de furtunoasa și noroioasa năvălire a falsei democrații care duce și ea la averi, dar prin mijloace care lui nu i-au trebuit. S'a retras în cultul frumuseții pe care o căuta în lungile sale călătorii și de ale cărui icoane artistice i-a plăcut să se încunjure.

N'a strâns pentru dânsul numai, ci a simțit în el nevoia de a fi ctitor. Micul templu grec în care și-a închis comorile, ce abia mai încăpeau într'însul, rămâne țerii. Incredințat unui conducător cu discernământ și experiență,

el va pomeni mai mult decât cea mai strălucită carieră a onorurilor pe omul care n'a cerut nimic în schimb pentru ce a avut, din capul locului, intenția de a dărui.

El intră astfel în categoria, odinioară atât de îmbielșugată, a marilor boieri prin generozitate.

1935

UN BOIER DE MODĂ VECHIE: PAVEL BRĂTĂȘANU

N'a fost un mare boier de viță Pavel Brătășanu, și poate genealogia lui nu se urcă prea sus, dar el a fost boier prin inimă, cum atâția boieri de naștere — când se mai ținea în samă că e cineva boier — n'au fost.

Anii lui de Paris nu se cunoșteau în oratoria de interjecții și de gesturi desperate, care, când toți știau cât e de bun în fond, nu supăra pe nimeni, oricât de vehementă ar fi fost țâșnirea, urmată de cel mai desăvârșit calm. Era om simplu al acestei țări, simplu prin spirit, dar mai ales simplu prin simțire.

Stăpân de pământ, el a fost frate de oameni. Nu arăta țeranilor săi, și țeranilor în genere, iubirea, atât de reală, prin gesturi sentimentale și, ajuns, săracul, a fi membru al unui partid teoretic țărănesc, el n'a lucrat niciodată pe linia unei idei. Dar un admirabil și cald instinct îl îndrepta fără greș unde era ceva de făcut pentru desrobirea economică și gospodărească dezvoltare a clasei fundamentale din poporul românesc.

El, care și înainte împărțise brazdă sătenilor de pe moșiile sale, a avut la Iași, când alții puneau piedecă sau cereau despăgubiri în aurul pe care nu-l aveam și nu-l puteam avea, a avut, zic, la Iași, în chestia, decisivă, a exproprierii o atitudine în adevăr admirabilă. N'a cântărit, n'a pretins, — și mai ales n'a intrigat.

Acesta va fi momentul la care se vor uita cei cari, urmărind problema agrară la noi, se vor opri și la originala figură a lui Pavel Brătășanu.

1935

CCXXVIII

DAMIAN IZVERNICEANU

Din Jimbolia se anunță moartea, în plină bărbăție și împlinire de datorie, a profesorului Damian Izverniceanu.

Il cunoșteam de mult prin scrisul său de harnic povestitor al celor de acasă dela dânsul. Pagini simple și adevărate, care nu se închinau niciunei mode și nu ascultau de nicio direcție. Amintiri puse pe hârtie, credincios, din iubire sau din milă față de dânsule.

Era un Agârbiceanu al Banatului, ca și acela care de mult ar trebui să fie la Academia Română, între cei mai buni scriitori ai vremii sale. Izverniceanu era, cu mult mai puțin, dar un martur cinstit al vremii sale.

Mi-a trimes într'un rând un întreg pachet din asemenea narațiuni ale lui, răspândite, pierdute prin foiletoane, cu speranța, care s'a dovedit zădarnică, de a găsi un editor, așa încât și el să-și poată aduce mănunchiul înflorit ca prinos României celei noi și mari, de care, subt jugul străin, visase.

N'a insistat când a simțit că nu se poate, și sulul de veche hârtie tipărită trebuie să se afle undeva prin saltarele mele.

A ajuns profesor la un liceu din margine. El n'a alergat după politică, și nici politica nu l-a căutat în colțul lui. Acolo a murit.

... In clipa când, pentru binele nației, ai săi se calcă în picioarele cailor și se bat la cap cu măciucile.

1935

CCXXIX

AVEM SUFLETE EROICE: BĂNCIULESCU

La Cairo, într'un spital, otrăvit cu doctoriile luate pentru a putea cât mai iute să plece, s'a stins marele, neobositul aviator Bănciulescu.

În activitatea publică, plină de svonul deșert al intrigilor în serviciul poftelor deslănțuite, care poate da impresia că, într'o fază de șovăire morală, de atâta lucru am ajuns a fi buni, vieața, care ni se relevează acum odată cu vestea acestui trist sfârșit între așa de depărtați străini, e o mângâiere, un îndemn, mai mult chiar: o asigurare.

Strălucitul ofițer fusese aruncat la pământ în cursul unui sbor către Apus. Picioarele i-au fost zdrobite și au trebuit tăiate. Pe cine oare, după o așa de grozavă nenorocire, nu l-ar fi cuprins desnădejdea, căutând doar un colț de lume unde să se ascundă mândria așa de crud rătezată?

El însă n'a capitulat. Nu numai că tinereța lui s'a hotărât să lupte, oricum, până la capăt. Dar n'a părăsit nici cariera, chemarea pe care cu atâta iubire o îmbrățișase.

Sburător a voit să rămâie. Și cu protezele care-i înlocuiau picioarele pierdute a străbătut văzduhul dela un capăt al lumii la altul, odată, de mai multe ori, până ce boala a izbutit să răpuie această extraordinară energie care-l așează între cele dintâi rânduri ale epopeii aeriene din timpurile noastre, capabile și de cele mai nobile îndrăzneli.

Oamenii mici și mulți pot să urmeze cu forfoteala lor. Pentru zilele mari știm astfel că avem suflete eroice....

1935

OMUL CARE S'A INTORS ACASĂ: PANAIT ISTRATI

În ce taine de nepătruns e înfășurată această biată vieață omenească! Din ce adâncuri fără fund ni vin chemările și călăuzirile! Și ce neputincioasă e și cea mai ascuțită inteligență, cea mai aprigă dârzenie față de poruncitoarea lor magie!

Iată așa și cu acela aprig în luptă, sfidător de opinie publică, părăsitor de țări și răsturnător de lume cu puterile unui real talent care vrăjea tocmai prin lipsa a ce dă — și a ce strică — acca cultură generală de care l-a lipsit soarta și care, trecut prin toată stratosfera laudelor și frământat prin toate vijeliile luptelor sociale, lăudat peste măsură și cu cruzime batjocorit, e astăzi « adormitul robul lui Dumnezeu Gherasim », căruia i se va cânta în biserică plângerea « oii celei pierdute ».

Panait Istrati a vrut să fie aiurea decât în lumea sa, în țara sa, în al cărui sân stă să se odihnească acum. Iluzia ispititoare a balaurului revoltei l-a prins, l-a învățit în aier, l-a aruncat în slăvi la care nimeni dintre ai noștri nu s'a ridicat. Furtunosul Ionian care i-a fost

tatăl l-a asvârlit în aceste furtuni ca acelea pe care neamul lui le-a înfruntat pe ape. Dar țeranca noastră, mama lui, l-a chemat cândva la sine și, bolnav, sdrobit de glorie, el s'a întors la dânsa.

A zăcut aici, și-a închis ochii aici, — și ea îl așteaptă acum, așa cum a vrut ea din mormânt, lângă dânsa, în cimitirul Sfântul Constantin din Brăila.

Eroi ai marilor aventuri din orice domeniu, ceca ce vă așteaptă, — aceasta e....

1935

LA MOARTEA MAREȘALULUI PILSUDSKY

Cu mareșalul Pilsudsky, unul dintre cei mai autentici eroi, în sensul antic, din timpurile noastre, nu dispăre numai un om de cele mai mari calități în ce privește credința nesguduită în scopurile sale și energia cu care știa să le urmărească până la capăt, contra dușmanului ca și contra prietenilor, ci și întruparea unei legende care valora pentru Statul polon mai mult decât toate valorile lui politice împreună.

Originile ei se găsesc de sigur în fapte, în neuitatele fapte care au pornit din neobosita inițiativă a socialistului de pe vremuri, tovarăș de luptă, de exil, de închisoare și suferinți al atâtor altor internaționaliști, care a devenit apoi înviectorul unei națiuni, creatorul și apărătorul unei patrii. Dar mai ales în puterea de a personifica și de a interpreta mistic pe oameni, care e una din marile însușiri ale poporului polon.

El a înzeit astfel pe rând oameni de merit cari au ajuns prin aceasta mai mari decât ei înșiși: dela regele Casimir, la străinul Ștefan Báthory, la Ioan Sobieski, la Kosciuszko

și la martirii cauzei polone în timpul când nu mai era un Stat.

O astfel de încredere a nației întregi ridică însă pe cineva, cum am spus, mult mai presus de puterile lui și-l face capabil de a săvârși minuni.

Vor găsi Polonii, după ce-și vor îndeplini ultimele datorii față de Iosif Pilsudsky, un altul de care să se poată prinde legenda, fără de care țara va păstra cu greu locul pe care i l-a fixat acel care se duce?

Fiindcă o vagă democrație, care urăște personalitățile, nu va putea înlocui misterioasa putere a legendei indispensabile, mai ales acolo.

1935

DUPĂ PILSUDSKI

Mareșalul Pilsudsky a fost dintre acei oameni cari, dând totul poporului lui, se ridică însă mai sus decât ce constituie esența osebită a unui neam și se integrează astfel în largul umanității.

Cât timp ei sunt la cârmă, atâta vreme nu poate fi vorba de altă acțiune decât a lor. Formele constituționale sunt indiferente, fiindcă interesul se îndreaptă asupra interpretării pe care ei le-o dau; partidele politice nu pot să aibă o adevărată consistență; individualitățile nu pot trăi decât ca să stea în serviciul aceluia care le domină prin proporțiile și inițiativa sa și care cu un gest le poate zdrobi.

Cum însă noi suntem numai trecătoare întrupări ale speței și rasei noastre, vine un moment când personalitățile excepționale se duc, și atunci poporul rămâne singur cu sineși.

Așa se întâmplă astăzi cu poporul polon.

El poate să-și arăte pentru întâia oară adevărata voință, și e dator a-și da tot pentru întâia oară întreaga măsură.

Se poate întâmpla — și i-o dorim din toată inima — ca el să ne vădească tezaure ascunse până acum și, ca direcție, să aleagă drumuri care până azi au fost neexplorate sau dela care el a fost chiar oprit.

O mare silință colectivă se va produce de sigur după ce ultimele salve vor răsună deasupra mormântului eroului, și cel mai prețios omagiu ce se va aduce memoriei lui va fi acesta.

1935

CCXXXIII

CONSTANTIN SĂRĂȚEANU

Cu moartea magistratului Sărățeanu dispăre unul dintre cei mai integri judecători și un jurist de o mare cultură, iubitor pasionat al cărții în sine.

Capriciul d-lui Maniu îl făcuse un moment regent al României și nu se poate spune cu câtă modestie acest pensionar onest și simpatie a primit o sarcină care în toate privințele îl întrecea.

Din ceea ce avuse câteva luni de zile n'a tras nicio vanitate și a avut bunul simț să ascundă cât mai mult o vieță vrednică de toată stima și simpatia, pe care o politică meschină, reprezentată de un grup de oameni acaparant, avuse necuviința de a încerca să o facă ridiculă, dar mijloacele sufletești ale celui de fapt jignit prin această onoare au știut cu discreție să evite această situație.

Era din rasa vechilor noștri boieri de țară, care în atâtea privinți putea sta alături cu Apusul cel mai bine crescut.

Oricine l-a cunoscut îl regretă sincer.

UN INTEMEIETOR: DOCTORUL BRÂNZĂ

Inaugurându-se Grădina Botanică, de acum înainte nu numai templu al științei, pe care sunt bucuros că am ajutat să se isprăvească, în scurta mea trecere — dezastroasă, cum o știu toți idioții —, la Instrucție, dar și loc de înseninare al Bucureștilor, s'a desvelit un bust al doctorului Brânză.

Încă un om al începuturilor.

O, măreția acestor începuturi, fără public, fără îndemn, fără o mână de sprijin, fără un cuvânt de recunoaștere, fără măcar siguranța că opera ce s'a pornit va fi dusă mai departe! Dar ce sfânt lucru, știind toate acestea, să tăria mai departe pe calea unde te întovărășesc râurile ieftenelor ironii, amestecate din când în când și cu iatra de praștie a unui copil, cu bolovanul aruncat de un nebun.

Doctorul a lucrat așa. Voia ca și țara lui să-și aibă grădina botanică, laboratorul. Ii era milă de darul lui Dumnezeu din flori și smerite buruieni pe care-l cuprinde

țara, menită pare-că, prin blăstămul protivnic al Satanei, să rămâie veșnic neștiută.

La locul lui, între plantele lui, doctorul Brânză zâmbește acum. *A fost* pentru cine să lucreze.

1935

GHEORGHE POP DE BĂSEȘTI

I-aș zice: Gheorghe Pop, nume care venea, de sigur, dela acei « popi » cu cari s'a ținut și pe cari s'a sprijinit toată vieța Românilor din Ardeal, « popi » îmbrăcați țerănește și trăind întocmai ca țeranii. El însă n'ar fi consimțit să i se zică altfel decât cu predicatul nobiliar de care, șef al unui partid de țerani, era așa de mândru, și astfel, așa cum era acest predicat, a reușit să-l impuie, deși în intimitate din cele trei nume rămânea numai acel de Gheorghe, cu un atribut de respect și de afecțiune — tot țerănesc.

Și sta la satul lui, la satul moșiei lui, ca un bun și vechiu feudal ce era. Nu într'un castel, fiindcă, darnic cu instituțiile, își socotea de aproape banul când era vorba de el însuși, ci în casa cea veche, joasă, așa cum se făceau pe vremuri prin locurile sale. La doi pași și școala, o biată școală cum se putuse înjgheba, cu copii desculți și năcăjiți.

Dacă Gheorghe Pop, nobilul român, cu pergamente dela vechii stăpâni unguri ai Ardealului, a fost așa de

ascultat, cu condiția ca alții să fie lăsați să lucreze în locul onestului senior din Băsești, e din cauza acestui privilegiu aristocratic și a sacrificiului pe care-l făcuse de a nu-l valorifica în cealaltă tabără, unde ar fi fost primit cu medievala camaraderie a celor din tagma aristocratică a Ungariei.

Venea după un avocat din Turda și avea ca prinț moștenitor un mai mic avocat din micul Blaj, d-l Maniu. Un « domn de Români » între ei doi era bine ca fațadă, și succesorul, instalat de-a-binelea încă în viața șefului, o admitea cu atât mai bucuros, cu cât în intimitate și el, « domn de Români » din Sălagiu, se laudă cu aceleași pergamente.

1935

GHEORGHE VÂLSAN

Ce tristă soartă au avut, ca oameni, cei mai mulți din colaboratorii, animați de același spirit și așa de trâns înfrățiți între dâșii, ai vechiului nostru « Sămățător »! Moartea i-a cosit pe rând, înainte ca ei să-și fi putut cuprinde sufletul întreg într'o mare operă reprezentativă.

Intre aceia cari au rezistat mai eroic unor suferinți fără nume trebuie așezat omul, model pentru școlarii noștri, care a fost Gheorghe Vâlsan.

Poet puternic, căruia am încercat de curând a-i face dreptate — și tot trecutul s'a trezit în sufletul lui delicat —, autor al unui admirabil roman psihologic, de o pură puritate etică, el făcuse la Paris, pe lângă d-l de Martonne, studii de geografie, care l-au pus în stare să realizeze această științi o nouă strălucire.

Profesorul de Universitate dela Cluj a creat o școală deosebită, căreia și până acum i se datorește destul. A fost, cu multă greutate, la București, unde a căzut într'o atmosferă de intrigi, nepotrivită cu înălțimea

morală a lui, el a dovedit că știința cea mai solidă se poate uni cu o impecabilă formă, în vorbire și în scris, și că și problemele cele mai grele se pot înfrunta fără a sbura în stratosfere metafizice.

Pentru știința românească este o mare pierdere, și e o adâncă părere de rău pentru aceia cari știu din ce iad de dureri care l-au răpūs în sfârșit a răsărit senina operă ce rămâne după dânsul.

1935

DOCTORUL DICESCU

Ne părăsește unul dintre prietenii cei mai vechi, mai
figuri și mai buni.

D-rul Dicescu, care era pentru tot orașul său un
fătuitor iubit și a cărui grijă se întindea și asupra ju-
ețului pe care-l cutreierase de atâtea ori și-l cunoștea
șă de bine, nu « făcea politică » pentru ca să ajungă
o situație de care, gospodar înstărit, nici n'avea ne-
oie, ci, în dauna intereselor sale, creindu-și aprige
șmăanii, care nu l-au iertat, s'a simțit dator în con-
iința sa să se lege de un crez și să devie apărătorul
lduros și devotat al celor cari-l împărtășesc și luptă
entru dânsul.

Din vechiu neam curat românesc, coborîndu-se din-
un Diicul, care de sigur va fi fost printre apărătorii
tași ai acestei granițe muntene, și având de părinte
un preot respectat, de unchiu pe unul dintre cei mai
mați profesori din aceste părți, el era sufletește ca
fizicește un tip de moșnean și de ostaș. Voinic, bine

închegat, cu o lumină de bunătate învrâstată de energie
în ochi.

Solida-i structură părea că-i asigură o lungă viață
și totuși luni de chinuri i-au grăbit sfârșitul.

Era dintre oamenii ce nu se pot înlocui.

1935

CCXXXVIII

NOUA LOVITURĂ A FATALITĂȚII IN BELGIA: REGINA ASTRID

Belgia pierde pe regina ei printr'unul din acele accidente stupide care arată cât-de străină e ființa omenească de natura în mijlocul căreia e aruncată, produs al dezvoltării ei, dar cu așa de puține legături în acest mediu nesimțitor.

Astrid de Suedia, odrasla Bernadottilor, înrudiți și cu dinastia noastră, precum, prin Maria de Hohenzollern, sora regelui Carol, s'a creat o legătură de familie cu dinastia belgiană, era pentru poporul asupra căruia domnea tânărul ei soț, icoana însăși a tinereții, rumuseții și tuturor virtuților de soție și de mamă. Și creștea copiii cu un devotament admirabil și avea, cu o nesfârșită milă față de orice suferință omenească, pe care și ca soră de caritate căutase, mai de mult, a ajuta, acea atitudine, de modestie și simplitate, prin care monarhia se impune mai mult decât prin puterea zădărnica unor pompe exterioare ce nu mai influențează astăzi.

Nu știu ce groaznică putere nevăzută, ce ticăloasă vrajă se înviersunează asupra acestui neam de oameni buni. Moartea în tinereță a prințului Baudouin, boala sufletească a tatălui său, care era să fie Domn al României, Filip de Flandra, nenorocirea care a trăsnit pe Regele Albert, starea de sănătate a văduvei lui și acuma, în mijlocul unei călătorii de plăcere, cei doi soți fiind, ca totdeauna alături, această cutremurătoare nenorocire.

Ori bunătatea omenească să fie într'adevăr, împotriva legilor nemiloasei naturi, un așa de mare păcat?

1935

CCXXXIX

O RUCĂREANCĂ: MARIA FĂRCĂȘEANU

Crima odioasă a unuia din derbedeii pe cari în mare masă îi pregătesc școli fără vicață sufletească, a făcut ca societatea românească să piardă o femeie de o mare valoare și care va putea fi cu greu înlocuită în tot ce aducea așa de prețios, ca știință, gust și bunătate.

Maria Pațincu, măritată Fărcășanu, era, dacă voiți o croitoreasă în stil mare, servind cu prietenie pe femeile bine crescute și cu o nesfârșită răbdare pe numeroasele reprezentante ale arivismului obraznic, sigure pe banul lor, chiar atunci când, tocmai pentru că-l au, rămân datoare. Dar ea era, și ca profesoară a unei școli libere, pe care ea o întemeiase, și altceva.

În deosebire de străinele, cărora aceeași inconștiență națională li dă sarcina de a îmbrăca pe nobilele și bogatele doamne, ea aducea un fel de a fi, un gust și un puternic instinct al ei, același care o făcea să rămâie ervitoare credincioasă a tradițiilor artei românești.

Era o Rucăreancă.

De acolo, unde se coase cele mai frumoase flori, veșise ea. Și amestecul cu tot acest confuz București n'a

făcut-o să părăsească ceea ce era în fondul adânc al frumosului ei suflet.

Nu știu dacă se va păstra școala. Croitoresele străine vor moșteni clientela. Dar Ministeriul de Instrucție ar face bine dând unei școli din Rucăr, legată în special de minunea țesăturii românești, numele acestei bune și vrednice femei, al cărei chip ar trebui s'o amintească urmașilor ei în satul de naștere.

1935

EPISCOPUL POPAZU

Banatul și-a adus aminte de bunul păstor, întemeietor de așezăminte și deschizător de drumuri, care a fost episcopul Popazu.

Intre credincioșii lui Șaguna, cu care semăna și ca înfățișare, acest cleric care a dus o vieată de muncă și de luptă, acest descendent de negustori din Comania grecească — Papaz-oglu, « fiu de preot », de fapt: Popescu, — a fost unul din cei mai apropiați de marele erarh, dela care a luat învățăturile ce i-au îngăduit să fie un călăuz.

Se poate ca episcopia să-și mute reședința. Timișoara un mare și plăcut oraș și Bisericii de astăzi nu-i prea place singurătatea. Ea-și vrea locul în mijlocul societății străine, pe care din nenorocire n'o poate influența locul. Dacă se stăruie neconținut ca în Capitala Banatului să fie un Vlădică, el se va așeza acolo. Dar la Cansebeș, în vechea « Valahie citerioară » o trudă devotată ca a lui Popazu a creat o întreagă lume, care aceasta

după plecarea episcopiei e expusă a se împrăştia, rămâind, în locul unui centru care se putea desvolta sub stăpânirea românească în aceeaşi direcţie, tot vechiul târg de maistori nemţi. Cu cât mai cumini sunt Uniţi, cari nu se gândesc a părăsi Blajul ca să se aşeze în Alba-Iulia sau în Cluj pentru că acestea sunt oraşe mari — dar nu sunt ale noastre!

În oraşul părăsit însă amintirea modestului episcop ctitor nu va dispărea niciodată.

1935

MARIA CUNȚAN

Intr'un spital, de oftica bătrânețelor foarte înaintate, s'a stins singur un suflet blând și bun care n'a avut parte în viață de niciun noroc și pare chiar că nici n'a avut vreodată îndrăzneala să creadă că pe această lume ar putea fi un colț de fericire sau măcar de liniște asigurată pentru dânsa.

Maria Cunțan, fiica unui preot și profesor respectat din vechiul Sibiu, nu părea însă a fi născută pentru deceniile de traiu muced într'un azil de bătrâni și nici pentru agonia dintr'un colț de sanatoriu. Crescută cu îngrijire, cunoștea foarte bine literatura germană și avea un frumos talent poetic, minor, făcut tot din sinceritate și simplitate, desprețuind poza și chiar prețuirea. Avea prietene, și nu odată o privire de afecțiune s'a îndreptat de cine o putea întovărăși în viața, care trebuia să-i ajungă așa de pustie, către fata mănușică privind din colțul ei de sfială cu o uimită frică amenii și lucrurile.

A tipărit în Ardealul ei ca și în « Sămănătorul » destul ca să fie cunoscută, nu însă destul ca să fie apoi urmărită cu simpatie. Și, pe urmă, în negura care a cuprins pe orfană și pe femeia doborâtă de vârstă, rareori condeiul s'a coborât pe hârtie pentru o plângere obosită.

Cu voluptate se va fi despărțit săraca de lănceda osândă a bieteii sale ființi nenorocite, dar cântecul îi rămâne, curat și clar.

1935

UN VECHIU DIPLOMAT:
TRANDAFIR DJUVARA

Cu Trandafir Djuvara, mort la Paris, dispare unul din tipurile, ajunse astăzi foarte rare, ale vechii diplomații, care era toată știință și conștiință, muncă și răbdare, devotament și tăcere, dar mai ales completă dispariție a omului în dosul operei pe care o îndeplinea.

Prin memoriile, așa de interesante, ale d-lui Al. Lahovary se cunosc unele din acele rapoarte care sunt, uneori, adevărate pagine de istorie și bucăți de înaltă literatură, dar care nu se publică decât foarte târziu, mulțumită unor anume împrejurări, și numai amestecate cu alte « materiale » de același fel, fără a fi legate de personalitatea, totuși uneori așa de puternic însemnată în ele, a celui ce le-a scris. Astfel cea mai mare parte din gândul diplomatului care s'a dus astăzi va rămânea, dacă nu a păstrat o copie, pentru totdeauna pierdut, fiindcă, precum se știe, toată arhiva Ministerului nostru de Externe, trimisă la Petrograd, s'a înomolit acolo.

Diplomatul de odinioară cetea însă prea mult ca să nu și scrie. Astfel dela mulți rămân prețioase lucrări istorice, care nu sunt numai memorii. Ale lui Djuvara au apărut acum câțiva ani, neobservate ca de obicei. Dar din lucrul lui prin biblioteci a ieșit și o carte întinsă, de întrebuințare curentă, aceea care prezintă multele proiecte, unele așa de ciudate, pentru împărțirea Turciei după toanele ideologilor.

Tradiția acestei diplomații de carieră va trebui reluată, după ce obiceiurile inculte ale diplomației de improvizatie politică vor face o pozna și mai grozavă decât a Marelui Războiu.

1935

HORAȚIU AL ROMEI ȘI HORAȚIU AL LUMII

Comemorarea lui Horațiu are, de sigur, și azi o valoare mondială, fiindcă în latina lui meșteșugită, din epoca lui August, el înfățișează pentru oricine, din orice vreme, idei generale și sentimente care, dacă nu stăpânesc toate pe toți, au trecut și trec prin inima oricui.

De aceea a și fost cetit, înțeles, iubit și urmat ca o mică Biblie a omului foarte om, cu însușirile și scăderile scumpei și bietei noastre umanități, în toate timpurile și de oameni din toate clasele.

Copiii din școli, chinuiți de gramatică și urmăriți de ideea « notei la limba latină », au trebuit să simtă și ei că în paginile manualului cu note explicative neroade este o viață, aceea spre care tinde și ființa lor.

În ceasurile libere, smulgându-se dela truda și monotonia vieții, atâția oameni maturi au găsit o mângâiere în această așa de plăcută, de *insinuantă* tovărășie. Și pe banca din grădina casei de retragere, pensionarul civil sau militar a suspinat la gândul că « anii se duc », *heu, labuntur anni!* Unele din formulele lui poetice

au intrat oarecum în graiul obișnuit al oamenilor culti și au stabilit, în timpuri mai bune decât cele de azi, ca o legătură între popoare. Horațiu este al tuturor, fiindcă orice a găsit o expresie la dânsul, harpă răsunătoare melodios a tuturor curentelor. A fost și pentru cel ce-și caută harnic de ogor, încântându-se de frumusețile naturii, dar și pentru cel care, cu coroana stropită de vin pe frunte, își îmbrățișează iubita, la capătul ospățului. L-a prețuit și cine a învățat dela el versul sprinten ce se pare fără constrângere și pentru d-l profesor care a explicat « Arta poetică » a dătătorului de legi, pe care tălmaciul l-a înțeles îngust și dur.

Dar și cui dă vieții un scop și o îndreaptă spre înălțimile lui nu-i poate fi străin acela care, cu tot sângele lui amestecat și vulgaritatea unei condiții de libert, cu toată înstrăinarea de orice direcție politică, a izbutit să cânte Romei un *carmen saeculare* și a proclamat, cu profetic glas de inspirat, ce este și ce poate fi « omul tare și îndărătnic în voia sa, *fortis et tenax propositi* ».

1935

TABLA DE MATERII

	Pag.
Georges Clemenceau	5
Un prieten străin pe care l-am pierdut.	7
Ioan Bogdan	12
Un băiețel viteaz	16
O comemorare a lui Eminescu	18
Jertfele care nu se știu	20
Generalul Grigorescu	22
Bătrânul meu elev	24
Spiridon Lambros	26
Arhiereul Antim	28
Ruskin	30
A. D. Xenopol	32
Centenariul nașterii lui Cuza-Vodă	35
A. D. Xenopol: rolul său în viața politică	37
Un boier din altă vreme: Dimitrie Sturdza	40
Președintele Deschanel	43
Sfârșitul unui aventurier: Eșad	46
Eugenia care a fost împărăteasă	49
Cei cari se duc: Constantin Lucaciu	51
Moartea lui Gherea	53
Un rege care n'a fost: Alexandru al Greciei	55
La moartea lui Wundt	58
I. G. Miclescu	60
Nicolae Fleva	63

	<u>Pag.</u>
T. V. Stefanelli	66
Gheorghe Tofan	68
Un om de bine: Dimitrie Greceanu	71
Constantin, fost rege al Greciei	73
Gheorghe Pitiș	76
Centenariul lui Napoleon	79
Emanuel Porumbaru	81
Regele Petru al Serbiei	83
Doi dispăruți: Profesorul Precup, Vasile Sion	85
Comemorarea lui Ion Brătianu	87
Emil Costinescu	90
Cel care s'a îndoit: Nichita Petrovici	92
Un poet reprezentativ: Ivan Vazov	94
Un binefăcător cultural: Ioan Bibicescu	96
Fatalitatea habsburgică: Moartea Impăratului Carol	98
Duiliu Zamfirescu	100
Vasile Lucaciu	102
Take Ionescu	104
Andrei Bârseanu	106
Vasile Lițu	109
Mihai Săulescu	111
Louis Duchesne	112
Ion Sârbu	114
Ilarion Pușcariu	116
Ernest Lavisce	118
Eusebiu Popovici	120
Moartea unui tânăr: Nicolae Beldiceanu	122
Moartea unui înțelept: Ministrul cehoslovac Rasin	124
Moartea lui Ribot	126
Teodor Burada	128
Sfârșitul tragediei Regelui Constantin	129
Enver-Pașa	131
Omorul dela Sofia: Ghenadiev	132
După moartea lui Dionisie Bejan	134
Un prieten dispărut: Vratoslav Iagić	136

	<u>Pag.</u>
Un uitat: Partenie Cosma	138
Umbra lui Șaguna	140
Teodor Rosetti	142
Dimitrie Onciul	144
Numai un funcționar...	146
Un act de pietate	148
Iancu Flondor	150
Sienkiewicz	152
Avram Iancu	154
Moartea unui mort	156
Un plugar	153
Quidde	159
Stinnes	162
Helfferich	164
Amintirea lui Byron	166
Un om cuviincios: Constantin Burdea	168
Wilson	170
Cel care dispare	173
Ioan Huss	175
Un neasimilabil: Matei Cantacuzino	177
Mihail Ristici	179
O amintire despre Toma Stelian	180
Toma Stelian	182
Unul pe care nu l-am uitat: Generalul Lafont	184
Doctorul Botescu	186
Un om de bine: Gheorghe Dima	188
Un creator: Anghel Saligny	190
Nicolae Milev	192
Gh. M. Murgoci	194
Lvov	196
Petru Poni	198
Alexandru Marghiloman	200
Amundsen	202
Episcopul Papp	204
Gheorghe Vănescu	206

	<u>Pag.</u>
Ioan Slavici	208
Regina Margherita	211
Un supraviețuitor: M. Pherekyde.	213
La sicriul lui Vasile Stroescu	215
Brusilov	216
Nicolae Pașici	217
Dr. Victor Babeș	219
G. G. Mârzescu	220
Vasile Bogrea	222
Ion Grămadă	225
Un om din Basarabia: Donici	225
Pribegii « ruși » cari se duc	227
Simion Petliura	228
Palacky	229
Prințul Victor Napoleon	230
Constantin Morariu	232
Un om de bine: Gr. Cerkez	234
V. Pârvan	236
Amintirea lui Papiu Ilarian	238
Cel care lipsește: Regele Ferdinand	240
Un ceas de durere	241
Pavel Gore	242
Valeriu Braniște	244
Cei cari au creat România: Gore, Miha, etc.	245
Gheorghe Kiriac	247
Asquith	249
Dumitru Drăgănescu	251
Doi oameni modești: Corneliu Botez, Vl. Atanasovici	253
Generalul Hârjeu	255
Colonelul Stârcea	256
Amicul nostru Bastera	259
Ivan Șișmanov	261
Jertfele zădarnice	263
Giolitti	265
Sfârșitul unui agitator: Radici	267

	<u>Pag.</u>
Aventurierul român	269
Mihail Cantacuzino	270
Ioan Rațiu	272
Teodor Westrin	274
Cadorna	276
Marele duce Nicolae	277
O regină	279
Foch	281
Emanoil Ungureanu	283
Mai sunt donatori	285
Alexandru Hodoș	287
G. G. Mateescu	289
Petru Missir	291
Comemorarea lui Take Ionescu	293
Charles Victor Langlois	295
Generalul Bem	297
Liman von Sanders	299
Un profesor: Băbescu	300
Gheorghe Buzdugan	301
Regina Elisabeta	303
Regele Carol	305
Comemorarea lui Andrei Bărseanu	307
Julow	308
La înmormântarea lui Grigore Cerkez	310
Moartea lui Clemenceau	312
Minulescu și tineretul	313
Monumentul lui Papiu Ilarian	315
La cîțitor: Corneliu Manolescu Râmnicăneanu	317
Memoria d-rului Carol Davilla	318
Amintirea lui Simion Bărnuț	319
Ioan Rațiu	321
Amna Bianu	323
Un tânăr: Constantin Cihodariu	325
Stătan Denize	327
Stav Weigand	329

	<u>Pag.</u>
Nadia Bulughin	331
Constantin Gh. Ionescu	333
Andree	335
Filaret Musta	336
August Heisenberg	337
Aurel Lazăr	339
C. Z. Buzdugan	340
Vintilă Brătianu	342
Liuba Dimitriev	343
Virgil Bărbat	344
Edison	345
Matilda Cugler-Poni	346
N. Leon	348
Un învățat: dr. Paulescu	350
Nathan Soderblöm	351
Mormântul Regelui Ferdinand	353
I. N. Roman	355
Generalul Dragalina	357
Monumentul lui Dimitrie Greceanu	358
Nestor Urechiă	360
Zamfir Arbore	361
Amintirea lui N. Filipescu	362
Unul din cei vechi: Dimitrie Comșa	364
Tittoni	365
Generalul Berthelot	366
Joffre	367
Episcopul Teutsch	368
Ana Brâncoveanu, contesă de Noailles	370
Un vechiu Basarabean: Zamfir Arbore	372
I. Gh. Duca	374
Mihail Suțu	376
Ultimul șagunist: episcopul Bădescu	378
Trece umbra lui Carol I.	380
Amos Frâncu	382
Colonelul Macia	384

	Pag.
Comemorarea lui Constantin Cihodariu	386
Ștefan Ciceo Pop	388
Victima din Viena: Cancelarul Dollfuss	390
Hindenburg	392
Gheorghe Bogdan-Duică	394
Togo	396
George Baș	398
Un rege erou: Regele Albert	400
Caragheorghe	402
Vasile Goldiș	404
Alexandru Mavrodi	406
Dr. I. Cantacuzino	407
Canonicul Coltor	409
Regele Alexandru al Jugoslaviei	411
Louis Barthou	416
Poincaré	418
Mitropolitul Pimen	420
Vicențiu Babeș	422
Philippe Berthelot	424
Mirea	426
Petre Gârboviceanu	428
Iorgu G. Toma	430
Mitropolitul Vasile Suci	432
Francisc Hossu Longin	434
Ioan Bianu	436
Un vechiu Elin în Paris: Maurice Croiset	438
Anastase Simu	440
Un boier de modă veche: Pavel Brătășanu	442
Damian Izverniceanu	444
Avem suflete eroice: Bănciulescu	446
Omul care s'a întors acasă: Panait Istrati	448
La moartea Mareșalului Pilsudsky	450
După Pilsudsky	452
Constantin Sărățeanu	454
Un întemeietor: doctorul Brânză	455

	<u>Pag.</u>
Gheorghe Pop de Băsești	457
Gheorghe Vâlsan	459
Doctorul Dicescu	461
Noua lovitură a fatalității în Belgia: regina Astrid . . .	463
O Rucăreancă: Maria Fărcășanu	465
Episcopul Popazu	467
Maria Cunțan	469
Un vechiu diplomat: Trandafir Djuvara	471
Horățiu al Romei și Horățiu al Lumii	473

VERIFICAT
2007

MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI. — 1936